

P. Dr. HERMES PEETERS O.F.M.

MANUALE
THEOLOGIAE MORALIS

Vol. I

PARS FUNDAMENTALIS

MARIETTI WEITORI
TORINO - ROMA

MISSIONI FRANCESCANE
SEGRETERIA GENERALE - ROMA

*Nihil obstat quominus opus cui titulus « Manuale Theologiae
Moralis », cd. 2a, auctore A. R. P. Hermes Peeters O. F. M.
imprimatur.*

Romae, 1 marlii 1961.

Fr. Antonius M. Lunardi

Censor.

Imprimi potest.

Romae, ex Aedibus Curiae Generalis Ordinis, 4 martii 1961.

Fr. Aug. Sépinski

Minister Generalis O. F. M.

Imprimatur.

Casali, 15 martii 1962.

Can. M. Dcbernardis

Vic. Generalis.

PRAEFATIO

Hic liber manualis primum in Sinis editum, nunc secundo publici -fit iuris.

In eo rationem habuimus desiderii semper crescentis ut Manuale Theologiae Moralis sit, utique, fons scientiae pro futuro confessario, sed non intendat imprimis omnes casus pro ipso solvere; non sit elenchus peccatorum possibilium, sed positive potius materiam suam tractans principia praebeat homini ad vitam suam instaurandam et finem suum attingendum, qui post mortem quidem est visio beatifica in coelo, sed iam in hac vita est perfectio Christiana.

Hac intentione ducti, principia semper positive formidavimus: quid facere debeat homo ad perfectionem christianam attingendam, quid ei liceat quin eidem perfectioni praeiudicet. In iis principiis quaestio non ponitur utrum agatur de peccato annon, de peccato gravi an levi: haec quaestio, quae ad vitam nostram instaurandam non primum habet momentum, post probatum principium, ubi necesse est, in nota « Gravitas transgressionis » ad utilitatem confessionis additur. Ubi vero fusior tractatio de aliquo peccato necessaria visa fuit, haec in corollario vel in scholio relegatur.

Eadem ex intentione secundum volumen non agit de Praeceptis, sed de Officiis nostris: quid facere debeamus ad perfectionem christianam attingendam, versus Deum, versus nosmetipsos, versus proximum et versus alias creaturas. Unde nec iuxta praecepta nec iuxta virtutes dividitur, sed in quatuor libros iuxta

officia erga Deum, erga seipsum, erga proximum et erga coeteras creaturas. Haec divisio, de coetero, locum dedit tractandi de nonnullis officiis quae generation in libris manualibus locum non inveniunt.

Haec methodus iam statini studentem Theologiae Moralis in debitum collocat spiritum. Haec disciplina non est elencatio peccatorum seu casuum qui ei in confessionali occurrere poterunt, sed pro seipso et pro aliis est norma vitae, iuxta quam vitam suam et aliorum ordinare debet, ut seipsum et alios ad perfectionem Christianam, et per eam ad visionem beatificam ducat.

Faxit Deus ut hic liber etiam suum conferat ad educationem theologicam studentium S. Theologiae, et pro suo labore sufficienter remuneratum se existimabit

AUCTOR

BIBLIOGRAPHIA ¹

- Aer t n y s-Da men, C.SS. R., *Theologia Moralis*, ed. 17, Taurini 1958.
- Ar regui, A. M., S. I., *Summarium Theologiae Moralis*, ed. 12, Bilbao 1934.
- Génicot -Sa l s ma n s, S. L., *Institutiones Theologiae Moralis*, ed. 10, Bruxellis 1922, 2 vol.
- Jorio, Th. A., S. I., *Theologia Moralis*, ed. 4, Neapoli 1953, 3 vol.
- Merkelbach, B. H., O. P., *Summa Theologiae Moralis*, ed. 2, Parisiis, 3 vol.
- No l d i n-Sch m i t t, S. L., *Summa Theologiae Moralis*, ed. 28, Marcinone 1944, 3 vol.
- Pr ü m m e r, Dom. M., O. P., *Manuale Theologiae Moralis*, ed. 10, Friburgi Brisgoviae 1945, 3 vol.
- Til l m a n n, Dr. Fritz, *Handbuch der Katholischen Sittenlehre*, Düsseldorf 1938, 4 Bd. (6 vol.).

SIGLA

- DB: Denzinger-Bannwart, S. L., *Enchiridion Symbolorum*, ed. 16-17, Friburgi Brisgoviae 1928.
- EP: Roui-T De Journal, M. J., S. I., *Enchiridion Patristicum*, ed. 6-7, Friburgi Brisgoviae 1929.
- EA: Rouët De Journal-Dutilleul, S. I., *Enchiridion Asceticum*, Friburgi Brisgoviae 1930.
- CIC: *Codex Iuris Canonici*, ed. Vat. Romae.

¹ Praeter recensitos Auctores, omnes conferri possunt tractatus de theologia mnrnli

INTRODUCTIO

§ 1. DE ORDINE MORALI

1. — *Ordo* (quod cum alio sensu vocis, nempe dispositionis partium secundum prius et posterius, superius et inferius, nihil commune habet) est complexus omnium rerum quae idem praedicatum habere possunt. Ita « ordo moralis » est complexus omnium rerum (relationum, actionum, etc.) quae praedicatum « morale » habere possunt.

Moralis dicit omne id quod refertur ad relationem actuum entis liberi ad finem suum ultimum seu ad normam honestatis (mores).

Ordo moralis ergo est complexus omnium entitatum quae relationem habent ad actus liberos in quantum hi ad finem ultimum subiecti ducunt vel ab eo avertunt. Unde moralitas quasi genus concipi potest, quod duas species habet: bonum, quod ad finem ultimum ducit, et malum, quod ab eo avertit.

Finis autem hominis duplex assignari potest: unus naturalis et unus supernaturalis, quia homo duplici natura est instructus: natura naturali et natura supernaturali. Haec autem distinctio est theoretica tantum; revera natura supernaturalis non est aliquid praeter naturam naturalem, sed ipsam naturam perficit in ordinem supernaturalem. Unde etiam revera duplex finis, naturalis et supernaturalis, distinguere non potest, sed unus est finis hominis, finis supernaturalis.

Similiter et ordo moralis theoretice duplex distinguere potest, ordo moralis naturalis et ordo moralis supernaturalis: revera autem ordo moralis naturalis non existit, sed solus ordo mo-

ralis supematuralis. Ad maximum quaeri potest quaenam elementa constituerent ordinem moralem naturalem, si existeret seu quaenam elementa in ordine supernatural! non sunt specificè supernaturalia. Sed hoc ad Theologiam Moralem non refert.

§ 2. NOTIO THEOLOGIAE MORALIS

2. — Theologia Moralis generatim definitur: *Scientia Theologica regulans actus humanos ad finem ultimum supernaturalem.*

Explicatur. Vox « *scientia* » indicat formam Theologiae Moralis: est nempe systema quoddam cognitionum circa unum obiectum ex principiis certis erutum.

Vox « *theologica* » indicat fontem ex quo haec scientia haurit suas cognitiones, sc. Revelationem divinam tanquam fontem remotum, fontes Revelationis (Traditionem et S. Scripturam) tanquam fontes proximos.

Vox « *regulans* » indicat hanc scientiam esse practicam, non speculativam. Etiam in ea esse possunt disputationes theoreticae, sed scopus eius non sistit in intelligendis notionibus et principiis, sed in actionibus regulandis.

Vox « *actus humanos* » simul cum voce « *regulans* » indicat obiectum materiale huius scientiae: considerat nempe actus humanos non prout sunt, sed prout esse debent; obiectum huius scientiae non sunt actus humani, sed regulatio actuum humanorum.

Vox « *ad finem ultimum supernaturalem* » indicat obiectum formale huius scientiae: considerat nempe regulationem actuum humanorum sub hoc speciali respectu: in quantum ducunt ad finem ultimum supernaturalem; non uti e. g. hygienica, in quantum ducunt ad bonam salutem.

Haec definitio vel similis, est communis inter Moralistas, et hoc boni habet, quod parallelis ad definitionem Philosophiae Moralis, quasi dicerem rationaliter constructa est. Praeplacet tamen definitio mox danda, quia magis theologica, specificum Theologiae Moralis exprimens, sc. causam exemplarem huius regulationis actuum humanorum.

Melius ergo definitur: *Theologia Moralis est scientia theologica de imitatione Christi tum in vita individuali tum in vita sociali* (Tillmann, III, p. 1).

Explicatur. Voces « scientia » et « theologica » eodem modo ac supra explicantur.

Vox « *de imitatione Christi* » idem comprehendit ac supra « regulans actus humanos ad finem ultimum supernaturalem », nam imitatio Christi fieri debet per actus humanos, et necessario ducit ad finem ultimum supernaturalem; sed insuper dicit quodnam sit exemplar iuxta quod finis ultimus supernaturalis sit attingendus.

Quapropter, cum haec definitio obiectum materiale et formale nonnisi implicite exprimat, ex utraque definitione tertia erit componenda.

Vox autem « theologica » item implicite continet aliud elementum, quod in definitione exprimere bonum est. Cum enim sit scientia theologica, patet « actus humanos » de quibus agit, necessario esse actus hominis Christiani. De actibus ceterorum hominum Philosophia, non Theologia Moralis tractat. Theologia Moralis qua talis nonnisi Christianos obligat; obligat quidem et alios, sed mediate tantum, in quantum nempe quilibet homo, uti in Theologia Dogmatica Fundamentali probatur, obligatur ut sit Christianus, et mediante hac obligatione tenetur Theologia Morali. Haec autem utpote scientia regulans, non considerat nisi Christianos.

Unde tandem ponimus definitionem nostram:

Theologia Moralis est scientia theologica regulans actus humanos Christiani ad finem ultimum supernaturalem per imitationem Christi (seu ad Perfectionem Christianam).

§ 3. RELATIO AD ALIAS SCIENTIAS

3. — 1. Theologia Moralis differt a *Philosophia Morali* ex eo quod fontem habet Revelationem, non meram rationem, et actiones humanas regulat ad finem supernaturalem, non finem naturalem adipiscendum.

Cum autem ordo supernaturalis non destruat naturam, et finis supernaturalis iisdem actibus naturae humanae conformibus (sed propria bonitate ornatis) attingendus sit, Theologia Moralis in pluribus materialiter conveniet cum Philosophia Morali; formaliter autem — sub respectu nempe imitationis Christi — longe ab ea distat.

2. Theologia Moralis differt a *Theologia Dogmatica* eo quod Dogmatica est speculativa, Moralis vero practica.

Hoc minime significat Theologiam Dogmaticam esse scientiam mere theoreticam, sine relatione ad vitam. Est speculativa, h. e. eius est dogmata exponere, sed non mere theoretice: potest, imo debet dogmata ita exponere ut verum sint fundamentum totius vitae nostrae; sed scopus eius non est dare normas proximas agendi.

Unde patet Theologiam Dogmaticam esse fundamentum Theologiae Moralis, cui praebet rationes et motiva recte agendi.

3. Theologia Moralis et *Theologia Ascetica* intimum habent connexum. Pleno hire dici potest Asceticam esse aspectum unum Moralis.

False quidam restringunt Theologiam Moralem ad hoc quod sub peccato prohibetur, reliqua « quae sunt perfectionis » ad Theologiam Asceticam remittentes. Theologia Moralis, ut supra diximus, regulat actus humanos ad finem ultimum; iamvero finis ultimus hominis Christiani, uti infra probabimus (n. 11), non est « vitare peccata », sed Perfectio Christiana: « Estote perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est » (Mt. 5, 48), et hoc quidem non solum pro religiosis et sacerdotibus, sed pro omnibus et singulis Christianis. Ergo Theologia Moralis est scientia normativa *Perfectionis Christianae*.

Sed tunc quid remanet pro Ascetica? Theologia Ascetica est scientia quae nobis suppeditat media (non leges) ad Perfectionem attingendam et obstacula superanda. Est quasi Psychologia Supernaturalis. Dum Theologia Moralis potius considerat singulos actus ordinandos, Ascetica considerat ordinationem totius vitae.

4. Theologici Moralis differt a *Theologia Pastoralis* eo quod haec solum Pastoribus Animarum praebet normas practicas ad ani-

mas cum fructu dirigendas iuxta principia moralia, ascetica et canonica.

5. Theologia Moralis differt a *lure Canonico* eo quod hoc directe potius respicit forum externum, et est legislatio Ecclesiae qua societatis.

§ 4. FONTES

4. — Uti supra (n. 2) iam diximus, fons remotus Theologiae Moralis utpote scientiae Theologicae, est Revelatio Divina, fontes vero proximi Traditio et S. Scriptura.

Cum autem gratia non destruat naturam, nec proinde obligationes ex ipsa natura iam profluentes tollat, patet etiam rationem humanam esse fontem Theologiae Moralis.

1. S. Scriptura.

Notandum est S. Scripturam non esse systematicam expositionem principiorum moralium, sed solum occasionaliter ea praebere sive in dictis divinis vel prophetis, sive in effatis sapientibus, in orationibus, promissionibus et poenis, sive etiam in approbatione vel reprobatione cuiusdam actionis.

Insuper notandum Revelationem factam esse progressivam, imo perfectivam, ita ut aliquid in principio non fuerit revelatum uti principium morale, quod postea revelatum est.

Tandem principia moralia NT perfectiora sunt principiis VT, ita ut principium VT contra principium in NT revelatum prevalere non possit, sed in casu conflictus principium NT loco principii VT venire debeat.

2. Traditio.

1. Praecipuum organum Traditionis est *Magisterium Ecclesiasticum* :

a) *Solemne* per definitiones Summi Pontificis vel Conciliorum: tales decisiones sunt infallibiles. — Ex solempni damnatione cuiusdam propositionis inferri potest, contradictoriam sententiam esse infallibiliter veram. Praecipuae damnationes sunt DB 1101-1145; 1151-1215; 1289-1321; 1491-1495.

Ad hoc solempne Magisterium referri possunt etiam Responsa

SS. Congr. quae etsi infallibilia non sint, sensum tamen manifestant Ecclesiae, et omnibus debent esse normae agendi.

b) *Ordinarium* per quotidianam praedicationem, per libros morales, catechismos etc. ab Episcopis qua tales approbatus. Quodsi haec praedicatio etc. moraliter universalis est in Ecclesia, etiam infallibilitatem obtinet, cum impossibile sit totam Ecclesiam in re morali errare.

Etiam sensus communis fidelium in universa Ecclesia, est argumentum infallibile magisterii ordinarii, cum etiam Ecclesia discens tota in re morali deficere non possit.

Tandem usus et praxis Ecclesiae ad hoc magisterium ordinarium referri possunt.

2. Secundum organum Traditionis sunt *scripta SS. Patrum et Theologorum*.

a) SS. Patres in Ecclesia specialem locum obtinent: utpote doctores in Ecclesia, eorum consensus unanimitas facit argumentum infallibile; utpote testes traditionis (e. g. si dicunt talem doctrinam ab Ecclesia haberi revelatam), etiam unanimiter errare non possunt; utpote doctores privati opinando dicentes vel more philosophico arguentes, eorum testimonium valet quod valent argumenta: attamen, propter eorum eminentem scientiam et zelum veritatis, magna gaudent auctoritate.

h) Theologorum auctoritas mensuranda est iuxta numerum theologorum eorumque gravitatem. Praesertim S. Thomas et in re morali S. Alphonsus a Ligorio singulari gaudent auctoritate in Ecclesia. Saltem temerarium esset contra communem consensum sententiam tenere, nisi specialia afferantur argumenta.

Uti postea, ubi de Probabilismo (nn. 143-150), videbimus, Ecclesia admittit in Theologia Morali auctoritatem paucorum vel unius Theologi uti normam practicam tutam agendi. Hoc quibusdam quandoque mirum videtur, quomodo auctoritas unius vel paucorum ita accrescere possit. Attamen prae oculis habendum est, Ecclesiam etiam in hoc errare non posse, et si Ecclesia talem Probabilismum uti normam practicam tutam habet, infallibiliter norma practica tuta est.

Ulteriora vide in Theologia Dogmatica Fundamentali, De Fontibus Revelationis.

3. *Ratio.*

Ratio humana etiam est fons Theologiae Moralis, non quidem in quantum continet principia specificè supernaturalia, sed in quantum principia naturae a gratia non destructae etiam in Theologia Morali valent.

Notandum vero quod, ubi adesset dissensus inter fidem et putativum principium legis naturae, Ecclesiae est etiam sensum legis naturae verum definire, cum ipsa sit interpretres authentica etiam legis naturalis.

NOTA. Principia moralia immutabilia sunt. Attamen *scientia* theologica moralis progressus facere non impeditur. Potest enim cum tempore melius et profundius cognoscere fontes scientiae suae, ita ut applicationes perfectiore certitudine fieri possint. Deinde etiam vitae circumstantiae cum tempore mutantur, quare fieri potest ut principia immutabilia aliter ac aliter applicari debeant. Sedulo etiam distinguatur utrum quoddam praescriptum Ecclesiae sit doctrinale an disciplinare.

§ 5. BREVIS HISTORIA
(iuxta Tillmann, III, pp. 23-42)

5. — 1. Praedicatio Christi multa quidem principia moralia continet, sed expositionem systematicam non praebet: praedicatio Eius potius fuit occasionalis, non raro ab oppositione pharisaica provocata.

a) Potissima transsumpta sunt ex Antiquo Testamento, utpote revelatione Voluntatis Divinae; multa vero perfecit. Maximus autem progressus in eo consistit quod Christus essentiam Perfectionis Christianae clare proposuerit in duplici praecepto Caritatis erga Deum et erga proximum; insuper contra conceptionem iustitiae externae momentum proposuit mentis internae.

b) Tempore apostolico primi discipuli simpliciter vixerunt doctrinam Domini ad litteram, sed paulatim circumstantiae vitae requirebant claras solutiones. Unde et hoc tempore praedicatio moralis fuit occasionalis. In epistolis S. Pauli iam inveniuntur quasi catalogi virtutum et peccatorum.

2. Etiam tempore Patrum nondum praebetur systema morale.

a) *Didaché*, *Epistola Barnabae*, etc. multa enumerant praecepta moralia, praesertim ex verbis Domini et Scripturae deprompta, sed ea per modum duplicis viae tantum iuxtaponunt. Singula quidem praecepta magis systematice, per modum monographiae, exarantur, uti e. g. Origenis *De Oratione*, *De Martyrio*, Tertulliani *De Idololatria*, *De Spectaculis*, *De Pudicitia*, etc.

b) S. Augustinus praesertim in libro suo *De Moribus Ecclesiae Catholicae adversus Manichaeos*, etsi polemice, tamen iam quoddam systematis initium praebet eo quod totam activitatem humanam reducit ad ideam centram: tendere ad Deum. Tendentia autem est caritas, unde norma iustitiae est caritas; sed caritas cum operibus bonis. Ordo autem moralis fundatur in lege aeterna, quae etiam omnem disharmoniam ordinis naturalis prohibet; unde lex naturalis est quo lex aeterna homini innotescit. — Etsi S. Augustinus nondum praebeat systema morale, hoc ultimum punctum tamen maximi est momenti, quia postea S. Thomas ex hac idea primum systema exaravit.

c) Praxis disciplinae poenitentiae maximum influxum exercuit in scientiam moralem. Ipsa nempe occasio fuit cur scientia systematica progressus non fecerit, sed e contra casuistica sese evolverit. Disciplina nempe poenitentialis publica, requirebat ut pro singulis peccatis poenitentia determinetur. Unde catalogi peccatorum cum respectivis poenitentiis componuntur. Illi catalogi semper longiores fiunt: species quae prius non distinguebantur paulatim distinguuntur et explicite referuntur.

3. a) Creator systematis scientific! moralis est S. Thomas, et quidem ponit Moralem in medio systemate dogmatico. Postquam egerit de Deo, agit de motu creaturae rationalis in Deum et de Christo, via ad Deum. A S. Augustino desumpsit hanc ideam, legem naturalem esse medium quo lex aeterna innotescit homini; intellectu proinde, philosophia aristotelica exercitato, sed etiam Revelatione illuminato, systema morale exaravit. Attamen periculum non latet, ut, quando postea Theologia moralis a Dogmatica solvitur, ut propria disciplina, pars philosophica nimis excrescat.

b) Hac aetate etiam praxis disciplinae poenitentiariae publicae magis disparuit et poenitentia privata praevaluit. Non omnia peccata, sed sola graviora et externa erant necessario accusanda in poenitentia publica; nunc autem quaestio ponebatur de peccatis etiam internis: hoc evidenter maximum influxum habuit in consideratione casuistica Theologiae Moralis.

4. a) Post tempus magnorum Scholasticorum adhuc per aliquod tempus progressus facit systematica expositio per Commentarios in Petrum Lombardum, Thomam et Scotum. Sed paulatim Theologia Moralis solvitur a Dogmatica. Hoc factum promovit tendentiam ad mutandum schema iuxta Virtutes in schema iuxta praecepta, et inde facta est Theologia Moralis potius studium de peccatis, de vitandis potius quam de faciendis. Insuper Theologia Moralis, etsi theoretice adhuc, practice multum minus fundabatur in S. Scriptura, sed e contra multa philosophica in se assumpsit, simul cum iuridicis et pastoralibus elementis. Tandem characteristicum huius temporis est ortus quaestionis acriter disputatae de systemate morali (probabilismus etc.).

Z?) Maximum influxum in alia directione evolutionis scientiae moralis, habuit decretum Concilii Tridentini, iuxta quod omnia peccata sunt accusanda in specie sua et circumstantiis. Inde enim novum vigorem sumpsit tractatio casuistica, ad determinandas in qualibet actione speciem et circumstantias accusandas.

5. d) Initio temporis modernioris maximum opus Theologiae Moralis est illud S. Alphonsi a Liguori (t. 1787), quod tamen nullum progressum in historia signat. Maximum eius meritum in eo consistit, quod viam mediam inter sententias contemporaneas partim nimis laxas partim nimis severas, incedit, et ita normam securam pro pastoribus animarum constituit.

b) Saeculum xvin, praesertim in Germania, characterizatur rationalismo, etiam in Theologia Morali, a qua quasi eliminatur fundamentum eius Revelationis.

c) Contra hos initio saeculi xix Sailer composuit *Manuale Moralis Christianae*, omnino fundatum in Revelatione. Theologiam Moralem iterum reducit ad doctrinam de Virtutibus, et uti scopum ei proponit: hominem ducere ad perfectionem Christia-

nam: Nosce teipsum, emenda tcipsum, perfice teipsum. — Similiter Hirscher (1835) edidit librum *Moralis Christiana sen doctrina de realizatione Regni Dei inter homines*. Posuit, ut ipse dicit, Theologiam Moralem non iuxta, sed in Theologiam Dogmaticam, ne dilaceraretur quod in vita unum est.

6. Attamen illa tentamina continuatores non invenerunt et medio saeculo xix Theologia Moralis revertitur ad speciem temporis post-tridentini, et libri Theologiae Moralis qui nunc praedominant sunt:

A. Lehmkuhl, *Theologia Moralis*, 2 vol., ed. 12, Friburgi B. 1902.

C. Mare, *Institutiones Morales Alphonsianae*, 2 vol., ed. 20, 1939-1943.

J. Aertnys-Damen, *Theologia Moralis iuxta Doctrinam S. Alphonsi*, 2 vol., ed. 17, Taurini 1956-58. —

A. Ballerini-Palmieri, *Opus theologicum morale in Busenbaum medullam*, 7 vol., ed. 3, Prati 1898-1901.

F. A. Gopfert, *Moraltheologie*, 3 vol., ed. 9, Paderborn 1922-23.

E. Génicot-Salsmans, *Theologiae Moralis Institutiones*, 2 vol., ed. 17, Bruxellis 1951.

II. Noldin, S.I., *Summa Theologiae Moralis*, 3 vol., ed. 30, Oeniponte 1952.

B. H. Merkelbach, O. P., *Summa Theologiae Moralis*, 3 vol., ed. 2, Parisiis.

D. M. Priimmer, *Manuale Theologiae Moralis secundum principia S. Thomae Aquinatis*, 3 vol., ed. 4-5, Friburgi B. 1928.

A. Tanqueray, *Synopsis Theologiae Moralis et Pastoralis ad mentem S. Thomae et S. Alphonsi hodiernis moribus accommodata*, 3 vol., ed. 7, Romae 1922.

A. M. Arregui, S. I., *Summarium Theologiae Moralis*, ed. 12, Bilbao 1934.

Similia summaria brevia habentur etiam a Tanquerey et Priimmer.

Th. Jorio, *Theologia Moralis*, 3 vol., Neapoli 194647.

L. I. Fanfani, *Manuale theorico-practicum Theologiae Moralis ad mentem D. Thomae*, 4 vol., Romae 1951.

Hi omnes sunt libri practici pro pastoribus animarum, non autem — quod neque esse intendunt — expositiones idealis vitae christianae.

7. Ultimis temporibus prodierunt adhuc: Mausbach, *Katholische Moraltheologie*, 3 vol., Münster 1953-1955; Otto Schilling, *Lehrbuch der Moraltheologie*, 2 vol., München 1928, qui practicum usum copulantur profunditati scientificae; Tillmann, *Handbuch der Kath. Sittenlehre*, Düsseldorf 1938, 6 vol., ex quibus duo (vol. I, 1 et I, 2) fundamentum philosophicum, et unum (vol. II) fundamentum psychologicum praebent; unum (vol. III) ideam Imitationis Christi explicat, et duo (vol. IV, 1 et IV, 2) executionem huius ideae; totam Theologiam Moralem construere intendit ex idea Imitationis Christi, exemplaris Perfectionis Christianae. B. Haering, *Das Gesetz Christi*, Freiburg i. B. 1959.

§ 6. METHODUS

6. — Non una est methodus in Theologia Morali tractanda, prout scopus tractationis erit diversus. Qui scientificam dissertationem de re morali exarare intendit, necessario methodum s. d. *positivam seu historicam* adhibebit, inquirens in principia moralia tum apud diversos populos, tum in fontibus revelationis; deinde etiam *scholasticam* applicabit methodum, principia e fontibus eruta systematice proponens et explanans.

Qui vero librum manualementem pro Seminariis componere intendit, methodos positivam et scholasticam nonnisi breviter tangere poterit, et necessario, post brevem principiorum expositionem et probationem, methodum casuisticam addere cogetur, ut futuri sacerdotes uti iudices tum intra tum extra tribunal poenitentiae efformentur. Sacerdotis enim est non tantum scire principia, sed et homines vel simplices docere quomodo in vita practica applicentur. Casuum de cetero studium, praesertim difficiliorum, non tantum erit exercitium, sed et medium profundioris penetrationis in intelligentiam principiorum.

§ 7. DIVISIO

7. — Theologia Moralis in duas magnas (etsi inaequalis voluminis) partes dividitur:

1. Theologia Moralis Generalis seu Fundamentalis: praebet principia generalia et fundamentalia iuxta quae homo omnes actiones suas ordinare debet.

Iamvero homo: 1) *Perfectionem Christianam*; 2) *actibus suis*; 3) iuxta *leges*; 4) prout *conscientia* eas apprehendit; 5) *virtutes* colendo et *peccata* vitando attingere debet. Unde Theologia Moralis Fundamentalis recte quinque capitibus dividitur:

C. I. - De Perfectione Christiana seu de Fine ultimo Hominis Christiani.

C. II. - De Actibus Salutaribus seu de mediis ad finem.

C. III. - De Lege et praecepto seu de actuum norma obiectiva.

C. IV. - De Conscientia seu de actuum norma subiectiva.

C. V. - De Vita morali hominis seu de virtutibus et peccatis.

2. Theologia Moralis Specialis: normas particulares pro singulis actibus humanis praebet, ut homo *Perfectionem Christianam* attingere valeat.

PARS FUNDAMENTALIS

CAPUT I

DE PERFECTIONE CHRISTIANA

seu de Fine ultimo Hominis Christiani

8. — Ex Philosophia scimus finem hominis ultimum esse perfectam beatitudinem in glorificatione Dei, h. e. completam expansionem et evolutionem omnium potentiarum naturae humanae in gloriam Conditoris.

Ex Revelatione autem scimus Deum praeter illum finem homini assignasse alium illumque supernaturalem, vel potius Deum illum finem perfecisse eique assignasse gradum supra omnem potentiam vel exigentiam creatam: perfecta beatitudo consistet nunc in visione beatifica in coelo, completa expansio et evolutio potentiarum, adiuvante gratia, consistet in imitatione Christi, quae est Perfectio Christiana.

De fine proinde illo quem ex Philosophia cognoscimus, hic in Theologia Morali non est agendum, vel potius ille finis non amplius est norma ultima. Finis hominis in abstracto adhuc est perfecta beatitudo in glorificatione Dei, completa expansio et evolutio omnium potentiarum in gloriam Conditoris, — sed beatitudo illa perfectior effecta est, potentiae naturae auctae sunt, quia natura humana perfecta est in naturam Christianam. Unde non amplius perfectio humana, sed perfectio Christiana (quae humanam includit) est finis ultimus hominis. Unde apparet cur etiam ratio, sed non sola, sit fons Theologiae Moralis, quae est scientia regulans actus humanos ad hunc finem ultimum.

Ex his quae diximus iam intelligere possumus « finem ultimum » dupliciter intelligi: pro fine illo ultimo quem post mortem

attingere debemus, vel pro fine ultimo quem cuilibet actionum nostrarum assignare debemus; finis ultimus actuum humanorum collective sumptorum, et finis ultimus actuum singillatim sumptorum.

Finis post mortem est coelum seu visio beatifica, uti infra (n. 9) videbimus, et simpliciter a fine suo deficit ille tantum qui propter statum peccati in momento mortis, ab ingressu coeli prohibetur et in infernum detruditur.

Attamen finis noster simpliciter, non est coelum ingredi et infernum vitare. Non possumus admittere, illum qui per totam vitam male vixit et in momento mortis per misericordiam Dei absolutionem omnium peccatorum suorum quasi furatur, finem vitae suae attigisse. Coelum quidem ingreditur, ab inferno evasit, sed finem propter quem creatus et elevatus est non attigit, scilicet glorificationem Dei in hac vita. Vita nostra est sicut operatio mathematica: non sufficit ut summa finalis operationis sit exacta, requiritur ut quaelibet pars operationis sit iuxta regulas mathematicae ducta. Ita et in vita nostra: non sufficit ut summa finalis sit « coelum! », sed requiritur ut quaelibet actio nostra sit in gloriam Dei. — Ita etiam bene intelligitur quomodo dici possit quodlibet peccatum esse (partialem saltem) deficientiam a fine.

§ 1. FINIS ULTIMUS POST MORTEM: COELUM

9. — De hoc fine ultimo non est cur multa in Theologia Morali dicamus: pertinet ad Theologiae Dogmaticae tractatum De Novissimis. Breviter tantum quaedam ex Theologia Dogmatica hic referimus.

Coelum formaliter consistit in cognitione faciali et amore Dei: «Videbimus eum sicuti est» (1 Io. 3, 2); «Videmus nunc per speculum in aenigmate; tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum » (1 Cor. 13, 12).

Haec cognitio et amor Dei constituunt maximam beatitudinem quam creatura experiri possit et simul est summa glorificatio Dei.

Coelum nemo ingreditur nisi qui in momento mortis suae gratia sanctificante ornatus sit, h. e. saltern formaliter (cf. n. 13) Perfectionem Christianam adeptus sit.

Perfectio autem coeli, seu perfectio cognitionis et amoris Dei, pendet a gradu Perfectionis Christianae in hac vita adepto.

Haec beatitudo nec augeri nec minui potest proindeque in aeternum manebit.

10. — Theologia Moralis, utpote scientia regulans actus humanos in finem ultimum, hunc finem ultimum post mortem directe non considerat: nulla enim actio humana ita regulari potest, ut visio beatifica inde sequatur. Visio beatifica non est sequela, sed praemium. Indirecte quidem et ad hunc finem tendit, in quantum nempe actus humanos dirigit ad opera bona quae hoc praemium merentur, sc. ad Perfectionem Christianam.

§ 2. FINIS ULTIMUS IN VITA: PERFECTIO CHRISTIANA

11. — Finis ultimus cuiuslibet operis Dei, uti iam ex Philosophia scimus, est glorificatio Dei, quae idem est ac perfectio entis, unde hic finis Dei dici non potest egoisticus. Deus enim operans semper cuidam enti dat aliquod esse, quod esse ex una parte beatificat illud ens, ex altera parte, utpote participatio perfectionis divinae, alte proclamat illam divinam perfectionem.

Creans autem hominem, communi ac naturali glorificatione non fuit contentus, sed supernaturalem voluit habere glorificationem, vocans hominem ad Perfectionem Christianam.

Hoc est ergo obiectum Theologiae Moralis, actus humanos dirigere ad hanc glorificationem Dei, ad Perfectionem Christianam. Unde hic ponimus thesim:

THESIS. Hominis Christiani finis ultimus in hac vita est Perfectio Christiana.

Explicatur. *Hominis Christiani*: nam Theologia Moralis de aliis non agit.

Finis ultimus: homo nempe alios fines, qui Perfectioni Christianae non obsunt, habere non prohibetur, e. g. honesta recreatio, educatio prolis, etc.; finis autem ultimus debet esse Perfectio Christiana.

In hac vita: uti supra iam diximus (n. 8), hic finis ultimus esse debet non tantum conclusionis vitae, sed singulorum actuum.

Perfectio Christiana: in quonam consistit ex sequentibus paragraphis patebit; hic autem iam notasse iuvabit, illam perfectionem in hac vita semper dicere tendentiam, cum ipsa Perfectio Christiana semper maneat ideale, quod nemo unquam attingit perfecte.

Sensus ergo thesis est: quilibet Christianus, cuiuscumque conditionis sit, laicus, clericus, religiosus, tenetur in qualibet suarum actionum tendere ad Perfectionem Christianam. Hoc non significat, quod, quoties quis in sua actione non tendat ad Perfectionem Christianam, committat peccatum Deo puniendum. Divina clementia, ratione habita imbecillitatis humanae, obligationes quas imposuit in triplicem classem divisit: unam cuius transgressio morte aeterna — nisi poenitentia absolvatur — est punienda; alteram, cuius transgressio poenis temporalibus est ulciscenda; et tertiam, cuius transgressioni nullam poenam adnexit, — nisi poenam dicas minorem gradum gloriae et beatitudinis in coelo. Duae primae transgressiones vocantur peccatum (mortale et veniale), ultima vocatur imperfectio. Quilibet autem Christianus a Deo destinatur ad perfectionem suam, cui destinationi homo respondere tenetur.

Attamen sensus theseos non est ut tollatur distinctio inter obligationem et consilium (cfr. n. 15). Unusquisque enim tenetur ad perfectionem iuxta proprium statum, sed non tenetur ad omnia consilia observanda.

Probatur. *Ex S. Scriptura.* Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est (Mt. 5, 48).

Perfecti estote (2 Cor. 13, 11).

Exhibere vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles (Coi. 1, 22).

Ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes (Iac. 1, 4).

Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me (Mt. 16, 24). Atqui post Christum venire omnes homines obligantur. Ergo.

Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra (1 Thess. 4, 3).

Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et immaculati (Eph. 1, 4).

Et ipsi in omni conversatione sancti sitis; quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum (1 Petr. 1, 15-16; Lev. 19, 2).

Sanctificamini et estote sancti, quia ego sum Dominus Deus vester (Lev. 20, 7).

Ex Traditione. S. Ioannes Chrysostomus, *In Matth.* hom. 7, 7: « Certe inquires: quid igitur nos iubet facere? An montes ascendere et monachos esse? Idcirco ingemo, quod illis tantum modestiam et castitatem competere putetis, licet Christus communes leges posuerit. Nam cum dicit: Si quis respexerit mulierem ad concupiscendum eam, id non monacho dicit, sed coniugato; nam mons ille tunc huiusmodi viris repletus erat... Omnes quippe leges communes sunt nobis cum monachis, uno excepto coniugio... » (EA 353).

Ori genes, *Peri Archon*, 3, 6, 1: « Igitur summum bonum, ad quod natura rationabilis universa festinat, qui etiam finis omnium dicitur, a quamplurimis etiam philosophorum hoc modo terminatur, quia summum bonum sit, prout possibile est, similem fieri Deo. Sed hoc non tam ipsorum inventum, quam ex divinis libris ab iis assumptum puto. Hoc namque indicat Moyses ante omnes, cum primam conditionem hominis enarrat dicens: Et dixit Deus: " Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram " (Gen. 1, 26). Tum deinde addit: " Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum, masculum et feminam fecit eos et benedixit eos " (Gen. 1, 27). Hoc ergo quod dixit, ad imaginem Dei fecit eum, et de similitudine siluit, non aliud indicat nisi quod imaginis quidem dignitatem in prima condicione percepit, similitudinis vero ei perfectio in consummatione servata est: sc. ut ipse sibi eam propriae industriae studiis ex Dei imitatione conscisceret, quo possibilitate sibi perfectionis in ini-

tiis data per imaginis dignitatem, in fine demum per operum expletionem perfectam sibi ipse similitudinem consummaret » (EA 102).

S. Gregorius Nyssenus, *De Beatit.*, or. 1: « ...quod finis vitae cum virtute degendae sit, ut quis Numini divino assimiletur... » (EA 337).

S. Augustinus, *In ps.* 93, 18: « Qui sunt recto corde? Qui hoc volunt, quod Deus vult » (EA 586).

Concilium Aquisgranense (a. 816): Non solum monachis et clericis, verum etiam omnibus qui christiano censentur nomine, per hanc arctam et angustam intrandum esse viam.

Pius XI, Enc. *Rerum Omnium* : « Cumque omnes... ad vitae sanctimoniam niti debeant... Nec vero quisquam putet ad paucos quosdam lectissimos id pertinere, coeterisque in inferiore quodam virtutis gradu licere consistere. Tenentur enim hac lege omnes, nullo excepto... Vitae sanctimoniam esse commune officium ».

Ex ratione. Sic nos amantem quis non redamaret! Si aliae deessent rationes obligantes ad perfectionem Christianam, saltem esset gratitudo erga illum qui tot fecit pro perfectione nostra. Et etiam gratitudo constituit obligationem.

12. — SCHOLION. *Necessitas finis ultimi attingendi.*

Quandoque sunt qui dicant: ego nolo intrare coelum, poenas inferni (si sint) libenter suscipiam, dummodo in hac vita possim esse dominus vitae meae. Vel dicunt: ego nolo finem supernaturalem, sufficit mihi finis naturalis; nolo Perfectionem Christianam, sufficit mihi perfectio humana; nolo visionem beatificam, sufficit mihi beatitudo naturalis post mortem. Vel etiam dicunt: sufficit mihi intrare in coelum, minimus locus in coelo mihi sufficit, nolo tendere in Perfectionem Christianam. — Hae quaestiones hic breviter adumbrandae sunt.

1. *Obligatio tendendi ad finem ultimum.*

Prima obiectio: poenas inferni libenter suscipiam, — est contra omnem sanam rationem. Talis quaestio sana mente ne poni

quidem potest. Quaestio non est: quid vis? sed: quid debes facere? Homo non potest esse dominus vitae suae. Solum quia Deus hominem non vult necessitate cogere ad finem ultimum sicut creaturas irracionales, sed libere vult eum ad finem suum tendere, homo quodammodo est dominus vitae suae, h. e. actuum suorum. Hoc autem minime significat hominem eligere posse inter finem ultimum et poenas inferni: libertas non est facultas eligendi, sed propria virtute determinandi actus suos. Poenae inferni non sunt alterna pro libera electione, sed solum vindictio iuris Dei contra illum qui potestate sua abutitur.

2. *Obligatio tendendi ad finem ultimum supernaturalem.*

Si homo pendet a Deo, et Deus ei finem supernaturalem assignare dignatur, homo liber non est illum finem acceptandi vel non. Si Deus illum finem ei assignat, homo debet ad illum finem tendere: homo enim dependet a Deo Creatore suo, cui certe ius negari nequit finem etiam necessarium superiorem ei assignandi, in maius bonum et maiorem beatitudinem ipsius hominis. De coetero, obiectio illa: sufficit mihi finis naturalis, beatitudo naturalis, — impossibilis est, cum unus tantum detur finis, una beatitudo, qua perdita, nulla beatitudo, nec naturalis quidem, sed sola superest damnatio.

3. *Obligatio tendendi ad Perfectionem Christianam.*

Haec quaestio ordinarie a moralistis tractatur sub forma: Utrum quis, qui statuit in corde suo omnia vitare peccata mortalia non autem venialia, obligationi suae tendendi ad finem suum ultimum sufficiat necne. Non desunt auctores, ut Noldin (I, n. 37), qui tenent talem hominem suae obligationi sufficere. Ex his autem quae supra de Perfectione Christiana uti fine ultimo diximus apparet nos ita respondere non posse. Coelum quidem obtinebit, sed finem vitae suae Christianae, glorificationem Dei per totam vitam suam, non attinget. Iamvero si finem vitae suae attingere quilibet homo tenetur, evidenter et ad Perfectionem Christianam tendere tenetur. Hoc quidem non significat eum semper et ubique teneri facere id quod perfectius est. Ubi perfectius non praescribitur, illud facere non tenetur, sed omne quod praescribitur exsequi debet.

§ 3. CAUSA FORMALIS PERFECTIIONIS CHRISTIANAE:
VITA GRATIAE

13. — Perfectio Christiana quam finem ultimum hominis in paragrapho secunda diximus, cum sit illimitata, infinitos gradus habere potest. Videndum nunc in quonam consistat formaliter haec Perfectio Christiana, a. v. sine quo quaelibet perfectio, Christiana dici nequit. Et ita ponimus thesim:

THESIS. Perfectio Christiana formaliter consistit in vita gratiae.

Explicatur. *Perfectio Christiana*: est illa quam supra diximus finem ultimum hominis, ad quam proinde quilibet Christianus tenetur.

Formaliter: forma est id quod facit rem esse id quod est, sine quo res talis esse nequit. Forma illa gradus perfectionis habere potest et cum eis ipsa res perfectior vel minus perfecta fit. Simplex autem absentia huius formae facit rem non amplius esse talem rem. Si ergo dicimus Perfectionem Christianam formaliter consistere in vita gratiae, perfectio illa crescit vel minuitur cum perfectione vitae gratiae; absente autem vita gratiae, de Perfectione Christiana sermo esse non potest. Potest ergo homo esse quantumcumque moraliter perfectus, si deest vita gratiae, non habet ne minimum quidem gradum Perfectionis Christianae.

Vita gratiae: quid sit vita gratiae in Theologia Dogmatica explicatur. Non solum comprehendit gratiam creatam seu gratiam sanctificantem, sed et gratiam increatam seu Ssmam Trinitatem inhabitantem. Et dicimus « vitam » gratiae, non solum gratiam, quia non est donum quoddam quod possidetur tantum, sed est vita, h. e. activitas immanens, tendens ad seipsum perficiendum. Ex hoc intelligitur quomodo haec forma maioris vel minoris perfectionis est capax, prout anima maiorem vel minorem vitalitatem ex gratia recipit. Haec vita crescit exercitio virtutum seu, uti in sequenti paragrapho videbimus, imitatione Christi, perit vero qualibet transgressione obligationum tam gravi ut Deus eas morte spirituali puniat (peccatum mortale).

Pr o b a t u r . Tendere in Perfectionem Christianam idem est ac ponere actus salutare, actus qui ducunt ad finem. Illud ergo formaliter constituet Perfectionem Christianam, quod formaliter facit actum esse salutarem. Iamvero in Theologia Dogmatica probatur gratiam sanctificantem (a qua gratia increata separari non potest), seu vitam gratiae, actum humanum formaliter facere salutarem. Ergo vita gratiae formaliter constituit Perfectionem Christianam.

Pro hac minore cf. Theologiam Dogmaticam: De necessitate gratiae.

§ 4. CAUSA EXEMPLARIS PERFECTIONIS CHRISTIANAE: IMITATIO CHRISTI

14. — Postquam demonstravimus Perfectionem Christianam esse finem ultimum hominis christiani attingendum, illamque formaliter consistere in vita gratiae, inquirendum adhuc remanet de causa exemplari. Nam possessio gratiae sanctificantis est minimum requisitum, gratia vero est vita quae vult crescere et perfici: videndum ergo est iuxta quodnam ideale seu exemplar hic finis sit attingendus. Et ponimus thesim:

THESIS. Perfectio Christiana consistit in imitatione Christi.

Explicatur. *Perfectio Christiana:* est illa quam in paragrapho secunda probavimus obligatoriam pro omnibus Christianis.

Imitatio Christi: non significat quod debeamus ad litteram reproducere actiones Christi, sed quod spiritum Christi in nobis fovere debemus et ex hoc spiritu Christi actiones nostras dirigere, ita ut revera dicere possimus: Christus talem actionem in talibus circumstantiis ita posuisset.

Sensus theseos ergo finaliter est: quilibet Christianus tenetur in singulis actionibus suis, duci spiritu Christi.

Pr o b a t u r . *Ex S. Scriptura.* Mandatum novum do vobis ut diligatis invicem *sicut dilexi vos* (Io. 13, 34).

Et vos imitatores nostri facti estis et Domini (1 Thess. 1, 6).

Imitatores mei estote sicut et ego Christi (1 Cor. 11, 1).

Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Iesu (Phil. 2, 5).
Sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non.
Dei enim Filius... non fuit Est et Non (2 Cor. 1, 18-19).

Suscipite invicem sicut et Christus suscepit vos (Rom. 15, 7).
Ambulate in dilectione sicut et Christus dilexit nos (Eph. 5, 2).
Sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos (Coi. 3, 13).

Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Eph. 4, 13).

Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus (Gal. 2, 20).
Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3, 27).

Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis (Gal. 4, 19).

Induimini Dominum Iesum Christum (Rom. 13, 14).

Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum (Hebr. 12, 1-2).

Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini (1 Petr. 4, 1).

In hoc enim vocati estis, quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius (1 Petr. 2, 21).

Ex Traditione. **S. Ignatius M.**, *Epist. ad Rom.* 4, 2: «Tunc vere Iesu Christi discipulus ero, cum neque corpus meum mundus videbit... 5, 3:... Nunc incipio discipulus esse... 6, 3: Concedite mihi imitorem esse passionis Dei mei...» (EA 18-20).

Clemens Alex., *Paedagogus*, 1, 12, 98, 3: «Verbum audiamus... evidens incorruptionis exemplar habentes vitae Domini formam, et Dei vestigia persequentes: cui soli convenit considerare, atque adeo cui curae est, quomodo et quam ratione futura sit vita hominum sanior... 99, 1: Verbum autem is est, cui et demonstrandi et docendi principatus obtigit, a quo frugalitatem, simplicitatem, a fastuque alienationem, libertatis amorem, benignitatem et honesti studium ediscimus: uno verbo, cum virtutis coniunctione Deo similes reddimur » (EA 73).

Ori genes, *Comm. in Rom.* 7, 7: «Arbitror ergo secundum ea, quae in aliis idem Paulus designat, ubi dicit: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Gal. 4, 19), formari in his qui ad perfectionem tendunt Christum dicat, secundum hoc quod Verbum est, ut in iis Verbi Dei sinceritas ad purum informetur; et secundum hoc quod Veritas est, ut veritas in iis absque ullius fuci admixtione consistat; et secundum hoc quod sapientia est, ut sapientia Dei in iis illa, quam inter perfectos loquitur Paulus, pura et absque erroris diverticulo conservetur. Sic et secundum omnia quae Christus est, vel iustitia vel sanctificatio vel caeterae quaeque virtutes, si in iis formentur ad liquidum, isti videbuntur ad illam formam, qua in forma Dei est, conformes imagines esse effecti... Quicumque summam perfectionis ac beatitudinis consecatur, ad illius (Iesu animae) se imaginem ac similitudinem tendat, quae primo loco et super omnes ceteros Filii Dei imago est » (EA 134).

S. Basilius, *Constit. Ascet.*, 1, 1: «Omnis actio, carissime, omnisque sermo Servatoris nostri Iesu Christi pietatis ac virtutis regula est. Quapropter pietate ac virtute nobis veluti in quadam imagine depictis, etiam naturam humanam assumpsit, ut unusquisque et unaquaque ad id respicientes, pro viribus archetypum ac exemplar imitemur» (EA 285).

S. Gregorius Nyss., *De perfecta Christiani forma*: «Si quid horum igitur nos, ut fit, aut ad agendum, aut ad cogitandum, aut ad loquendum ducit, opus est, ut omnia nostra tum dicta, tum facta, tum cogitata ad divinam earum notionum, quibus Christus declaratur, regulam sic dirigantur, ut nihil cogitemus, nihil dicamus, nihil faciamus, quod a sublimi earum significatione recedat. Nam ut quidquid non est ex fide, Paulus peccatum dicit, ita nos, eodem modo cogitantes, plane possumus affirmare, quaecumque non respiciunt Christum, seu verba, seu opera sint seu cogitationes, illa omnia ad id omnino spectare, quod Christo contrarium est... Quid igitur alium eum oportet facere, qui magno Christi cognomine dignus effectus est, nisi ut omnia sua tum cogitata, tum dicta, tum facta diligenter exploret, et, utrum eorum singula ad Christum tendant, an ab illo sint aliena, diiudicet? » (EA 326).

In Cant. Cant. horn. 15: « Utque is, qui in tabula picturam videt accurate conformatam ad archetypum, unam utriusque formam esse pronuntiat, imaginis pulchritudinem ipsam esse archetypi pulchritudinem dicens, et archetypum in simulacro clare conspici, eodem modo etiam haec, quae ait: Ego cognato meo, et cognatus meus mihi, pulchritudinem suam conformatam ad Christi exemplar dicit, posteaquam naturae nostrae primam beatitudinem recuperarit, quae ad imaginem similitudinemque principis et unicae veraeque pulchritudinis ornata erat » (EA 336).

S. Ioannes Chrys., *In Matth.* horn. 78, 4: «Dedit tibi Christus potestatem ut pro viribus ipsi similis efficiaris. Ne timeas, hoc audiens. Timendum potius, ne non similis ipsi fias » (EA 356).

S. Augustinus, *Sermones*, 170, 11, 11: «Via nobis factus est Christus, et desperamus nos perventuros? Via ista finiri non potest, praecidi non potest, corrumpi non potest nec pluvia, nec diluviis, nec a latronibus obsideri. Ambula securus in Christo, ambula; ne offendas, ne cadas, ne retro respicias, ne in via remaneas, ne a via recedas. Ista omnia praecave tantum, et pervenisti » (EA 604).

§ 5. VIAE PERFECTIIONIS

15. — Finis unus est: Perfectio Christiana; viae autem ad illam Perfectionem Christianam multae sunt ; potest dici: tot sunt viae quot sunt animae. Spiritus enim ubi vult spirat et etiam Deo videtur varietas placere. Haec est pulchritudo vitae christianae, quod etsi omnes ad eundem finem tendere debeant, nullus tamen ad alterius viam obligatur, sed modus perfectionem attingendi multiformis est. Perfectio Christiana minime reservatur « vitae religiosae » seu non consistit in vita iuxta consilia evangelica. Consilia manent consilia, dum perfectio est obligatio. Quapropter in quolibet vitae statu, in quolibet munere quis ad perfectionem pervenire potest: diversi status non sunt nisi viae ad perfectionem, Via potest esse melior vel peior, planior vel asperior, sed semper remanet via.

Obiicitur quandoque Religioni Christianae illam docere fugam mundi: nihil falsius. Si mundo intelligimus peccatum, iniustitiam, contemptum legum moralium, hunc mundum fugere Religio Christiana iure merito docet. Si vero mundum intelligimus vitam «vitae religiosae» oppositam, Religio Christiana minime docet hunc mundum esse fugiendum, sed docet eos qui in hoc mundo vivunt posse et debere officia huius mundi honeste et perfecte implere. Si quaedam officia sine peccato impleri non possunt, Religio Christiana illa prohibet quidem, sed non quia sunt officia mundi, sed quia homines mali huic officio peccatum alligaverunt.

Praefert quidem Religio Christiana virginitatem prae Matrimonio, vitam religiosam prae vita saeculari per se et tanquam statum; nunquam autem dicet hominem propter illum statum esse perfectiorem, sed perfectio hominis pendet ab impletione officiorum status sui; nec unquam dicet quenquam ad illum statum obligari, sed liberae omnino electioni uniuscuiusque relinquit.

APPLICATIO

Deus meus et omnia!

Deus est finis meus ultimus, ad ipsum tendit totum meum esse, ipsi pertinet tota vita mea. Non solum mors mea, sed et vita mea ipsi debentur. Quaecumque facio ad ipsum tanquam ad finem ultimum reduci debent. Non solum summa vitae meae debet esse positiva, sed quaelibet actio. Hic est finis meus ultimus, ut quodlibet momentum vitae meae Dei sit. Quapropter quodlibet peccatum, etiam minimum, est deficientia a fine meo ultimo.

Perfectio Christiana non est aliquid a me alienum, non est aliquid pro aliis qui specialem professionem faciunt: est officium meum primarium. Meum et omnium Christianorum: Quapropter uti sacerdos meipsum primo loco, sed et omnes animas mihi concreditas ad Perfectionem Christianam ducere debeo.

Primum meipsum: «Quid enim proderit homini si lucraverit mundum totum et detrimentum animae suae faciat?» (Mc. 8, 36).

Et omnes animas mihi concreditas: ego enim a Deo institutus

sum dux eorum ; ipsi nesciunt quid facere debeant nec quomodo facere debeant; mihi dedit Deus scientiam. Quare nunquam partem huius scientiae ab ipsis prohibebo. Certe multos habebo de quibus contentus esse potero, si a gravibus abstineant, sed nemini culpa mea, deficiens praedicatio mea (quae facit ignorantiam eorum) causa erit ut quis a perfectione longe maneat.

Christus est exemplar meum: Christianus altei' Christus, uti dicunt SS. Patres. Quapropter vitam Christi quotidie meditando et contemplando hoc in corde meo sentire conabor quod et in Christo Iesu, ut vita mea quasi speculum evadat in qua omnis homo Christum videre valeat.

CAPUT II

DE ACTIBUS SALUTARIBUS

seu de Mediis ad Finem

Actus quibus homo finem suum attingere debet, ante omnia debent esse actus humani, homini imputabiles; deinde debent relationem habere ad finem ultimum seu pertinere ad ordinem moralem, et tandem, quo formaliter fiant salutare, debent esse supernaturales. Quare hoc caput logice dividitur in quatuor articulos: 1) De actibus humanis; 2) de moralitate actus humani; 3) de imputabilitate actus humani; 4) de supernaturalitate actus humani.

Art. 1

DE ACTIBUS HUMANIS

§ 1. NOTIO

16. — Ut actus possit esse salutaris ante omnia debet esse humanus, h. e. non solum actus hominis, sed specificè hominis, actus cuius ipse homo est dominus. Actiones enim hominis quaedam sunt *communes cum coeteris* animantibus: ita omnes actiones corporales quales; quaedam sunt homini *propriae quoad substantiam*, sed non quoad modum: ita cogitatio sine advertentia; quaedam sunt homini *propriae quoad modum*, sed non quoad substantiam: ita actiones corporales sub influxu volunta-

tis positae; quaedam sunt homini *propriae tum quoad substantiam tum quoad modum*: ita cogitatio deliberata.

Omnes illae actiones vocantur « actus hominis » quia ab homine procedunt; solae autem actiones quae homini sunt propriae quoad modum (sive quoad substantiam sint propriae sive non) vocantur « actus humani », quia ab homine qua tali procedunt, et homini tanquam domino sunt attribuendae.

Unde actus humanus definiri potest:

Actus qui a voluntate deliberata procedit.

Explicatur. *Actus*: comprehendit non solum actus positivos, sed etiam omissiones, in quantum hae a voluntate deliberata procedunt.

A *voluntate deliberata*: illud quod facit actum quendam formaliter humanum est eius dependentia a voluntate tanquam a causa; unde recte etiam vocatur *voluntarium*. Cum voluntas sit potentia caeca, actus voluntarius esse nequit nisi etiam intellectus illuminatio praecedat. Unde duplex elementum includit actus humanus: ex parte intellectus cognitionem actualem seu *advertendam*, ex parte voluntatis *libertatem*, sive actus ab ipsa voluntate eliciatur sive ab ipsa aliae facultati imperetur.

NOTA. *De involuntario*.

Contra *voluntarium* distinguitur tum *non-voluntarium*, qui est actus elicitus *sine* voluntate agentis; tum *involuntarium*, qui est actus vel effectus productus *contra* voluntatem agentis. Ita e. g. circulatio sanguinis est actus non-voluntarius; sed non involuntarius. — Involuntarium potest esse vel perfecte vel imperfecte involuntarium prout voluntas omni conatu vel non omni conatu resistit.

§ 2. DIVISIONES

17. — Quaedam divisiones referuntur potius ad actus quales, quaedam ad actus quae voluntarios.

I. Actus dividuntur in:

1. *Internos* et *externos* prout potentiis internis (voluntate, intellectu, imaginatione etc.) vel organis externis perficiuntur.

NOTA. Omnis actus externus, si est actus humanus, semper includit etiam actum internum, sc. advertentiam intellectus et consensum voluntatis; unde actus humanus externus omnis quodammodo mixtus dici potest.

Actus externus est actus externe perceptibilis: notandum tamen est, illum externum manere, etiamsi nemo illum de facto percipiat.

2. *Elicitos et imperatos* prout a potentia propria vel habitu proprio immediate et formaliter producitur, vel ab alia potentia vel habitu ei imperatur. Ita eleemosynam dare est actus virtutis misericordiae; si autem datur propter poenitentiam de peccatis propriis, ille actus est elicitus a virtute misericordiae, sed imperatus a virtute poenitentiae.

Multi autem auctores hanc distinctionem non admittunt, divisionem in elicitedum et imperatum reservantes pro voluntario, de quo infra, n. 18.

3. *Supernaturales et naturales* prout gratia sanctificans uti causa ad actum producendum concurrat vel non.

NOTA. Notandum quod in subiecto gratia sanctificante ornato, gratia omni actui non peccaminoso concurrat; unde in tali subiecto omnis actus non peccaminosus est supernaturalis (cf. n. 60). Omnis actus supernaturalis in hac vita est meritorius.

4. *Bonos, malos et indifferentes* prout ad finem ultimum conducunt, ab eo avertunt vel nec conducunt nec avertunt.

De hac distinctione cf. infra, ubi de moralitate actuum (n. 35). Hic iam notasse iuvat actus vere bonos non haberi nisi in homine gratia ornato, cum in illo solo actus possit conducere ad finem; e contra actus indifferens in homine gratia ornato esse non potest, cum omnis actus eius non peccaminosus sit supernaturalis et meritorius, et proinde conducat ad finem.

Solent tamen auctores hanc distinctionem inter actus bonos, malos et indifferentes fundare in actus conformitatem cum norma moralitatis. Et ita esse possunt etiam actus boni in peccatore. Attamen tunc aptior esset divisio sequens:

5. *Rectos, pravos, et indifferentes* prout normae moralitatis conveniunt, contradicunt vel nullam relationem dicunt.

6. *Licitos et illicitos* prout a norma moralitatis permittuntur vel prohibentur.

7. *Validos et invalidos* prout omnia a lege positiva requisita ad effectum proprium producendum habent vel quodam requisito carent.

Actus validi insuper subdividuntur in *rescindibiles* et *irrescindibiles* prout a competente auctoritate annullari seu effectu suo privari possunt vel a nulla (saltem humana) auctoritate effectu suo privari possunt.

18. — II. Voluntarium dividitur in:

1. *Perfectum et imperfectum* prout attentio intellectus et consensus voluntatis plena sunt vel non.

NOTA. De causis voluntarium imperfectum reddentibus infra loquemur, n. 24 ss.

Notandum quod voluntarium non fit imperfectum eo quod voluntas aegre et cum quadam reluctantia actum producat, sed solum ex eo quod non plene consentit. Ita e. g. voluntarium secundum quid, de quo infra, potest esse voluntarium perfectum.

2. *Elicitum et imperatum* prout in ipsa voluntate perficitur vel ab alia facultate sub imperio voluntatis executioni mandatur. Ita e. g. amor, odium, desiderium sunt actus voluntarii elicti, actiones externae sunt actus imperati.

3. *Simpliciter et secundum quid* prout voluntas obiectum vult sine vel cum quadam reluctantia. Ita e. g. studiosus qui vult emere librum valde carum et propter pretium non avertitur, vult simpliciter; qui autem emit cum quadam haesitatione et reluctantia propter pretium nimis altum, vult secundum quid — sed tamen revera vult, nam revera emit.

4. *In se et in causa* prout directe intenditur ipsum obiectum vel solum eius causa. Ita qui obedientiam praestat superiori suo, elicit voluntarium in se; qui autem habitum semper obediendi sibi acquirit, postea exsequens mandatum Superioris quin de obedientia cogitet, elicit actum obedientiae in causa.

5. *Directum et indirectum* prout ipsum obiectum actus vel aliud cum obiecto actus inseparabiliter connexum est obiectum voluntarii. Ita e. g. proiectio frumenti in mare ab illo qui vult

ita pretium frumenti augere ex diminutione quantitatis, est voluntarium directum; proiectio frumenti in mare ab eo qui in naufragio ita vult salvare vitam navigantium, est voluntarium indirectum.

6. *Expressum, tacitum et praesumptum* prout expressis verbis vel signo manifestatur, vel in aliqua actione vel omissione continetur, vel a priori ex ordinarie contingentibus iudicatur elicited.

Haec distinctio praesertim adhibetur ubi de licentia. Ita Superior qui aliquid expressis verbis permittit, elicit voluntarium expressum; qui videt aliquid fieri quod datis circumstantiis impedire posset, elicit voluntarium tacitum; tandem voluntarium praesumptum habetur si revera non elicitur, sed supponi potest ex ordinarie contingentibus eum elicited fore si circumstantiae scirentur. Patet tale voluntarium praesumptum, cum reapse non eliciatur, non imputari, sed sulicit quandoque ut subditus licite agat.

7. *Actuale, virtuale, habituale et interpretativum* prout hic et nunc procedit cum attentione, vel virtute prioris actionis voluntariae in actuali actione positive influentis procedit, vel ex voluntario olim elicited et nunquam retractato procedit, vel interpretatur ex modo agendi fore elicited si subiectum sciret circumstantias. Ita qui hic et nunc cum attentione vult consecrare hostiam, elicit voluntarium actuale; qui non cogitans de actuali consecratione vi et virtute coere moniarum incoeptarum cum intentione Missae celebrandae, dicit verba consecrationis, elicit voluntarium virtuale; qui fecit intentionem celebrandi Missam iuxta ordinem intentionum in libello suo inscriptum, hic et nunc autem de hac intentione non cogitans, elicit voluntarium habituale; tandem Christianus qui bene vixit, sed de ultima hora mortis nihil dixit, moriens sensibus destitutus habet voluntarium interpretativum recipiendi ultima Sacramenta, quatenus ex bona vita eius interpretari potest eum velle ultima sacramenta recipere. Tale voluntarium, cum reapse non eliciatur, non imputatur, sed sufficit e. g. in subiecto sensibus destituto, ut licite possint ei administrari sacramenta.

§ 3. PRINCIPIUM PRIMUM ACTUM HUMANUM CONSTITUENS:
COGNITIO SEU ADVERTENTIA

19. — Intellectus est lumen voluntatis, quae in se est potentia caeca. Nullum obiectum a voluntate appeti potest nisi prius ab intellectu ei proponatur. Attamen non suilicit ut simpliciter obiectum proponatur materialiter, sed ut sit actus humanus requiritur, ut etiam valor eius moralis ostendatur. Haec operatio vocatur *cognitio* seu *advertentia*. Advertentia dividitur in:

1. *Plenam* et *semplenam* prout usus rationis nullo modo vel aliquatenus impeditur.

2. *Distinctam* et *confusam* prout agens clare vel confuse obiectum actus sui percipit. Ita e. g. si puer suspicatur id quod facit non esse rectum, sed non clare scit quid sit castitas, habet advertendam confusam.

3. *Actualem* et *virtualem* prout mens in actionem advertit actu vel vi prioris actionis ad quam advertit et quae positive in actualem actionem influit. Ita e. g. qui verba consecrationis pronuntians ad verba attendit, habet advertentiam actualem; qui vero ad actum celebrandi Missam attendit, sed momento consecrationis distractus est, habet advertentiam virtuales.

Huic advertentiae opponitur duplex causa quae ex parte intellectus actum quendam non vel minus humanum reddit: defectus usus rationis et inadvertentia.

NOTA. Error et ignorantia, qui etiam sunt defectus in cognitione, non tamen influunt in esse actus humani, sed potius in imputabilitatem; quapropter de his in art. 3, n. 56-58.

1. *Defectus usus rationis.*

20. — Usus rationis deest sive totaliter sive partialiter:

a) in infantibus: infantes censentur circa septimum aetatis annum usum rationis adipisci; quidam autem citius, quidam tardius. Insuper usus rationis non subito, sed paulatim venit, ita ut nonnisi paulatim ad perfectum usum rationis accrescant:

multi conceptus, praesertim qui cum vita sociali connectuntur, nonnisi circa duodecimum annum eis fiunt aperti. Nonnisi paulatim ergo ad actus perfecte humanos fiunt capaces;

/;) in amentibus: notandum vero amentes non raro in determinatis tantum punctis usu rationis carere, in aliis autem punctis saltem partialem usum rationis habere;

c) in hebetibus, qui nunquam ad plenam rationis evolutionem pervenerunt: sunt sicut perpetuo infantes;

d) in somno vel sopitu naturali: somnus (etiam in somnambulismo) totaliter tollit advertentiam mentis, sopitus vero seu status semivigilantiae plus minusve advertentiam impedit;

e) in alcoholicis vel narcoticis deditis, qui rationis exercendae impotentes sunt: in ipsis advertentia vel minuitur vel omnino tollitur prout ebrietas vel somnus narcoticus plus minusve perfectus est;

/) in hypnosi: notandum non raro defectum usus rationis et voluntatis etiam post somnum hypnoticum perdurare posse, pro illis scii, actibus quos hypnotizans durante somno imperaverit post somnum perficiendos.

PRINCIPIUM. Actus in statu defectus usus rationis positus non vel plus minusve est humanus prout usus rationis omnino vel plus minusve deest.

Pr o b a t u r ex ipsa notione actus humani.

NOTA. Agitur hic de ipso actu in statu defectus usus rationis posito, et quaeritur in quantum sit actus humanus, non in quantum sit imputabilis. Vide enim infra, art. 3, § 5, n. 50.

2. *Inadvertentia.*

21. — **NOTIO.** Inadvertentia est involuntaria actualis aversio mentis ab actu vel a valore morali actus.

Sicut advertentia, etiam inadvertentia dividitur in *plenam* et *semiplenam* prout mens nullo vel aliquo modo ad actum attendit.

Actus ante omnem advertentiam positus generatim vocatur: *actus primo-primus*.

Actus positus cum aliqua advertentia, sed antequam mens plene advertat (e. g. in sopitu) vocatur: *actus secundo-primus*.

Actus positus cum plena advertentia vocatur: *actus secundus*.

PRINCIPIUM. Actus primo-primus non est actus humanus; actus secundo-primus plus minusve est humanus prout advertentia est maior vel minor; actus secundus per se est perfecte humanus.

Probat^{ur} etiam ex ipsa notione actus humani.

Cf. etiam infra, n. 24 ss. causas in libertatem influentes, quarum nonnullae subvertunt plenum usum intellectus.

§ 4. PRINCIPIUM ALTERUM ACTUM HUMANUM CONSTITUENS: LIBERTAS

Illud quod facit actum quendam formaliter humanum est eius dependentia a voluntate libera tanquam a causa. Actus in tantum est humanus, in quantum est liber. Quapropter, postquam naturam libertatis eiusque existentiam statuimus, causas in libertatem influentes exponere debemus, ad videndum in quantum libertatem, et proinde actum humanum minuire vel augere possint.

A. NATURA LIBERTATIS

22. — Libertas in genere definiri potest: facultas agendi prout libet. A. v. est facultas quae non ab alio, sed a seipsa determinatur ad agendum, ad agendum hoc vel illud, ad agendum sic vel aliter. Elementum formale libertatis consistit in autodeterminatione, et quidquid impedit autodeterminationem, impedit libertatem.

Haec definitio primo loco valet de libero arbitrio, quod est qualitas fundamentalis voluntatis, quam omnis alia libertas supponit.

Libertas arbitrii seu *libertas psychologica* consistit in facultate seipsum determinandi ad actum, et opponitur determinismo, quo facultas ab alio (sive a Creatore, sive a suo obiecto, sive ab instinctu, sive ab alio agente externo) determinatur ad actum

suum nec potest aliter agere ac agit. Formalis autem ratio liberi arbitrii non consistit in hoc « posse agere aliter ac agit », sed in autodeterminatione: Deus enim non potest facere peccatum, et tamen est summe liber, quia summe independenter seipsum determinat ad actiones suas. Ita etiam non ille homo est summe liber qui independenter ab omni lege vivit et agit, sed qui ita est dominus actuum et voluntatis suae, ut nonnisi bonum agat, a nullo nisi a bono vero, voluntatis obiecto proprio attrahatur: Unde Sanctos dicimus maxime liberos.

Inde variae applicationes huius definitionis libertatis:

Libertas a peccato est facultas qua quis potest esse sine peccato et potest nunquam peccare: haec libertas post peccatum originale nonnisi ex gratia possibilis est, imo perfecte (ita ut possit quis nunquam peccare) tantum ex speciali gratia divina possibilis est.

Libertas ab obligatione seu a lege seu libertas moralis est facultas non habendi supra se legem praecipientem actum: talis libertas si absolute consideratur, soli Deo competere potest; homini vero nonnisi quoad legem particularem, imo quoad casum particularem haec libertas competere potest.

Libertas a coactione seu libertas physica est facultas seipsum determinandi ad actum quin vis aliena conetur illum impedire. Cf. infra n. 25.

Libertas arbitrii necessario est interna, in ipso actu voluntatis; actus vero aliarum potentiarum solum dicuntur liberi in quantum sunt a voluntate imperati.

B. EXSISTENTIA LIBERTATIS

23. — THESIS. Homo est liber libertate arbitrii etiam in praesenti statu naturae lapsae. — De fide definita.

Explicatur. *Liber libertate arbitrii*: homo essentialiter seipsum determinat ad actus suos. Hoc autem non impedit quominus quandoque haec libertas in actibus singularibus minuatur vel etiam omnino impediatur, uti apparebit ex sectione sequenti: de causis in libertatem influentibus.

Etiam in praesenti statu naturae lapsae: hoc additur propter

diversos haereticos (Lutherani, Calvinistae, Iansenistae, Baius) qui libertatem hominis fundamentalem quidem concedunt, eam autem periisse contendunt per peccatum originale.

Probatur. Ex Magisterio Ecclesiastico. Concilium Tridentinum: Si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et exstinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a satana invecum in Ecclesiam, A. S. (sess. VI, can. 5; cf. ib. cap. 1; can. 4 et 6: DB 815; 793, 814 et 816).

Concilium Vaticanum: Fides... donum Dei est... quo homo liberam praestat ipsi Deo obedientiam gratiae eius, cui resistere posset, consentiendo et cooperando (sess. III, cap. 3; cf. can. 5: DB 1791; 1814).

Damnata est ut falsa et haeretica haec sententia Iansenii: Semipelagiani... in hoc erant haeretici, quod vellent eam gratiam (praevenientem interiorem) talem esse, cui posset humana voluntas resistere et obtemperare (DB 1095; cf. etiam 1094, necnon prop, damnatas Baii: DB 1039, 1066, 1067).

Ex S. Scriptura. Nonne si bene egeris recipies; sin autem male statim in foribus peccatum aderit? (Gen. 4, 7).

Deus ab initio constituit hominem et reliquit illum in manu consilii sui (Eccli. 15, 14 ss.).

Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum, ut diligas Dominum Deum tuum... et vivas... Si autem aversum fuerit cor tuum... praedico tibi hodie quod pereas (Deut. 30, 15-19).

Sin autem malum vobis videtur ut Domino serviatis, optio vobis datur: eligite hodie quod placet (Is. 24, 15).

Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra (Ps. 94, 8).

Vocavi et non erat qui responderet; locutus sum et non audierunt; feceruntque malum in oculis meis et quae nolui elegerunt (Is. 66, 4).

Qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit (Eccli. 31, 10).

Si autem *vis* ad vitam ingredi, serva mandata (Mt. 19, 17).

Omnia autem probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos (1 Thess. 5, 21-22).

Necnon omnia testimonia in quibus homini dantur consilia, praecepta; in quibus promittuntur poenae et praemia; in quibus tribuuntur laudes et vituperia: haec omnia inania essent nisi homo liber sit libertate arbitrii.

Ex Patribus. **S. Iustinus**, *Apol. I*, 43: «Si enim fatum est hunc bonum esse et hunc malum, neque ille laudandus est neque iste vituperandus. Ac rursus si non electione libera, ad fugiendum turpia et eligendum honesta virtutem habet humanum genus, innocens est quidquid agat. Sed libera animi inductione hominem vel bene agere vel male sic demonstramus » (EP 123).

Tatianus, *Adv. Graec.*, 7: « Id enim (natura boni) soli Deo inest, ab hominibus autem libera animi inductione perficitur, ut malus merito puniatur per se improbus factus; iustus autem ob recta facta iure laudetur, ut qui, libero utens arbitrio, voluntatem Dei transgressus non sit » (EP 156).

S. Theophilus Antioch., *Ad Autol.*, l. 2, η. 27: «Liberum enim Deus et sui iuris hominem fecit » (EP 184).

S. Irenaeus, *Adv. Haer.*, l. 4, c. 37, η. 1: « Quia liberum eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut et suam animam, ad utendum sententia Dei voluntarie et non coactum a Deo » (EP 244).

Tertullianus, *Adv. Marc.*, l. 2, n. 5: «Liberum et sui arbitrii et suae potestatis invenio hominem a Deo institutum » (EP 355).

De Anima, 22: « Definimus animam Dei flatu natam immortalem,... liberam arbitrii » (EP 349).

S. Hippolytus, *Philos.*, l. 10, c. 33: «Hoc novimus... suae potestatis esse hominem, qui possit velle et nolle, cum ad utrumque valeat» (EP 398).

Ori genes, *Peri-Archon*, l. 1, Praef., 6: «Est et illud definitum in ecclesiastica praedicatione, omnem animam rationalem esse liberi arbitrii et voluntatis » (EP 446).

L. 3, c. 3, n. 5: « Liberi namque arbitrii semper est anima, etiam cum in corpore hoc, etiam cum extra corpus est » (EP 466).

Adamantins, *Dialogus de recta fide in Deum*, l. 3, c. 9: « Angelos et homines suae potestatis factos esse a Deo dico, non autem omnipotentes » (EP 542).

S. Ioannes Chrys., *In Gen.* hom. 22, η. 1: « Nonne manifestum sua quemque voluntate vel malitiam vel virtutem eligere? Nam nisi ita esset, et nisi naturae nostrae potestas insita esset, neque illos puniri, neque istos virtutis praemia accipere oportebat. Verum quia in nostra voluntate totum post gratiam Dei relictum est, ideo et peccantibus supplicia parata sunt, et bene operantibus mercedes et praemia » (EP 1151).

S. Hieronymus, *Dial. adv. Pelag.*, l. 3, n. 12: « Hoc est quod tibi in principio dixeram, in nostra esse positum potestate vel peccare vel non peccare, et vel ad bonum vel ad malum extendere manum, ut liberum servetur arbitrium » (EP 1406).

S. Augustinus, *Contra duas epist. Pelag.*, l. 1, c. 2, n. 5: « Quis autem nostrum dicat, quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? Libertas quidem periit per peccatum, sed illa quae in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate iustitiam » (EP 1883).

S. Prosper, *Contra Collatorem*, c. 18, n. 3: « (Profitemur) quod liberum arbitrium, naturaliter homini inditum, maneat in natura » (EP 2038).

Ge n a d i u s, *Liber eccles. Dogmatum*, n. 15: « Dicimus unam esse eandemque animam in homine, quae et corpus sua societate vivificet, et semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrii, ut in sua substantia eligat cogitatione quod vult » (EP 2225).

S. Ioannes Damasc., *De Fide ortod.*, l. 2, c. 12: « Iam vero anima est vivens... arbitrii libertate, volendi et agendi facultate praedita » (EP 2357).

S. Bernardus, *De Gratia et lib. arb.*, c. 1: « Tolle liberum arbitrium, et non erit quod salvetur, tolle gratiam, et non erit unde salvetur » (PL 182, 1002).

Ex ratione. 1. Etiam in statu naturae lapsae homo est ens rationale. A. Enti rationali inseparabiliter coniungitur libertas arbitrii. E. Per peccatum originale libertas arbitrii auferri nequit.

2. Conscientia nostra testatur nos esse liberos: cf. *Cursus Philos., Psychologia*.

C. CAUSAE IN LIBERTATEM INFLUENTES

24. — Uti patet, cum voluntas sit potentia caeca, defectus cognitionis, de quo in § 3 n. 19 ss., etiam impedit libertatem; plures autem insuper sunt causae quae directe in libertatem influunt. Postquam enim intellectus obiectum eiusque valorem voluntati proposuerit, hoc obiectum non cogendo, sed alliciendo influit in voluntatem ut illud desideret, et ita fit motivum agendi. Simul autem excitantur in conscientia et alia motiva, voluntatem ad sese determinandum allicientia: quaedam motiva primum motivum corroborant, quaedam ei adversantur. Cum illis motivis excitantur etiam affectus hominis, qui unum motivum maius, aliud minutum proponunt, ita ut unum maiorem, aliud minorem influxum in voluntatem exercent. — Possunt autem exsurgere etiam causae quae unam seriem motivorum impediunt quominus videantur, vel imo, quae unum tantum motivum in conscientia permittunt. Aliae sunt causae, quae non quidem impediunt alia motiva, sed unum motivum tam forte efficiunt, ut voluntas ab eo vincatur. Illae causae omnes influunt in libertatem, et hic considerandae veniunt.

1. Violentia.

25. — NOTIO. Violentia est actus procedens a principio extrinseco, deliberate non coopérante, etiam externe, eo qui violentiam patitur.

Violentiam proinde seu vim patitur qui vi aliena cogitur ad aliquam actionem, quam ipse ponere non vult et ad quam proinde, etiam externe, non cooperatur. Ex eo quod libertas est qualitas a voluntate inalienabilis, et violentia est vis physica, patet violentiam solis actibus externis inferri posse; indirecte tamen, mediantibus sensibus, etiam potentiae internae — praeter voluntatem — violentiam pati possunt.

Dico: praeter voluntatem. Voluntas enim essentialiter est auto-

determinativa et ad actum transire non potest nisi ipsa velit: trahi potest, non cogi. Actus ille quo voluntas tali tractui assentit vocatur consensus. Consensus facit actum externum esse actum vere humanum.

Ut ergo una sententia dicamus: Actus voluntatis ex violentia fieri non possunt; actus vero aliarum potentiarum ex violentia fieri possunt, sed non sunt actus humani nisi accedat consensus.

Ille autem consensus etsi stricte extorqueri non possit, tamen violentia influxum habere potest in consensu expetendo et ita indirecte in rationem actus humani influere potest. Unde poni potest

PRINCIPIUM. Actus externus sub violentia positus, non est actus humanus; consensus autem per se est perfecte humanus; potest tamen ratio actus humani ex violentia minui quanto vehementior est vis et quanto minus voluntas consentit.

Explicatur. Consensus per se est perfecte humanus, cum ab ipsa voluntate eliciatur nec possit ab alia causa extorqueri. Nec ipse Deus voluntatem ad assensum cogere potest, cum libertas et coactio sibi sint contradictoria. Voluntas autem humana tam infirma est, ut nonnunquam sollicitationi ex violentia externa proveniente cedat, fortitudo eius quasi frangatur et consensus plus minusve perfectus sequatur. Unde consensus nunquam ex violentia perdit totam rationem actus humani, non raro tamen haec ratio actus humani minuitur.

26. — SCHOLION. *De Resistentia externa.*

Qui violentiam patitur ad malum externe faciendum, eidem resistere tenetur. Nam, cum etiam externe Deum honorare et servire teneatur, permittere non potest ut alii suis membris abutantur ad malum faciendum. Defectus autem resistentiae similis esset consensui.

A resistentia autem excusatur, si omnino inutilis esset vel media requireret extraordinaria (e. g. occisionem aggressoris) vel periculum notabilis damni. In his casibus sufficit resistentia interna; externe autem passive se habere potest, dummodo non sit periculum consensus.

His autem in casibus etiam ad resistantiam externam quis teneretur per accidens, si nempe secus daretur scandalum (e. g. martyres qui coguntur ad thus idolis offerendum: cf. 2 Mach. 6, 18 ss.).

2. *Metus.*

27. — NOTIO. Metus est mentis trepidatio instantis vel futuri mali seu periculi causa.

Metus est ergo quasi violentia moralis, causata a cognitione (veri vel imaginati) periculi vel mali. Periculum autem hoc vel malum, non necessario est periculum vel malum proprium, sed etiam alienum, uti e. g. in matre quae timet periculum filii.

Metus influit directe in appetitum, tum sensitivum, tum spiritualem seu voluntatem. Metus influens in appetitum sensitivum, seu timor, potest indirecte influere in voluntarium turbando vel imo impediendo deliberationem intellectus, praesertim si metus est subitaneus; et tunc refertur ad defectum usus rationis, de quo supra (n. 20).

Hic autem agitur de metu qui influit in voluntatem: non turbat intellectum, sed conatur, per propositionem mali vel periculi, voluntatem avellere quominus iuxta proprium libitum agat.

DIVISIO. 1. Metus est *gravis* vel *levis* prout periculum est grave vel leve; periculum autem est grave, si agitur de malo gravi quod nonnisi difficulter averti potest; si autem malum est leve, vel nonnisi cum parva probabilitate imminet, vel facile averti potest, periculum est leve, et proinde metus levis est.

NOTA. Metus relative gravis, h. e. qui in se non est gravis, sed datis circumstantiis tali personae est gravis (quia e. g. talis persona, uti puer, mulier, senex, est formidolosa), aequiparatur metui absolute gravi, quia in talem personam eundem influxum habet.

Metus *reverentialis*, qui est in subdito erga superiorem, per se generatim est levis, nisi accedant graves minae, verbera, vel etiam preces instantissimae; attamen etiam sine his minis, etc. facile fieri potest relative gravis, quia malum grave esse potest semper resistere illi cui subiectus manere debes.

2. Metus est *susceptus* vel *incussus* prout causa metus est naturalis (necessaria: morbus, tempestas, naufragium, etc.) vel libera (aliud ens liberum: Deus, angelus, diabolus, homo).

NOTA. Aliqui auctores dividunt metum in ab intrinseco vel ab extrinseco incussum prout causa est homini interna (e. g. morbus) vel externa; ab extrinseco incussum tunc subdividunt in necessarium et liberum: talis autem divisio est inutilis, cum metus ab extrinseco necessarius omnino aequivaleat metui ab intrinseco.

Metus incussus subdividitur in *iuste* et *iniuste* incussum prout ille qui metum incutit ius habet ad hoc et iustis mediis utitur (e. g. iudex iustis poenis minitans) vel non (e. g. latro mortem intentans).

3. Metus est *antecedens* vel *concomitans* prout est causa actionis vel solum phaenomenon actionem concomitans. In priori casu dicitur quis agere *ex* metu (e. g. viator qui propter metum pecuniam suam dat latroni); in altero casu dicitur agere *cum* metu (e. g. latro qui timens iudicem aufert pecuniam viatoris).

PRINCIPIA. I. Quod fit cum metu est perfecte voluntarium et proinde perfectus actus humanus.

Probatur. Adest enim voluntas tam fortis, ut etiam metum vincat.

II. Quod fit ex metu, etiam gravi, per se est voluntarium, et proinde actus humanus; quando autem habet reluctantiam admixtam, metus minuit rationem voluntarii, et proinde rationem actus humani. A. v. « Metus excusat a tanto, sed non a toto ».

Probatur. Metus non impedit intellectum; agitur enim de metu qui influit in voluntatem (cf. Notio); neque impedit libertatem: nullum enim principium externum potest cogere voluntatem; allicit quidem metus ad malum repellendum, sed non cogit: unde actus libere ponitur. Quo maior autem est reluctantia seu voluntas ad oppositum, eo minor est determinatio voluntatis ad hunc actum; unde voluntarietas minor est propter metum. Atamen est verum voluntarium, nam reapse voluntas non coacta sed victa sese determinat.

3. *Concupiscentia.*

28. — Concupiscentiam hic non intendimus sicut multi antiqui (e. g. S. Augustinus) tanquam pravam inclinationem appetitus vitii per peccatum originale, nec tanquam simplex desiderium, uti in S. Scriptura: Concupiscit anima mea, h. e. desiderat anima mea.

NOTIO. Concupiscentia est motus appetitus sensitivi ex imaginatione boni vel mali.

Concupiscentia ergo est motus sensitivus, qui tamen influit in voluntarium sive disturbando vel impediendo usum rationis, sive attrahendo seu alliciendo voluntatem liberam. Generatim includit quandam delectationem cum transmutatione corporis, praesertim cordis. Saepesaepius autem aliquid impulsivi habet, ita ut tempus inter concupiscentiam orientem et actum non supersit.

Concupiscentia in se est indifferens: est vis naturae quae tam ad bonum quam ad malum converti valet; quapropter non est extinguenda, sed potius ad bonum dirigenda. Attamen sciendum est, intellectum et voluntatem in natura lapsa nonnisi limitatum dominium exercere in appetitum sensitivum. Appetitus sensitivus quadam independentia erga intellectum et voluntatem gaudet et sese eis opponere valet; quapropter, cum « dominium despoticum » exercere non valeant intellectus et voluntas in vitam sensitivam, « dominio politico » dominantur eis necesse est, h. e. per leges psychologicas eas ab obiectis malis avertere et ad obiecta bona dirigere contendunt, imo eruptiones concupiscentiae independentes per educationem praeveniant, ita ut paulatim sub dominio suo eam redigant.

DIVISIO. Concupiscentia est *antecedens* vel *subsequens* prout actum voluntatis praecedit vel sequitur.

Concupiscentia subsequens potest esse *ex mera resultantia*, si nempe concupiscentia naturaliter sequitur ex actu voluntatis; vel potest esse *directe excitata*, si nempe voluntas ope memoriae, imaginationis, etc. concupiscentiam excitat.

PRINCIPIUM. Actus ex concupiscentia sive antecedente sive subséquente positus, est magis voluntarius, et proinde magis humanus; actus contra concupiscentiam positus etiam est magis voluntarius et proinde magis humanus.

PROBATUR. Concupiscentia voluntatem magis inclinat ad agendum id quod vult, quia facit eam velle cum delectatione; unde ex una parte concupiscentia auget voluntarium, ex alia parte requirit maiorem conatum ut voluntas contra concupiscentiam agat.

NOTA. Hic agitur de actu in quantum concupiscentia influit in voluntarium, non in quantum afficit eius imputabilitatem. Concupiscentia enim antecedens ita potest afficere intellectum, ut homo in vero quodam actuali errore versetur. De hoc autem n. 51.

4. *Passiones.*

29. — NOTIO. Passio est dominans atque vehemens tendentia.

Passio differt a concupiscentia praesertim in eo quod, dum concupiscentia est motus instantaneus, passio est tendentia per longius tempus perdurans. Passiones ergo nihil habent impulsivi, sed e contra sufficiens tempus relinquunt inter impulsum et actionem.

NOTA. Sunt illae passiones quae lingua germanica componuntur cum voce « -sucht » (Herrschaft, Genussucht, Geldsucht, etc.), lingua neerlandica cum voce « -zucht » (Geldzucht, Genotzucht, Heersucht, etc.), gallice vero nominantur: la passion du jeu, la passion de l'argent, etc.; italice quidem: la passione per il gioco, la passione per il denaro, etc. In bonum vero dicitur Amorem Patris fuisse « passionem dominantem » in Christo.

Passiones autem in se sunt indifferentes, sicut concupiscentia: sunt vires naturae quae tum ad bonum, tum ad malum converti valent. Quapropter non sunt extinguendae, sed potius ad bonum dirigendae. Imo merito dicitur sine passionibus neminem ad magna facienda neque ad magnam sanctitatem pervenire posse. Attamen etiam hic sciendum est intellectum et voluntatem (sicut pro concupiscentia notatum est) « dominio suo despotico » esse spoliatos et « dominio politico » in easdem dominari debere.

PRINCIPIUM. Actus ex passione positus potest esse minus voluntarius et proinde minus humanus; actus contra passionem positus est magis voluntarius.

PROBATUR. Passiones tantam vim habere possunt, ut voluntatem quasi invitam trahant. Attamen actus est vere voluntarius, etsi non perfecte: voluntas seipsam quidem determinat ad passionem sequendam, non coacta, sed victa; ad vincendam autem passionem requiritur maior vis voluntatis.

NOTA. Etiam hic agitur de solo influxu passionum in actum humanum, non de imputabilitate illius actus.

5. *Habitus.*

30. — NOTIO. Habitus est constans inclinatio ad actus similes producendos, e repetitis actibus orta.

Non agitur de habitu infuso quae est ipsa supernaturalis facultas certos actus producendi; neque agitur de propensionibus naturalibus quae ex constitutione corporis oriuntur et saepe in haereditate, victu, occupatione, anni temporibus, loci temperie, aegritudine, etc. pendent, et quandoque habitus inchoati vocantur, quia requirunt specialem attentionem ne habitus superaddantur. Sed agitur de habitu qui ex repetitione actuum facultati concedit quandam facilitatem et promptitudinem simul cum delectatione ad actus similes eliciendos. Habitus ergo *acquiritur*. Quilibet nempe actus in facultate relinquit quoddam vestigium; quod vestigium ex repetitione eiusdem actus fit profundius et ita physice producit illam inclinationem, quae merito vocatur « actus inchoatus ». Quo saepius autem actus repetuntur, vel quo vehementius ponuntur, eo fortior fit habitus. Patet tamen repetitionem actuum formalem esse debere, i. e. actus debere esse non tantum materialiter, sed formaliter iidem: si quis enim dat pecuniam ad solvenda debita, non acquirit habitum dandi pecuniam pro eleemosyna!

Habitus autem quilibet homo bonos vel malos necessario sibi acquirit. Inde enim ab adepto usu rationis vel resistit suis inclinationibus et ita formatur dispositio quaedam contra inclina-

tiones; vel inclinationibus indulget, et tunc formatur dispositio iuxta inclinationes.

DIVISIO. 1. Habitus est *habitus organicus* vel *habitus simplex* prout potentias organicas afficit (e. g. habitus luxuriae, ebrietatis, opii, etc.) vel non (e. g. habitus mentiendi, blasphemandi, furandi, etc.).

2. Habitus est *voluntarius* si cum cognitione effectus moralis acquiritur vel si involuntarie acquisitus, postea, cognito effectus moralis, conservatur; est *involuntarius* si sine cognitione effectus moralis acquiritur vel si voluntarie acquisitus nunc efficaciter retrahitur (h. e. voluntas sincere adhibet media ad habitum corrigendum).

PRINCIPIA. I. Habitus facile minuit advertentiam et proinde rationem actus humani.

Probat ur. Habitus reddit actum faciliorem, sed hoc non directe minuit rationem voluntarii; sed haec facilitas facit ut actus mechanice, per simplicem reflexum psychologicum, cum minimo energiae, ponatur, ita ut facile sine ulla advertentia prodeat; tunc regitur principiis inadvertentiae.

NOTA. Hic loquimur de solo influxu in actum humanum, non de imputabilitate.

II. Habitus organicus in actionibus qui habitui conveniunt, potest minuere rationem voluntarii et proinde rationem actus humani; actus vero habitui oppositos facit magis voluntarios et proinde magis humanos.

Probat ur. Habitus organicus in corpore creat « famem organicam » quae facit habitum in passionem.

6. *Propensiones naturales.*

31. — NOTIO. Propensiones naturales sunt tendentiae ad quosdam actus, ortae ex constitutione corporis.

Illa constitutio corporis potest esse habitualis vel transiens. Quaedam propensiones oriuntur ex proportionem humorum inter-

norum corporis, ex haereditate, ex aetate iuvcnili vel senili, ex sexu, ex anni temporibus, ex loci temperie, ex occupationibus, ex morbo, etc. quae in constitutionem systematis nervei influunt.

Complexus propensionum ex proportionem humorum internorum corporis orientium vocatur *temperamentum*.

Nullum dubium est quasdam *propensiones haereditarias* a parentibus traduci filiis: sicut morbi physici (uti syphilis) et qualitates physicae (acuitas visus, auditus, etc.) et aptitudines mentis (habilitas in arte, musica, mathematica, etc.), ita et propensiones morales, praesertim quae cum organismo connectuntur, a parentibus in filios traducuntur; istae sunt quasi habitus organici (cf. n. 30), eo periculosiores quod saepe iam in infantia inadvertenter nutritae sunt et inde ab initio iam fortiores sunt.

NOTA. Hic non loquimur de illis propensionibus haereditariis quae potius pathologicae sunt, uti propensio ad suicidium, etc. Item non loquimur de propensionibus e caractere provenientius, de quibus infra, n. 32.

Aliae propensiones pendent ab aetate: tempore pubertatis e. g. pueri habent tendentiam ad renuendam omnem auctoritatem; senes saepe habent tendentias egoisticas.

Aliae pendent a sexu: notum est mulieres tempore menstruationis saepe esse valde irritabiles; vita affectiva apud mulierem magis evoluta est quam apud virum.

Aliae propensiones tandem pendent a causis occasionalibus: clima, tempus anni, occupationes, defatigatio, victus, quae omnia possunt influxum exercere in systema nervorum, et ita propensiones quasdam naturales excitare.

PRINCIPIA. I. Propensiones naturales possunt minuere advertentiam et proinde rationem actus humani.

II. Propensiones naturales in actibus qui propensioni conveniunt, possunt minuere voluntarium et proinde rationem actus humani; actus vero propensioni oppositos facit magis voluntarios et proinde magis humanos.

PROBATUR. Propensiones illae iure merito vocantur habitus inchoati, quia eundem influxum habent in voluntatem sicut habitus.

7. *Character.*

32. — NOTIO. Character est modus praedominans reactionis et actionis peculiaris cuidam homini, iuxta quem ipse agere et reagere solet.

Ita character classificari solet prout affectus maiorem vel minorem influxum in decisionibus voluntatis habere solent; prout affectus faciliter vel difficulter excitantur; prout affectus durant vel facile mutantur; sed etiam intellectualis capacitas hominis uti elementum in caractere intrat.

Uti patet, temperamentum et propensiones haereditariae magnum influxum habent in constituendo caractere, qui dicitur *character natus*. Character autem mutationum susceptibilis est: primus factor qui mutat characterem hominis est societas et circumstantiae in quibus vivit, deinde educatio, et tandem propria voluntas.

Influxus autem characteris in actum humanum idem est ac propensionum naturalium.

8. *Educatio.*

33. — NOTIO. Educatio est complexus influxuum quos homo conscie vel inconscie a societate circumdante recipit, praesertim in iuvenili aetate, et quo character eius efformatur.

Educatio influxum praesertim exercet:

1. formando intellectum: ita inculcari possunt principia recta, sed etiam falsa, et praeiudicia.

2. formando voluntatem: generando bonos vel malos habitus, fortitudinem vel debilitatem voluntatis.

3. exempla praebendo: ita inducitur intellectus, etiam non obstante instructione, ad approbandum quod a pluribus fieri videt; vel sollicitatur voluntas ad imitandum ea quae ab aliis fieri videt: exempla trahunt.

4. passiones moderando vel excitando: sive directe in quantum educatio praebet vel removet occasiones exercendi virtutes

vel vitia; sive indirecte, in quantum bonae vel malae passiones nutriuntur (e. g. lectione librorum).

Educatio etiam post educationem absolutam influit in actum humanum diversimode, iuxta diversa illa elementa:

in quantum format intellectum potest praebere rectam vel falsam conscientiam: in hoc ultimo casu applicanda sunt principia ignorantiae et erroris (cf. nn. 56-58).

in quantum format voluntatem creat habitus: applicanda sunt principia de habitibus.

in quantum exempla praebet: exemplum pertinet ad formationem sive intellectus sive voluntatis, neque eius influxus ab illius formationis influxu differt, nisi in quantum est formatio practica, et proinde eflicacior.

in quantum passiones moderatur vel excitat: applicanda sunt principia de passionibus et concupiscentia.

34. — SCHOLION. *De Statibus Pathologicis.*

Nonnullae ex causis supra notatis in libertatem influentibus, uti metus, concupiscentia, passiones, habitus organici et propensiones naturales, quae intime cum functionibus organicis connectuntur, eam vehementiam assumere possunt, ut veri morbi, anormalitates, evadant. Tunc fieri potest ut libertas, et proinde actus humanus, totaliter tollatur.

Praeter illos autem adhuc alii sunt status pathologici, quibus animus affici potest, de quorum principalioribus hic quaedam breviter dicenda sunt.

Status illi pathologici seu psychopathic! vocantur morbi animi, non quia intellectus aut voluntas in eis aegrotant, sed quia propter affectiones cerebri et nervorum, intellectus et voluntas in operatione sua impediuntur.

Abulia est incapacitas morbosa sese determinandi ad certos actus. Potest esse totalis vel partialis, perpetua vel ad certa tempora determinata. Abulia minuit, vel imo tollit voluntarium, et proinde rationem actus humani.

Obsessio est status morbosus in quo certae ideae vel certae actiones semper et irresistibiliter in conscientiam revertuntur et ad actionem impellunt. Saepesaepius aegrotus in aliis punctis

est omnino sanus. Quapropter generatim nonnisi quoad obiectum obsessionis impeditur libertas et proinde ratio actus humani.

Ad obsessionem temporariam referuntur *frenetici* et *epileptici*, dum in delirio vel in crisi epileptica versantur.

NOTA. Epileptici psychopathici non sunt confundendi cum aegrotis morbo epilepsiae, qui est morbus mere corporalis.

Neurasthenia est debilitas nervorum quae praeter debilitatem physicam etiam psychologice producit diminutionem energiae in officiis implendis. Generatim minuit libertatem et rationem actus humani.

Hysteria est morbus nervorum qui functiones normales physiologicas et psychologicas plus minusve impedit. Infinita fere est varietas symptomatum hysterae: generatim autem tanquam caractristica afferri possunt: egoismus abnormalis; inconstantia abnormis in affectibus qui generatim sunt valde vehementes; defectus veracitatis tum in verbis tum in actionibus (sibi fingunt visiones, apparitiones diabolicas, stigmata, etc. — sed generatim nesciunt has esse fictiones); peccata contra temperantiam et castitatem; non raro alios cogunt ad impudicitiam, et illos qui nolunt eis satisfacere accusant de criminibus pessimis fictis. Praesertim durante crisi hysterica actus eorum non sunt liberi nec proinde sunt actus humani; generatim dici potest omnes actus eorum (etiam actus turpes externi) non esse perfecte liberos nec proinde perfecte humanos.

Ar t . 2

DE MORALITATE ACTUS HUMANI

§ 1. NATURA MORALITATIS

35. — Cum finalitas actus humani non ab ipsa natura determinetur, sed pendeat a libera voluntate hominis, actus humanus praeter esse suum physicum etiam habet esse morale: homo enim in determinanda activitate sua potest ad finem suum ten-

dere vel ab eo se avertere: hoc ultimum est *inhonestum*, sed est in potestate eius. Haec relatio ad honestatem est esse morale actus humani. Unde

DEFINITIO. Moralitas est habitudo actus humani ad normam honestatis.

Explicatur. *Habitudo*: habitudo ad normam honestatis potest esse triplex: positiva, negativa vel indifferentis.

Habitudo positiva dicitur *honestas, rectitudo, bonitas*.

Habitudo negativa dicitur *inhonestas, pravitudo, malitia*.

Habitudo indifferentis dicitur *indifferentia moralis*.

NOTA. S. Augustinus et multi Auctores antiquiores illum sequentes, voces bonum et malum (bonitas et malitia) non eodem omnino sensu adhibere solent ac moderni. Bonum est quod ducit ad finem; quod autem non ducit ad finem, etsi positive se habeat ad normam honestatis, non vocatur bonum, sed honestum. Unde peccator, quia non habet gratiam sanctificantem, non potest quidquam facere quo finem suum attingat, et propterea dicitur: peccator non potest quidquam boni facere — etsi possit iuxta conscientiam suam et iuxta legem agere; haec autem non vocantur bona, sed honesta. Cum autem hodie Auctores soleant honestatem et bonitatem, inhonestatem et malitiam uti synonymos habere, etiam nos, ad vitandam confusionem, hanc terminologiam S. Augustini, etsi meliorem, non conservabimus.

Unde moralitas considerari potest tanquam genus quod tres species sub se continet: bonitatem, malitiam et indifferentiam moralem.

Norma: norma honestatis ad quam actus humani referendi sunt, est triplex: fundamentalis, obiectiva et subiectiva. Norma *fundamentalis* est voluntas Dei ordinem hunc instituens: quia Deus voluit ordinem qui nunc exstat (ordinem naturalem et ordinem supernaturalem), propterea tales actus sunt boni, alii sunt mali, alii indifferentes.

Sunt quidem actus aliqui, quos Deus necessario ita vult esse, quia sc. fundantur in naturis rerum, quae sunt necessariae, aeternae, immutabiles; illa voluntas necessaria vocatur *lex aeterna*. Alia Deus vult libere; quae voluntas etiam vocatur *lex*. Ut autem actus moralis vere humanus sit, requiritur ut homo etiam

relationis eius ad legem conscius sit; haec cognitio legis vocatur *conscientia*. Unde dici potest:

Norma honestatis seu moralitatis *fundamentalis* est *voluntas Dei*.

Norma honestatis seu moralitatis *obiectiva* est *lex*.

Norma honestatis seu moralitatis *subiectiva* est *conscientia*.

Ad normam honestatis: non dicitur ad finem ultimum, quia in ordine supematurali in quo existimus, praeter habitudinem ad normam honestatis requiritur esse supernaturale actus humani ad hoc ut sit sufficiens ad finem hominis attingendum.

DIVISIO. 1. Moralitas est *obiectiva* vel *subiectiva* prout consideratur habitudo actus humani ad normam obiectivam seu legem, vel ad normam subiectivam seu conscientiam.

Moralitas obiectiva etiam vocatur *materialis*, subiectiva *formalis*, quia per habitudinem ad conscientiam actus humanus fit formaliter moralis, de quo responderi debeat.

2. *Intrinseca* vel *extrinseca* prout norma fundatur in natura rerum vel in libera voluntate positiva praecipientis.

NOTA. Ne confundas moralitatem intrinsecam et extrinsecam cum *jonte* moralitatis intrinseco et extrinseco, de quo in § 2.

35 bis. — SCHOLION. *De Ethica Situationis*.

Hoc systema ethicum fundatur in philosophia existentialistica, et tenet decisivam et ultimam agendi normam non esse naturam humanam simpliciter, sed naturam humanam « existentem ». Illam normam non obtinent ex consideratione naturae humanae, sed ex intimo aliquo mentis uniuscuiusque individui iudicio ac lumine, quo ei, in concreta « situatione », innotescit quid agendum sit.

Aliquid veri in hac sententia habetur, unde et nos docemus ultimam et decisivam agendi normam esse conscientiam individui. Sed falsum est quod inde sequitur, quod scii, haec subiectiva agendi nonna non est legis obiectivae ad particularem casum applicatio; imo quod plurima super conceptum « naturae humanae existentis » fundata non habent valorem obiectivum absolutum, sed relativum tantum ideoque mutabilem, exceptis

forsan illis paucis elementis atque principiis quae ad naturam humanam metaphysicam spectant; et quod ipsa « lex naturae » inter elementa valoris relativi est computanda.

Nulla ergo lex, ne lex quidem naturae, pro fautoribus huius doctrinae vim obligatoriam habet, sed potest uniuscuiusque individui mentis iudicio ac lumine concretae « situation! » adaptari.

Quare iure merito S. C. S. Off. die 2 febr. 1956 prohibuit quominus haec doctrina in Universitatibus, Athenaeis, Seminariis et religiosorum formationis domibus tradatur vel approbetur, aut in libris, dissertationibus, acroasibus seu, ut aiunt, conferentiis, vel quocumque alio modo propagetur atque defendatur.

§ 2. FONTES MORALITATIS

36. — Fontes moralitatis vocantur illa elementa in actu vel circa actum quae determinant habitudinem eius ad normas honestatis. Elementa intrinseca quae constituunt moralitatem actus vocantur *obiectum*; extrinseca elementa quaedam ita circumdant actum ut quasi accidentia ipsius actus constituent, et vocantur *circumstantiae*; uti patet hic illae tantum considerantur circumstantiae quae influunt in habitudinem actus ad normas honestatis, seu circumstantiae morales. Tandem aliud elementum extrinsecum specialem influxum habere potest in actum, h. e. in ipsam voluntatem, ita ut specialem constituat fontem moralitatis, sc. *finis*. Unde haec paragraphus in tribus punctis dividitur: 1) de obiecto; 2) de circumstantiis; 3) de fine.

NOTA. Non necessario omnis actus ex omnibus tribus fontibus desumit suam moralitatem.

/ . *Obiectum* .

37. — NOTIO. Obiectum est hoc quod directe et primarie in hoc actu intenditur a voluntate.

Obiectum de quo hic agitur non est obiectum circa quod fit actus, sed est ipsum obiectum voluntatis. Ita in fornicatione obiectum non est copula carnalis, sed ipsa fornicatio; in amore Dei vel proximi, obiectum non est Deus vel proximus, sed amor Dei vel proximi.

Per se obiectum est ipsa actio materialiter considerata, in quantum habet habitudinem ad normam honestatis. Attamen fieri potest, ut obiectum etiam ingrediatur quaedam circumstantia, vel finis si nempe directe et primarie intenditur a voluntate. Ita e. g. qui vult fornicari cum religioso et non simpliciter fornicari, uti obiectum voluntatis suae habet fornicationem sacrilegam, et non simpliciter fornicationem; atheus qui vult destruere ecclesiam, uti obiectum suae voluntatis habet non tantum destructionem rei alienae, sed destructionem ecclesiae. Eadem ergo circumstantia, quod res destructa sit ecclesia, in uno casu intrat ipsum obiectum, in alio casu remanet simplex circumstantia.

Potest tamen obiectum esse medium ad finem, quin finis intret in obiectum; e. g. si quis furatur ad sublevandum pauperem, furtum est medium ad finem, sed obiectum actus est simpliciter furtum.

PRINCIPIUM. Obiectum dat actui moralitatem suam essentialem et primariam.

Explicatur. Dicitur: *essentialis* quia haec moralitas fundatur in essentia ipsius actus;

primaria quia huic moralitati alia accedere potest ex fine et circumstantiis, moralitatem primariam modificantibus.

Probatur. Ex ipsa notione obiecti.

OBIECTIO. Circumstantiae et finis, ut postea videbimus, non tantum quantitative, sed et qualitative possunt mutare moralitatem actus, sc. possunt mutare actum bonum in malum. Ergo moralitas ex obiecto non potest dici essentialis.

Resp.: Circumstantiae et finis non mutant moralitatem actus in se. Ita circumstantiae et finis nunquam possunt actum malum facere bonum, sed solum actum bonum reddere malum; sed hoc non est quia mutant habitudinem actus in se ad moralitatem, sed quia « bonum ex integra causa, malum vero ex quocumque defectu ». Ut ergo quis actus moraliter bonus sit, requiritur ut omnes fontes moralitatis eius sint boni; ut autem malus sit, sufficit ut unus fons malus sit. Unde patet circumstantias et finem, etsi mutant moralitatem actus in concreto, non tamen mutant moralitatem actus in se, et proinde nihil obstat quominus moralitatem ex obiecto dicamus essentialem.

2. *Circumstantiae.*

38. — NOTIO. Circumstantiae sunt conditiones extra substantiam actus, sed tamen aliquo modo actum humanum in suo esse morali attingentes.

Extra substantiam actus: h. e. actus voluntatis, non actus externi; nam, uti supra iam notavimus, aliquid potest esse extra substantiam actus physici et tamen intrare substantiam actus voluntatis, uti e. g. si quis vult occidere sacerdotem qua talem, conditio quod talis homo sit sacerdos est extra substantiam actus occidendi, sed non extra substantiam actus voluntatis.

Actus qui concomitatur alium actum, sed in se constituitur, non habetur ut circumstantia. Ita e. g. si quis orat dum laborat, oratio non est circumstantia laboris, quia solummodo concomitatur actum laboris, quin illum attingat: sunt duo actus complete in se constituti.

Non omnes circumstantiae quae aliis, e. g. iudici, magni momenti sunt (uti: utrum gladio an martello hominem occiderit), moralistae intersunt, sed solum illae circumstantiae quae influunt in habitudinem actus ad normam honestatis.

Solent *numerari* septem circumstantiae, quae hoc versiculo exprimuntur:

« Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando ».

DIVISIO. 1. Circumstantiae sunt *speciem mutant*es vel *speciem non mutant*es prout mutationem moralitatis in vel extra eandem speciem moralem vel theologiam efficiunt (cf. nn. 178-188).

2. Circumstantiae sunt *aggravantes* vel *minuentes* prout bonitatem aut malitiam augent vel minuunt.

3. Circumstantiae sunt *graves* vel *leves* prout notabiliter augent vel non notabiliter.

PRINCIPIA. I. Circumstantiae dant actui moralitatem suam, sed accidentalem et secundariam.

Probatur. *Ex magisterio Ecclesiastico*: **Concilium Tridentinum** indirecte hoc declaravit; definivit enim « etiam eas

circumstantias in confessione explicandas esse quae speciem peccati mutant» (DB 899, 917). Supponit ergo quasdam circumstantias in habitudinem actus ad nonnas honestatis influere posse.

Ex S. Scriptura: **Christus** dicit (Lc. 21, 3-4): «Vere dico vobis, quia vidua haec pauper plus quam omnes misit. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei; haec autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit misit». Circumstantia ergo paupertatis augebat bonitatem actus eius.

Ex Traditione: **S. Gregorius**, *Lib. Moralium*, l. 1, n. 1: «Neque enim valde laudabile est bonum esse cum bonis, sed bonum esse cum malis. Sicut enim gravioris culpa est inter bonos bonum non esse; ita immensi est praeconii bonum etiam inter malos exstitisse». Circumstantia ergo quod solus bonus remansit lob inter malos auget bonitatem actionum eius.

II. Circumstantiae quadruplici modo moralitatem actus afficere possunt:

- a) actus indifferens fit bonus vel malus;
- b) actus bonus fit malus;
- c) actus bonus vel malus novam bonitatem vel malitiam accipit.
- d) actus bonus vel malus maiorem vel minorem bonitatem vel malitiam accipit.

III. Circumstantia graviter mala totam bonitatem actus aufert; circumstantia autem leviter mala non necessario totam bonitatem aufert.

Probat ur. Primum: circumstantia graviter mala actum humanum perfecte avertit a fine ultimo et proinde nihil bonitatis relinquere potest in actu cum quo unum efficit sicut substantia et accidentia.

Secundum: circumstantia leviter mala ex una parte actum humanum non perfecte avertit a fine ultimo, ex altera parte admitti non potest minimam circumstantiam malam, totam spoliare bonitatem actus, cum secus omnis actus bonus fieret moraliter impossibilis.

3. *Finis.*

39. — NOTIO. Finis est id propter quod aliquid fit.

Agitur hic de *solo fine externo seu operantis*; finis enim internus seu operis est ipsum obiectum actus. Finis autem externus est finis quem agens sibi praeter ipsum opus attingendum proponit. Etiam finis externus seu operantis potest esse multiplex, ita ut unus actus propter diversos fines attingendos poni possit. Ita quis potest dare eleemosynam pauperi 1) ut sublevet miseriam pauperis, 2) ut voto facto satisfaciat, 3) ut ab hominibus laudetur, 4) ut huius hominis votum in electione obtineat, etc.

Finis autem totalis, unicus et adaequatus, uti supra iam notavimus (n. 37), intrat in ipsum obiectum, non quidem actus externi, sed actus voluntatis, et proinde partem essentialem, imo principalem actus constituit, cum actus externus non sit nisi quasi medium ad hunc finem volitus. Hic tantum agitur de fine partiali (primario vel secundario).

PRINCIPIA. I. Finis partialis actui humano suam moralitate „, tribuere potest, sed accidentalem et secundariam.

PROBATUR. *Ex S. Scriptura*: Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam... Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Cum autem ieiunalis nolite fieri sicut hypocritae tristes. Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis quia receperunt mercedem suam (Mt. 6, 1-16).

Omne quodeumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi gratias agentes Deo et Patri per ipsum (Coi. 3, 17).

Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite (1 Cor. 10, 31).

Ex ratione: Finis, uti ex definitione patet, est obiectum tendentiae voluntatis, et proinde necessario debet huius tendentiae specificare habitudinem ad normas honestatis.

II. Finis partialis quadruplici modo moralitatem actus afficere potest:

- a) actus indifferens fit bonus vel malus;
- b) actus bonus fit malus;
- c) actus bonus vel malus novam bonitatem vel malitiam accipit;
- d) actus bonus vel malus maiorem vel minorem bonitatem vel malitiam accipit.

III. Finis partialis, etiam graviter malus, non totam bonitatem actus aufert; attamen actus in concreto (incluso illo fine) fit illicitus.

Probatur. Finis partialis, secus ac circumstantiae, non omnino in unum coalescit cum obiecto, sed aliquatenus constituit actum voluntatis alium; unde nihil impedit quominus unus actus voluntatis (tendentia in finem) a Deo avertat, alius vero non; ex altera parte, bonitas unius actus essentialis, non potest tolli ab altero cum quo nonnisi extrinsece coniungitur. Attamen propter unionem quam habet cum illo fine malo, actus in concreto fit vere illicitus.

Sunt tamen nonnulli Auctores (uti Genicot-Salsmans, I, n. 37; Noldin, I, n. 77; Arregui, n. 27), qui putant finem graviter malum totam bonitatem actus corrumpere.

IV. Finis bonus non aufert malitiam actus ex obiecto vel circumstantiis mali.

Hoc dicitur: « *Finis non sanctificat media* ».

Probatur. Ex S. Scriptura: Immolantis ex iniquo oblatio est maculata (Eccli. 34, 21).

Dona impiorum non probat Altissimus nec respicit in oblationem iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat liliū in conspectu patris sui (Eccli. 34, 23-24).

Non (sicut blasphemamur et sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala ut eveniant bona: quorum damnatio iusta est (Rom. 3, 8).

Permanebimus in peccato ut gratia abundet? Absit (Rom. 6,1).

40. — SCHOLION. *De fine requisito pro opere bono.*

Inter Auctores disputatur utrum ad hoc ut opus sit bonum requiratur, praeter tendentiam voluntatis in obiectum, etiamsi hoc sit bonum, adhuc tendentia in finem quendam operantis bonum.

Hoc requiri si actus tum ex obiecto, tum ex circumstantiis est indifferens, patet; sed quid, si actus est ex obiecto vel ex circumstantiis bonus?

Non agitur de intentione requisita ut opus bonum sit imputabile, sed de fine requisito ad hoc ut opus sit bonum.

Quidam Auctores, praesertim lansenistae, sed etiam quidam Catholici, contendunt omnem actum esse malum, qui non fit ex motivo caritatis Dei.

Alii, uti Priimmer (I, n. 125), Merkelbach (I, n. 158), Jorio (I, n. 37), dicunt omnem actum esse malum qui non saltem implicite refertur in Deum per finem honestum; malum esse actum qui fit ob solam delectationem; imo Merkelbach tenet malum esse actum qui principaliter fit ob bonum delectabile, imo actum qui unice fit ob bonum utile.

Alii, uti Noldin (I, n. 87), Génicot (I, n. 181), docent ad actum bonum sufficere ut saltem objective ad Deum relatus sit, h. e. ut finis operis bonus non excludatur.

Prima sententia falso nititur in verba S. Pauli (1 Cor. 10, 31): « Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite ». Ibi enim loquitur Paulus de scandalo in omnibus vitando. Insuper probatur falsitas huius sententiae ex consequentiis: si enim requireretur intentio caritatis Dei ne actus sit malus, omnia opera infidelium essent peccata, cum non possint agere ex motivo caritatis Dei quem non cognoscunt. A. haec consequens est damnata ab Ecclesia (Baii prop. 25, DB 1025). E. et antecedens falsa est.

Secunda sententia nititur in damnatione prop. 8 et 9 ab In-

nocentio XI: «Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, dummodo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui », et: « Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus caret culpa ac defectu veniali» (DB 1158, 1159). Attamen notandum est quod illae propositiones sunt « omnes damnatae et prohibitaе, sicut iacent, ut minimum tanquam scandalosae et in praxi perniciosae », h. e. plus inde deduci non potest quam quod illae propositiones prout iacent possunt faciliter ducere ad laxismum: hoc autem non probat *omnem* actum ob solam voluptatem positum esse malum. De coetero, « ob solam voluptatem agere dicitur, non qui in usu delectabilium ulteriorem finem honestum non intendit, sed qui actiones delectabiles quaerit quamdiu istae voluptatem afferunt sine respectu ad praescripta rationis modum et mensuram dictantis, atque exigentis ne usus delectabilium bona altioris ordinis impediat. Qui ergo ob solam voluptatem agit, finem altiorcm non solum non intendit, sed implicite etiam excludit et impedit » (Noldin, I, 90, b). Insuper agitur in his propositionibus non de actibus ex obiecto bonis, sed ex obiecto indifferentibus. Aliud argumentum huius sententiae est Mt. 12, 36: « Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locutum fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii ». Quodsi, dicunt, de verbo otioso, a fortiori de actibus otiosis ratio reddenda erit. Iamvero otiosa dicuntur quia neque obiectum, neque circumstantiae, neque finis sunt mala. Cur ergo, aiunt, de eis ratio reddenda erit, nisi quia eis deest aliquid, sc. ulterior ordinatio ad finem quendam honestum, connaturalem? Hic iterum agitur de actibus indifferentibus ex obiecto, circumstantiis et fine: quod pro talibus requiritur ulterior ordinatio ad hoc ut sint boni, omnes concedunt. — Tandem aliud argumentum huius sententiae est: homo debet modo humano (et non modo brutorum) agere, h. e. ut ens rationale. A. Ens rationale agit propter finem et quidem propter finem honestum. E. — En praecise quaestio, utrum agere propter solam delectationem (non excluso fine operis) non sit sufficienter honestum et rationale; utrum non sufficiat ut homo apprehendat se nihil agere quod fini honesto contrarium sit. Homo enim non solum est rationalis, sed

et corporalis; quapropter et corporalia in se quaerere potest, dummodo hoc faciat ratione ductus.

Tertiae sententiae argumentum: Actio, cuius obiectum (fons moralitatis essentialis) bonum est nec ullo fonte moralitatis vitiatum, non est cur sit mala. Malitia enim venire deberet ex quodam fonte moralitatis. Iamvero ex hypothesi nullus fons malus adest. Ergo nulla malitia ei inesse potest.

Concedendum quidem est perfectius esse non agere propter solam delectationem, sed cum nulla obligatio ad hoc demonstrari possit, nemo ad hoc tenetur.

41. — COROLLARIUM. *De usu delectabilium.*

Bona delectabilia ea dicuntur quorum usus delectationem affert. Delectatio autem est complacentia affectus in bono possesso. Alia afferunt delectationem spiritualem (uti artes et scientia), alia delectationem sensibilem. Quando quaestio movetur de usu delectabilium, generatim est de illis quae delectationem sensibilem afferunt et sive sola sive in cibis et potibus sumuntur primarie ad delectationem augendam (liquores, odores, aromata, condimenta, tabaccum, etc.); et quaestio est utrum eorum usus licitus sit. Ex dictis in scholio patet usum delectabilium non nocivorum rationabilem omnino esse licitum, etsi abstinencia ab eis ex virtute, vel saltem moderatio ultra stricte necessarium, propter inclinationem naturae lapsae ad illicita, commendanda sit.

Usum vero delectabilium nocivorum non esse licitum nisi ex ratione proportionate gravi patebit ex infra dicendis, n. 49.

§ 3. EXTENSIO MORALITATIS

Sub hac paragrapho tres quaestiones veniunt: 1) utrum nempe moralitas sese etiam extendat ad actum externum, an solum ad actum internum? 2) utrum moralitas revera tres an duas tantum species sub se contineat, seu utrum exsistant actus indifferentes? 3) utrum actus physice unus plures actus morales comprehendere possit?

1. *Moralitas actus externi.*

42. — NOTIO. Actus externus hic intelligitur omnis actus imperante voluntate elicitus a facultate, sive externa sive interna, alia ac voluntate.

Explicatur. *Imperante voluntate*: si enim non est actus imperatus a voluntate, non est actus humanus de eiusque moralitate quaestio fieri non potest.

A facultate sive externa: h. e. ita ut sensibus apprehendi possit; attamen non requiritur ut de facto externe apprehendatur.

Sive interna: intellectus, imaginationis, appetitus sensitivi.

Alia ac voluntate: actus enim ab ipsa voluntate elicitus est ipse actus primarie moralis, internus.

Status quaestionis. Actum externum habere suam qualitatem moralem, non est qui de hoc dubitare possit: necessario enim habet habitudinem ad normam honestatis, secundum quam est bonus, malus vel indifferens; sed quaestio est utrum hanc moralitatem habeat in quantum est actus externus an in quantum est imperatus a voluntate; a. v. utrum actus minus habeat bonitatis aut malitiae eo quod actus externus non sequatur.

Non agitur de actu externo qui esset explicite praeceptus: ita praecepto assistendi Missae die dominica nonnisi per actum externum satisfieri potest; talis actus externus evidenter habet suam moralitatem.

Nec agitur de actibus externis quibus specialis effectus adnectitur, uti sacramenta, opera indulgentiis ditata, etc.

Neque agitur de comparando actu externo cum actu interno qui sit merum desiderium: ibi nemo dubitat actum externum habere maiorem bonitatem vel malitiam.

Sed quaestio est utrum actus quidam minorem habeat bonitatem vel malitiam eo quod actus externus propter causam quandam inopinatam non sit secutus. Ex exemplo status quaestionis melius patebit: aliquis homo vult fornicari, sed in momento in quo vult copulam carnalem complere supervenit tertius, ita ut intentionem suam exsequi non possit: quaeritur utrum peccatum eius minus sit quam si revera fornicatus fuisset.

THESIS. Actus externus per se non auget moralitatem actus; per accidens tamen potest moralitate $\equiv$ augere.

Explicatur. *Per se*: h. e. actus externus qua talis consideratus.

Per accidens: potest tamen ex ratione quadam accidentali moralitatem augere, quales sunt:

1. Maior intensitas actus etiam interni, procurata ab actu externo, praesertim in actibus qui procreant delectationem; haec enim delectatio potest redundare in actum internum, ita ut etiam hic fortior evadat, quod non fieret si actus externus impediretur.

2. Maior duratio quatenus opus externum longius tempus assumit, et propterea posset maiorem tenacitatem voluntatis requirere quam si opus externum impediretur.

3. Multiplicatio actus interni quatenus actus externus posset provocare repetitionem actus interni propter mutuum influxum corpus inter et animam.

4. Effectus, quatenus opus externum potest dare maius scandalum vel obligationem reparandi damni, etc.

Probatur. *Ex S. Scriptura*. Quia fecisti hanc rem et non percisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi (Gen. 22, 16): iamvero Abraham non sacrificavit reapse filium suum, sed a Deo est impeditus; actus autem eodem modo Deo placuit.

Ex ratione. Si actus exterior haberet distinctam moralitatem, sequeretur quod quis posset alterum invitum privare hoc bono morali, vi illum impediendo ab actu externo; quod videtur esse absurdum.

OBIECTIO. 1. Actus externus declarandus est in confessione. Iamvero hoc non posset esse necessarium, si non haberet propriam moralitatem.

Resp.: Actus externus non est declarandus quia habet propriam moralitatem, sed quia secus confessarius falso indicaret actum voluntatis fuisse simplex desiderium.

2. Praeceptum nonum et decimum Decalogi sunt de actu interno, dum sextum et septimum sunt de eodem actu, sed externo. Ergo habent diversam moralitatem actus internus et actus externus.

Resp.: Actus internus, de quo praeceptum nonum et decimum, est desiderium; hunc actum diversam habere moralitatem ac actus externus, iam diximus in statu quaestionis. Si autem, uti in exemplo in statu quae-

stionis dato, aliquis homo vult fornicari, sed in momento in quo vult copulam carnalem complere supervenit tertius, ita ut intentionem suam exsequi non possit, hoc peccatum esset non contra nonum, sed contra sextum praeceptum (de actu externo).

2. *Actus indifferentes.*

43. — *Status quaestionis.* Quaeritur utrum praeter actus bonos et malos etiam detur tertia species: actus indifferentes, qui nec boni nec mali sunt.

Quaestio ponitur:

1. de actibus humanis, non simpliciter de actibus hominis, nam actus hominis qui non est humanus, non induit moralitatem.

2. de actibus in concreto, non de actibus in abstracto seu ex solo obiecto; sed actus in concreto comprehendit obiectum, omnes circumstantias et omnes fines.

De his actibus quaeritur, non utrum multi sint, sed utrum dari possint actus indifferentes. Faciliter enim in praxi quandam finem quandamve circumstantiam valorem actus corrumpere, nemo est qui nesciat.

Pro nunc autem agimus solum de actu humano concreto hominis Christiani (de aliis enim non curat Theologia Moralis), qui non est in statu gratiae. In statu enim gratiae, uti in nn. 60-61 videbimus, omnis actus, qui non est peccatum, est bonus.

THESIS. In homine extra statum gratiae dari possunt actus humani indifferentes, etiam in concreto.

Probat ur. Aliquis actus potest esse indifferens ex obiecto, uti omnes concedunt; hic actus indifferens ex obiecto fieri potest in circumstantiis omnino indifferentibus, uti etiam omnes concedere debent; tandem omnes etiam concedunt dari posse fines indifferentes, et non videtur cur talis actus ex obiecto et simul ex circumstantiis indifferens fieri non possit propter finem talem indifferentem. Si autem omnes fontes moralitatis sunt indifferentes, etiam actus in concreto debet esse moraliter indifferens.

NOTA Patet hanc thesim intime cohaerere cum quaestione supra tractata, n. 40, de fine requisito in opere bono. Si enim ibi tenes, praeter

obiectum et circumstantias (sive sint bona sive sint indifferentia) semper requiri finem bonum ad hoc ut actus non sit malus, tunc evidenter actus indifferens in concreto non est possibilis.

3. *Pluralitas Moralitatis.*

44. — Cum actus unus habeat diversos fontes moralitatis, obiectum, circumstantiae diversae et fines diversi, ipse actus etiam potest uniuscuiusque fontis induere moralitatem, et proinde esse moraliter multiplex. Moralitas eius essentialis est moralitas obiecti, moralitates accidentales sunt quae proveniunt ex diversis circumstantiis et diversis finibus. Omnes autem illas moralitates potest contrahere unus idemque actus.

Unde actus potest esse multipliciter bonus vel multipliciter malus, vel etiam partim bonus et partim malus. Cf. supra, principia de fontibus moralitatis. Cf. etiam infra, nn. 189-191.

Ar t . 3

DE IMPUTABILITATE ACTUUM HUMANORUM

45. — DEFINITIO. Imputabilitas est proprietas actus humani vi cuius homini tanquam proprio suo auctori ac domino tribui potest et debet, eique laudem vel culpam, meritum vel poenam meretur.

Fundamentum imputabilitatis evidenter est liberum arbitrium. Libero enim arbitrio homo activitatem suam determinat, et proinde fit auctor et dominus illius. Unde ille actus solus est homini imputabilis, qui est actus humanus. Imo in generali statui potest

PRINCIPIUM. Eatenus est actus imputabilis, quatenus est humanus.

Cum autem nonnullae sint difficultates in applicando hoc generali principio, hic breviter agendum est de imputabilitate 1) actus boni; 2) actus mali; 3) boni voluntarii in causa; 4) mali voluntarii in causa; 5) actus humani imperfecti.

De actibus indifferentibus tractandum non est, cum neque in laudem neque in culpam imputentur.

Tandem sunt quidam actus qui sunt quidem perfecte humani, sed tamen imputari non possunt propter defectum cognitionis relationis eorum ad normas honestatis. Unde § 6 *De ignorantia* et § 7 *De errore*.

§ 1. IMPUTABILITAS ACTUS BONI

46. — PRINCIPIUM. Ut actus bonus in laudem agenti imputari possit, ipsa bonitas appeti debet.

Explicatur. Non sufficit ut actus bonus ponatur eiusque bonitas cognoscatur, sed etiam bonitas appeti debet. Hoc autem generatim obtinet quando quis actum bonum cum conscientia eius bonitatis ponit et bonitatem eius non excludit.

Hoc principium valet de qualibet bonitate actus, sive ex obiecto, sive ex circumstantiis, sive ex fine.

Probat. Bonum est fundamentum meriti; iamvero non convenit ut praemium mercatur illa voluntas, quae bonitatem non habet obiectum tendentiae suae.

§ 2. IMPUTABILITAS ACTUS MALI

47. — PRINCIPIUM. Ut actus malus in culpam agenti imputetur, non requiritur ut ipsam malitiam appetat, sed sufficit ut actum simpliciter ponat cum cognitione malitiae eius.

Explicatur. Non requiritur ut voluntas ipsum obiectum vel circumstantiam vel finem malum positive appetat, sed sufficit ut voluntas actum ponat cum conscientia malitiae quae ei inest; malitia ei imputatur, etiamsi voluntas eam excludere vellet.

Probat. Voluntas tenetur malum vitare in quantum potest. Iamvero voluntas excludendi malum impedire non potest quominus reapse malum ponat quod actui inest. Ergo debet voluntas ipsum actum cui malum inest vitare.

§ 3. IMPUTABILITAS BONI VOLUNTARII IN CAUSA

48. — *Praenotandum*. Voluntarium in causa seu « effectus praevisus », non directe sed indirecte a voluntate deliberata procedit, et proinde in tantum est voluntarium, in quantum vere ab ea procedit. Hoc autem supponit quod 1) ipsa causa sit actus voluntarius: omnia ergo quae in causa minuunt rationem actus humani, etiam et eodem modo illam minuunt in effectum: nam effectus est voluntarius non in momento quo producit sed in momento quo ponitur causa, et in eo momento non potest esse maior voluntas in effectum quam in causa; 2) sit nexus causalitatis inter hanc causam libere positam et effectum: sufficit autem ut sit causa per accidens, dummodo 3) effectus praevideatur ex causa processurus: secus enim deesset advertentia requisita ut sit actus humanus.

Voluntarium in causa proinde, si imputatur, non imputatur quando effectus sequitur, sed quando ponitur causa; nam ratio voluntarii non est in effectum sed in causa: unde etiamsi effectus non sequeretur, tamen imputaretur.

NOTA. Unde si quis peccatum suum iam confessus fuerit antequam effectus sequatur, non tenetur effectum secuto illud iterum confiteri, nisi potuerit adhuc effectum impedire et hoc non fecerit.

PRINCIPIA. I. Bonum voluntaria in causa bona vel indifferenti praevisum agenti in laudem imputatur si illud intenderit.

Explicatur. *Praevium* : h. e. tempore quo posuit causam agens sciebat vel saltem praevidit talem effectum ex ea esse secuturum; secus enim non potest dici contineri in voluntate eius. Non autem requiritur ut tempore productionis effectus, adhuc ad illum attendat: — voluntas enim eius virtualiter continuat.

Probat. Voluntarium in causa praevisum est vere voluntarium, et proinde imputari potest; requiritur autem ut bonum intendant: nam si iam requiritur pro bono voluntario in se, ut voluntas explicite in bonum tendat (n. 46), a fortiori hoc requiri debet pro voluntario in causa.

NOTA. Quid autem si bonum effectum non praeviderit, postea autem, antequam effectus oriatur, ad illum advertat? Tunc non est voluntarium in causa, et proinde non imputatur; attamen ei imputari potest gaudium de bono secuto.

II. Bonum voluntarium in causa mala non imputatur.

PROBATUR. Non potest imputari in malum, quia, etsi ex causa mala, tamen est bonum; neque potest imputari in bonum quia non sunt facienda mala ut eveniant bona.

§ 4. IMPUTABILITAS MALI VOLUNTARII IN CAUSA

49. — Voluntario in causa aequiparatur omissio qua quis potest impedire malum effectum secuturum ex causa sive a se posita sive non, et non fecit. Unusquisque enim homo tenetur malum avertere et ipsam existentiam mali impedire quantum potest; si autem effectum malum non impedit quando potest, eo ipso vult effectum sequi ex causa, et proinde hic effectus fit voluntarius in causa.

PRINCIPIA. I. Ut malum voluntarium in causa praevisum imputetur in culpam, non requiritur ut directe intendatur.

PROBATUR. Sicut pro malo voluntario in se non requiritur ut intendatur, ita et pro voluntario in causa; nam ratio imputabilitatis est eadem.

II. Malum voluntarium in causa praevisum, quod ex natura actionis ita sequitur, ut actio alium effectum habere non possit, item malum voluntarium in causa directe intentum sive in se sive ut medium ad alium, semper imputatur in culpam.

PROBATUR. Malum nunquam intendi potest, solum cum ratione proportionata permitti potest (cf. principium IV). Iamvero si effectus malus ita sequitur ut alius effectus sequi non possit, nulla potest esse ratio malum permittendi.

III. Malum voluntarium in causa praevisum, etiam mere permissum, imputatur in culpam, si potuit causa omitti sine pro-

portionato incommodo vel si adest obligatio specialis omittendi causam praecise ad vitandum illum effectum.

Probat ur. Primum: Si quando permitti potest malum oriri, certe requiritur ut ex tali causa oriatur incommodum proportionate grave. Iamvero hoc in prima suppositione non obtinet. Ergo.

Secundum: tunc enim ipse effectus est ratio malitiae, et obiectum prohibitionis, nec ulla potest esse ratio ponendi causam nisi quae excusaret ab ipsa lege.

IV. Malum voluntarium in causa praevisum, sed mere permis-
sum, non imputatur in culpam, si ex hac causa aequae immediate
sequatur effectus bonus, et simul adsit causa proportionate gra-
vis ad causam ponendam.

NOTA. Idem principium enuntiari solet: Licet ponere actionem ex qua
sequitur bonus et malus effectus, dummodo sequentes condiciones
simul veriificentur: 1) actio ipsa sit bona vel indifferens nec propter
ipsum effectum malum prohibita; 2) effectus bonus non sequatur
per effectum malum; 3) finis ponendi causam sit honestus nec in-
tendatur ipse effectus malus; 4) adsit ratio proportionate gravis.
Tunc eadem quaestio consideratur sub respectu liceitatis ponendi
causam; quapropter additur quod causa debet esse bona vel indif-
ferens. Nos vero eam consideramus sub respectu imputabilitatis
effectus mali.

Explicatur. Voluntarium in causa: etiam in causa mala, dum-
modo non propter ipsum effectum malum specialiter sit prohi-
bita (cf. supra, principium III); causa autem mala semper im-
putatur, etiamsi effectus non imputetur. Ita qui nocet valetudini
suae, praevidens se quadam die ieiunii non posse ieiunare: im-
putatur ei actus nocendi sanitati, sed non omissio ieiunii.

Mere permissum: non intentum; nam si ponens causam in-
tenderit effectum malum, ipse effectus malus fieret obiectum
voluntarii (cf. supra, principium II).

Aequae immediate sequatur effectus bonus: saltem effectus bo-
nus non sequatur ex causa mediante effectu malo, secus enim
effectus malus intenderetur, saltem implicite, tanquam medium
ad effectum bonum. Nihil tamen refert utrum effectus bonus

sequatur prius aut posterius tempore, nec utrum de facto sequatur solus effectus malus, dummodo effectus bonus intendatur ab agente, et non effectus malus.

Ratio proportionate gravis: proportio haec existat inter effectum bonum et effectum malum:

a) eo maius debet esse bonum quo gravius est malum: ita imputatur occisio hominis ad conservandum bonum minoris pretii, non vero imputatur si sit ad conservandam propriam vitam;

b) eo maius debet esse bonum quo magis efficax est omissio causae ad vitandum malum: ita maius bonum requiritur ut caupo possit hospitibus dare carnes in die abstinentiae si ipso negante nemo alius daret, quam si ipso negante alii praesto essent qui dent;

c) eo maius debet esse bonum quo probabilius praevидetur effectus e causa secuturus;

d) eo maius debet esse bonum quo propius causa est effectus: ita qui alicui dat librum pravum legendum maiorem debet habere rationem quam qui typos huius libri componit;

e) eo maius requiritur bonum quo quis magis obligatur ad effectum malum impediendum: ita qui ex officio tenetur illud malum impedire debet habere maiorem rationem quam qui ex generali obligatione tenetur: e. g. custodes civitatis interni (polizia) debent habere maiorem rationem non adeundi locum ubi vident furem quam simplex cives; parochus vel parentes difficilius excusantur a reclamando contra organisationem locorum pravorum in civitate, quam alii homines.

Probat ur. Si omne malum aliquo modo praeviusum in causa, vitandum esset per omissionem causae, vita humana fieret nimis intolerabilis. Quapropter malum effectum permittere aliquando debet esse licitum, ita ut effectus malus non imputetur, quando sc. est ratio proportionate gravis ad ponendam causam. Tunc autem adhuc requiritur insuper ut effectus malus non directe intendatur, nam nemini licet ad malum tendere; requiritur insuper ut effectus bonus aequo immediate sequatur ex causa, et non mediante effectu malo, secus effectus malus esset causa mala effectus boni, et non sunt facienda mala ut eveniant bona.

§ 5. IMPUTABILITAS ACTUS HUMANI IMPERFECTI

De illis tantum actibus imperfectis agemus quorum gradus imputabilitatis alius est ac eorum ratio actus humani.

1. *Defectus usus rationis.*

50. — Etsi actus in statu defectus usus rationis positus non sit humanus vel saltem non perfecte humanus, potest tamen esse voluntarius in causa, et proinde imputatur prout in illo momento praevидetur, quo causa usum rationis tollens ponitur.

2. *Concupiscentia.*

51. — Concupiscentia antecedens potest ita subvertere iudicium intellectus, ut homo non amplius recte indicare possit; quandoque imo potest totaliter tollere usum rationis. In primo casu posset faciliter adesse error, in altero defectus usus rationis, quorum proinde principia imputabilitatis essent applicanda. Notandum autem est quod concupiscentia etiam antecedens potest esse effectus actionum praecedentium (lectio librorum, ludus imaginationis, etc.), in quibus ergo actus ex concupiscentia positus posset esse voluntarius in causa, et proinde etiam forsitan perfecte imputabilis.

3. *Passiones.*

52. — Actus ex passione positus potest esse minus voluntarius. Attamen ipsa passio potest esse imputabilis in quantum omnis homo tenetur passiones suas refrenare et in bonum dirigere. Unde

PRINCIPIUM. Actus ex passione voluntarie nutrita singuli imputantur pro ratione negliigentiae in refrenanda passione; actus vero ex passione involuntaria (vel efficaciter retractata) imputantur in quantum eis inest ratio voluntarii.

Probatur. *Primum* : si passio voluntarie nutritur, voluntas saltem implicite tendit ad omnes actus inde sequentes.

Secundum : si passio est involuntaria, actus inde sequens non est voluntarius in causa, et proinde eius imputabilitas mere pendet a ratione voluntarii in se.

4. *Habitus.*

53. — PRINCIPIUM. Actus, bonus vel malus, ex habitu voluntario positus imputatur, etiamsi inadvertenter ponitur; actus vero ex habitu involuntario non imputatur quoties inadvertenter ponitur.

PROBATUR. *Primum*: habitus tendit directe et naturaliter ad productionem singulorum actuum; si ergo est voluntarius, h. e. scienter et volenter acquisitus, vel saltem cognito effectui morali non efficaciter retractatus, voluntas implicite tendit ad omnes et singulos actus ex ea procedentes, etiamsi inadvertenter procedunt.

Secundum: si habitus est involuntarius, h. e. vel involuntarie incoeptus vel efficaciter retractatus, haec tendentia voluntatis deest, et proinde actus inadvertenter positi non possunt imputari.

5. *Propensiones naturales et Character.*

54. — Etiam hic notandum est, etsi singuli actus possint esse minus humani, ipsae tamen propensiones et character (nisi sint pathologicae) mutationis et educationis sunt capaces; unde homini inest obligatio dirigendi suas propensiones et characterem in bonum; quodsi hoc negligat, actus ex propensione naturali vel characterem procedentes sunt imputabiles in causa pro ratione negligentiae.

6. *Educatio.*

55. — Etsi educatio multa excusare et proinde non-imputabilia reddere possit, praesertim propter formationem intellectus (unde non raro error, etiam invincibilis), nemo tamen potest seipsum ex educatione excusare; nam statim ac malam suam educationem in aliquo puncto adverterit, tenetur sese corrigere; quodsi hoc negligat, actus propter educationem ita positi, tamen imputantur pro ratione negligentiae.

NOTA. De statibus pathologicis nihil est dicendum: cum enim sint morbi, a voluntate non pendent, et proinde actus eorum in tantum imputantur, in quantum morbus relinquit usum rationis et voluntatis liberae.

§ 6. IGNORANTIA

56. — NOTIO. Ignorantia est carentia scientiae debitae.

Dicimus scientiae debitae, quia de scientia indebita theologia moralis non curat. Ignorantia enim in sensu latiore est simpliciter carentia scientiae in subiecto illius capaci. Ut autem illa carentia imputari possit, requiritur ut haec scientia in hoc subiecto requiri possit; secus vocatur *nescientia*. Ita e. g. carentia scientiae scientiarum naturalium in rustico generatin'! vocatur ignorantia, in theologia morali vero dicitur simplex nescientia, quia illa scientia in rustico non requiritur; carentia vero scientiae obligationum suarum vocatur ignorantia, quia illa etiam in rustico requiritur.

NOTA. Loquentes de influxu ignorantiae in moralitatem, loquimur de sola malitia: nam ignorantia impedit quominus voluntas in obiectum tendat. Iamvero hoc requiritur ut actus *in laudem* imputari possit.

DIVISIO. Ignorantia dividitur in:

1. *Ignorantiam iuris* et *ignorantiam facti* prout ignoratur sive ipsa existentia legis sive contentum legis, vel ignoratur factum legem hic et nunc urgere. Ita si quis nescit Festum Immaculatae Conceptionis esse Festum de praecepto: est ignorantia iuris; si quis nescit hodie esse Festum Immaculatae Conceptionis: est ignorantia facti.

NOTA. Ignorantia poenae, h. e. ignorantia quod tali delicto poena sit adiuncta, evidenter est ignorantia iuris, cum adiunctio poenae delicto sit lex quaedam; unde ignorantia eius est ignorantia iuris, non facti.

2. *Ignorantiam vincibilem* et *ignorantiam invincibilem* prout scientia deficiens acquiri potest vel non: ignorantia enim scientia vincitur. Ignorantia vincibilis merito etiam vocatur *voluntaria*, invincibilis *involuntaria*. Homo enim habet naturalem curiositatem, h. e. tendentiam ad deponendam omnem ignorantiam; unde si eam deponere potest et non deponit, hoc fit sub influxu voluntatis.

NOTA. Ignorantia invincibilis esse potest ex duplici ratione: 1) quia nulla cogitatio vel dubium oritur, vel saltem, si oritur, non cogitat de obligatione investigandi vel tali medio investigandi; 2) quia dubitans non potest invenire solutionem: e. g. quia sunt auctores graves pro utraque parte, vel quia non habet libros ad investigandum quid dicant auctores, nec habet scientiam sufficientem ad dubium solvendum.

Ex prima ratione patet, non sufficere ut quis *debuisset* de re cogitare: tunc potest praesumi ignorantia vincibilis; attamen haec praesumptio debet facto cedere: si revera de re non cogitavit, ignorantia est invincibilis.

Subdividitur ignorantia invincibilis in *physice invincibilem*, si nullum omnino oritur dubium vel cogitatio de obligatione investigandi, vel si, etiam cum investigatione, absolute seu physice impossibile est ignorantiam deponere; *moraliter invincibilem* si absolute loquendo etiam a tali homine vinci posset, sed adhibita morali diligentia, tamen non vincitur.

Moralis diligentia est illa diligentia quam homo prudens bonus Christianus in talibus circumstantiis adhibere solet. Illa diligentia non erit semper eadem, sed etiam homo prudens in minoribus rebus minorem diligentiam adhibebit quam in rebus maioris momenti; item homo prudens illiteratus non tantam diligentiam adhibebit sicut e. g. sacerdos prudens: quare in sacerdote maior requiritur diligentia quam in rustico.

3. *Ignorantiam antecedentem et ignorantiam consequentem* prout actio fit ex ignorantia invincibili vel vincibili.

Ignorantia in utroque casu revera est causa actus, ita ut si non esset ignorantia, actus non fieret: e. g. si quis nesciens occidit hominem, quem si sciret adesse non occideret. Si haec ignorantia est invincibilis vocatur antecedens, si est vincibilis vocatur consequens. His opponitur *ignorantia concomitans*, quando actio fit *non ex* ignorantia, *sed cum* ignorantia, ita ut, si sciret, tamen faceret: e. g. si quis volens occidere leporem nesciens occidit inimicum, quem si scivisset adesse, etiam occidisset. Cum autem haec ignorantia concomitans nullum influxum habeat in actum, et Theologia Moralis non curet de irrealibus (occidisset), de ignorantia concomitante non agimus. In ignorantia concomitante tamen propter illam dispositionem voluntatis

(etiam si scivissem, tamen fecissem), praeter pravum desiderium, adest periculum actus gaudii e. g. de damno proximi.

4. *Ignorantiam simplicem, ignorantiam crassam seu supinam et ignorantiam affectatam* prout negligentia in ea depellenda fuit levis vel notabilis (etiam in re levi) vel imo agens deliberate vult ignorantiam ne ab opere desistere debeat.

PRINCIPIA. I. Actus ex ignorantia invincibili positus non imputatur.

NOTA. Potest tamen imputari in causa, si scii, ipsa ignorantia est culpabilis.

PROBATUR. Ignorantia impedit quominus intellectus de valore morali illius actus iudicet, et proinde homo non potest dici dominus actus illius. Quapropter ei nec imputari potest.

II. Actus ex ignorantia vincibili simplici vel crassa positus in tantum imputatur, in quantum fuit negligentia in ea depellenda.

PROBATUR. *Ex Magisterio Ecclesiastico*: Damnata est sententia Petri Abaelardi: Quod non culpae adscribendum est quidquid fit per ignorantiam.

Ex ratione. **Imputatur**: ignorantia vincibilis est voluntaria, et proinde actus ex ignorantia vincibili positus est voluntarius in causa.

Mensura imputationis: non est malitia actus, sed negligentia seu malitia ignorantiae: actus enim ex ignorantia positus est voluntarius tantum in causa. Iamvero mensura imputabilitatis actus voluntarii in causa non potest esse effectus, sed ipsa causa voluntaria, sc. negligentia in scientia acquirenda.

III. Actus ex ignorantia affectata positus imputatur in culpam; insuper autem imputatur et ipsa ignorantia in culpam.

PROBATUR. *Primum*: ex natura ignorantiae affectatae: in ea enim voluntas revera tendit in peccatum cum velit ipsum actum, et ignorantiam tantum tanquam medium.

Secundum: in ea enim ignorantia voluntas ita est disposita, ut etiam peccatum admittat: quae ipsa dispositio est peccaminosa.

57. — SCHOLION. *De ignorantia in exercitio officii.*

Exercitium officii cum ignorantia etiam actualiter invincibili, in tantum imputatur, in quantum, data occasione, fuit negligentia in ignorantia depellenda, in quantum est libertas in officio exercendo, et in quantum praevidetur periculum male agendi propter ignorantiam.

Explicatur. Exercitium officii cum ignorantia: hic non agitur de actu ex ignorantia posito, sed de exercitio officii cum carentia scientiae ex officio requisitae. Non solum ergo effectus ignorantiae imputatur, sed ipsum exercitium officii, etiamsi nihil propter ignorantiam male egerit.

Etiam actualiter invincibili: quia e. g. hic et nunc (sive voluntarie sive involuntarie) media non habet ad depellendam ignorantiam, hic et nunc est invincibilis; potest tamen causa huius ignorantiae, sc. negligentia, fuisse culpabilis.

Libertas in officio exercendo: si nullam habet necessitatem hic et nunc officium exercendi: e. g. si sacerdos sponte adit confessionale ad confessiones audiendas tempore quo non est obligatus; vel si seipsum libere posuit in hanc necessitatem: e. g. officium acceptando, multo magis postulando, sciens suam ignorantiam.

Praevidetur periculum: si enim praevidetur casum circa quem versatur ignorantia non occurrere, nullum est periculum in exercitio officii male agendi, quod proinde tunc est licitum. Ita si quis laborat ignorantia principiorum de recto usu matrimonii, potest tamen audire confessiones puerorum vel religiosorum.

§ 7. ERROR

58. — NOTIO. Error est indicium veritati non conforme.

Agitur hic de iudicio practico seu de iudicio in agendo; indicium enim doctrinale non pertinet ad Theologiam Moralem.

Veritas cui indicium erroneum est difforme, potest esse ipse actus (obiectum, circumstantiae: uti si quis putat se videre cervum, sed reapse videt hominem in agro) vel habitudo actus ad normas honestatis (si quis putat actum quem ponit esse bonum vel malum vel indifferentem).

PRINCIPIUM. Actus obiectivus ex errore positus imputatur sicut actus ex ignorantia positus; actus vero prout iudicatur, sive bonus sive malus, ita etiam imputatur.

PROBATUR. *Primum:* actus obiectivus in se non fuit obiectum voluntatis, quae, utpote potentia caeca, in obiectum tendit prout ab intellectu proponitur. Iamvero actus obiectivus non fuit quatalis propositus (in hoc enim consistit error). Ergo. Attamen cum error fundetur in ignorantia, potest esse voluntarius in causa sicut ipsa ignorantia; unde et eodem modo ac ignorantia imputatur, prout est error invincibilis, vincibilis, affectatus.

Secundum: actus prout iudicatur est verum obiectum voluntatis, et proinde est imputabilis etiamsi actus externus non sit secutus.

Art. 4

DE SUPERNATURALITATE ACTUS HUMANI

59. — Actus humani sunt medium ad finem. Non autem omnis actus ducit ad finem, sed solus actus bonus. Stricte loquendo bonus est tantum ille actus qui potest ducere ad finem. Finis autem hominis, sive in hac vita sive post mortem (cf. cap. I), est supernaturalis. Ergo bonus est tantum ille actus qui ducit ad finem supernaturalem. Attamen propter terminologiam usualem bonos vocavimus omnes actus qui sunt conformes normae honestatis, etiamsi ad finem supernaturalem non conducant. Unde nunc agendum venit de hoc elemento, quod facit actum humanum esse validum ad finem supernaturalem hominis attingendum, seu de supernaturalitate actus humani.

THESIS I. Ut actus humanus sit supernaturalis requiritur In agente status gratiae.

Explicatur. Actus humanus: evidenter agitur hic de solis actibus bonis; actus enim malus non potest tendere ad finem hominis. Etiam de actibus indifferentibus non esse agendum patebit ex Corollario ad Thesim II, n. 61.

Supernaturalis: dicimus supernaturalis, et non tantum meritorius; quod status gratiae requiratur ut actus humanus sit meritorius, omnes concedunt; sed sunt qui vellent negare necessitatem status gratiae ut actus humanus sit supernaturalis: contendunt ad hoc sufficere ut procedat a principio supernatural!, quod posset esse etiam gratia actualis. Quod negandum censemus, uti ex argumentis ex ratione patet.

Probat ur. Ex Magisterio Ecclesiastico: **Concilium Carthag.**, can. 5: Item placuit, ut quicumque dixerit, ideo nobis gratiam iustificationis dari, ut, quod facere per liberum iubemur arbitrium, *facilius* possimus implere, tanquam et si gratia non daretur, non quidem facile, sed tamen *possimus* etiam sine illa implere divina mandata, A. S. (DB 105).

Item **Concilium Arausicanum II** plures habet canones statuantes necessitatem gratiae ad bonum operandum (DB 174-200).

Concilium Carisiacum (853): Et habemus liberum arbitrium ad bonum praeventum et adiutum gratia, et habemus liberum arbitrium ad malum desertum gratia (DB 317).

Concilium Tridentinum in sess. VI, can. 2 idem dicit ac supra Cone. Carth. (DB 812).

Damnata est sententia Petri Abaelardi: Quod liberum arbitrium per se sufficit ad aliquod bonum (DB 373).

Item sententia Baii: Pelagii sententia est: opus bonum, citra gratiam adoptionis factum, non est regni coelestis meritorium (DB 1012).

Ex S. Scriptura: Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum (Eccli. 34, 23).

Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis... quia sine me nihil potestis facere (Io. 15, 4-5).

Ex Traditione. **S. Augustinus**, *Ad Simpl.*, l. 1, q. 2, n. 21:

« Quis potest recte vivere et bene operari, nisi iustificatus ex fide? » (EP 1575).

S. Marcus Eremita: « Omne opus quod per nostram naturam operamur, tantum quidem efficit, ut a contrario malo aut vitio abstineamus. Ceterum extra gratiam sanctificationis accessionem nobis facere non potest » (EA 887).

Ex ratione. 1. Requiritur status gratiae: ut actus possit attingere finem supernaturalem, agens debet habere vires supernaturales. Illos autem vires supernaturales homo acquirit per gratiam habitualement et per solam gratiam habitualement, quae eum facit divinae naturae consortem. Ergo.

2. Non sufficit sola gratia actualis: gratia enim actualis est actio divina in anima (illuminatio mentis, corroboratio voluntatis) illam excitans ad agendum secundum normam moralitatis; anima, etiam sub influxu gratiae actualis, remanet quod est, incapax ad finem suum attingendum. Sola gratia sanctificans (status gratiae) intrinsece elevat animam ita ut finem suum supernaturalem attingere valeat. Ergo status gratiae requiritur ut anima actibus suis finem suum supernaturalem attingere valeat seu ut actus humanus sit supernaturalis.

Si gratia actualis sine gratia habituali sufficeret ad finem supernaturalem attingendum, homo posset ad visionem beatificam pervenire sine gratia habituali; quod est falsum. Ergo sola gratia actualis sufficere non potest ad actum supernaturalem.

Si gratia actualis posset animam, ad actum, elevare ad ordinem supernaturalem, ita ut actus supernaturales ponere valeat, transeunte hac gratia actuali, anima iterum ex ordine supernaturali decideret, et hoc absque ulla culpa. Iamvero nemo absque culpa decidit ex ordine supernaturali. Ergo sola gratia actualis non potest efficere ut anima possit actus supernaturales ponere.

60. — THESIS II. In statum gratiae possidente omnes actus, qui non sunt mali, sunt salutare.

Probat ur. Ex S. Scriptura. Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti (Rom. 8, 28).

Ex ratione. 1. Per gratiam habitualement tota natura humana elevatur ad ordinem supernaturalem fitque filia Deo grata. Unde quidquid facit talis homo, quod non sit contra voluntatem Patris, placet ei, quia est a filio suo dilecto.

2. Gratia habitualis tam intime unitur naturae humanae ut unum principium cum ipsa efficiat. Unde omnis actus, cuius natura humana est principium et quo natura humana a gratia non se avertit, etiam habet gratiam habitualement tanquam proprium principium. Omnis autem actus qui habet principium supernaturale, est supernaturalis. Ergo omnis actus humanus quo homo non se avertit a gratia, est supernaturalis et salutaris.

61. — COROLLARIUM. *De Actibus Indifferentibus.*

Supra, n. 43, diximus actus indifferentes, etiam in concreto, esse possibles extra statum gratiae. Ex hac autem Thesi II sequitur, pro homine in statu gratiae nullum dari actum indifferentem in concreto. Eo enim quod homo est in statu gratiae, omnis actus indifferens, in concreto fit bonus.

APPLICATIO

Vitam et mortem posuit Deus in manum meam! Vita vel mors est finis meus pro libitu meo. Vita utique est donum Dei et quale tale non est in potestate mea; sed Deus eam in manum meam iuxta mortem posuit, ut unum eligam.

Formidanda proinde est potentia quam Deus dedit mihi: libertas! tremenda potestas, si ea abuti volo: finis enim eius interitus, uti videre possumus ex abusu libertatis patris nostri Adae, quia omnes miseriae super totum mundum descendere fecit; illae autem miseriae nihil sunt in comparatione interitus animae. Tremenda potestas.

Sed non minus honorifica et amabilis quam tremenda. Vita enim, etsi sit opus gratiae, meum tamen opus est. Deus illam posuit in manum meam, et meum est illam conservare.

Vita autem illa est perfectio Christiana. Non ergo perfectio qualiscunque, sed illa quam Deus in infinito suo amore erga me

mihi praedestinavit: imitationem Christi in glorificationem Christi. Quomodo autem possum Christum glorificare, nisi et externe resplendeant in me virtutes Christi? Non ergo sufficit mihi quod impedimenta libertatis faciunt ut actus mali (in Christum obiective opprobriosi) mihi non imputentur, officium meum est pro posse curare ut omnis actus opprobriosus, etiam non voluntarius, in me non fiat, ut etiam obiective in me resplendeat imago Christi. Quapropter illa impedimenta voluntarii, quae faciunt in me quaedam fieri opprobriosa praeter voluntatem meam, ita per educationem voluntatis in potestatem meam redigere teneor, ut neque concupiscentia, neque passionem, neque habitus, neque propensiones naturales et character quicquam opprobriosum in me relinquant.

Sed quid iuvaret simulacrum mortuum Christi in me? Non est imago, sed simulacrum, si virtutes Christi materialiter imitari contenderim, vita autem gratiae caruerim. Quantum ergo cordi esse debet mihi, ut vitam illam supernaturalem conservem et evolvam. Sed quanta etiam debet esse gratitudo mea erga Deum, qui per eam etiam minimo actui meo infinitum et aeternum dedit valorem.

« Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum ! » (Io. 15, 5).

CAPUT III

DE LEGE ET PRAECEPTO

seu de actuum humanorum norma obiectiva

62. — Normae honestatis iuxta quas actus humani ad finem tendere possunt ac debent, fundamentaliter sunt voluntas divina. Haec voluntas divina quosdam actus humanos necessario vult ita esse (saltem supposito ordine actualis creationis) quia fundantur in naturis rerum; quapropter vocatur *lex aeterna* seu *lex naturalis*; alios libere vult ita esse, et quidem alios universaliter et stabiliter, quod vocatur *lex divina positiva*, alios vero particulariter et transitorie, quod vocatur *praeceptum divinum*.

NOTA. Solet etiam lex naturalis in decem punctis principalioribus redacta vocari « Praecepta Dei »; revera autem sunt « leges » Dei seu naturales, uti ex mox dicendis de discrimine praeceptum inter et legem patebit. Quod hic vocamus praeceptum Dei est expressio voluntatis Dei positiva uni vel paucis personis circa modum suum agendi particulariter intimata, uti fieri potest per prophetas vel in phaenomenis mysticis. Cum autem haec non sint nisi norma omnino extraordinaria, de his non agimus, sed potius remittimus ad theologiam mysticam. Patet tamen, si quis cum certitudine tale praeceptum Dei reciperet, eum hoc praecepto teneri.

Voluntas autem divina non omnia minuta in actibus humanis diligendis statuit, sed hominem socialem creans quibusdam hominibus societati praepositis potestatem et auctoritatem dedit actus humanos ulterius dirigendi; quod etiam quandoque fit universaliter et stabiliter, et vocatur *lex humana positiva*; quandoque vero fit particulariter et transitorie, et vocatur *praeceptum humanum*.

Ex dictis iam patet *discrimen legem inter et praeceptum*:
 1) lex potius est ordinatio actuum humanorum stabilis, dum praeceptum est ordinatio transitoria (ad casum vel ad breve tempus), uti patebit ex dicendis de cessatione legis et praecepti;
 2) lex universaliter afficit subiectos sive omnes sive in specialibus circumstantiis versantes, etiamsi unus tantum eodem tempore in talibus circumstantiis versari possit, e. g. leges quae regunt officium in quo unus tantum esse potest; praeceptum e contra est particulare, et etiamsi multos afficit, tamen eos afficit particulariter: unde etiam, dum multae leges sunt territoriales, praeceptum haeret ossibus et raro est territoriale; 3) propter suam universalitatem, lex datur a persona publicam auctoritatem habente, dum praeceptum dari potest etiam a persona privata, potestatem dominativam tantum habente.

Cum quoad praeceptum nonnisi de praecepto humano agamus, hoc tertium capitulum logice dividi potest:

- Art. 1. — De lege in genere,
- Art. 2. — De lege naturali,
- Art. 3. — De lege positiva,
- Art. 4. — De praecepto.

Ar t . 1

DE LEGE IN GENERE

§ 1. NATURA

63. — DEFINITIO. Lex est stabilis actuum humanorum agendorum vel omittendorum recta ratio obligatoria, ab illo qui auctoritatem habet pro suis subditis lata.

Solet a quamplurimis auctoribus lex definiri iuxta S. Thomam: « Ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui curam communitatis habet promulgata » (S. *Thom.*, I-II, q. 90, a. 4). Haec autem definitio videtur potius convenire soli legi positivae humanae, uti de coetero implicite ipsi illi auctores concedunt, cum in explicanda hac definitione semper ad solam legem positivam humanam attendant.

Explicatio. Stabilis: uti supra diximus ad distinguendam legem contra praeceptum.

Actuum humanorum: sic indicatur hic non agi de legibus physicis quibus subsunt etiam entia irrationalia et quae non sunt nisi modus agendi ab auctore naturae determinatus; sed agitur de ratione agendi quam auctor legis voluntati liberae imponit, cui autem voluntas resistere valeat.

Recta ratio: sic indicatur natura legis qua norma; vocatur recta quia qui iuxta legem agit semper tendit ad finem; ex hoc autem sequitur quod lex lata ab homine qui aliam auctoritatem (Deum vel hominem) supra se habet, debet esse *honestas*, h. e. conformis, vel saltem non contraria legi ab auctoritate superiore latae.

Obligatoria: inducens necessitatem moralem et obiectivam voluntati impositam, ita agendi: hoc elemento differt lex a consilio, cuius observatio est liberae electionis.

Ab illo qui auctoritatem habet: indicatur auctor legis, de quo infra nn. 70-73.

Pro suis subiectis: indicatur subiectum legis: subditi sive omnes sive quaedam classes tantum, de quo infra n. 68.

Lata: hoc verbo indicatur formale elementum legis, sc. voluntas legislatoris. Eo enim lex quaedam formaliter fit lex, quod legislator eam vult esse normam agendi.

NOTA. Contendit Prümmer, I, 143: « Ratio enim practica et non voluntas proprie causât legem. Etenim rationis et non voluntatis est ordinare ad debitum finem per media proportionata, normas agendi invenire et imperare ». Quapropter etiam legem dicit « rationis ordinationem ». Etsi autem rationis sit ordinare media ad finem, tamen ipsa media ordinata nondum sunt forinaliter lex: rationis ordinatio est praeparatio quaedam requisita, sed formaliter fit lex per voluntatem. Potest enim qui auctoritatem habet ratione ordinare media ad finem sed non velle ea: non esset lex; et quidem, si non sunt media necessaria ad finem, posset rationabiliter ea non velle, sed velle alia, quae tunc fierent lex. Ergo voluntas est quae formaliter facit legem.

64. — DIVISIO. Lex dividitur in:

1. *Naturalem et positivam* prout fundatur in rerum naturis vel in libera voluntate legislatoris; lex naturalis etiam vocatur

lex aeterna, quia sicut naturae sunt aeternae, ita et leges in eis fundatae sunt aeternae et immutabiles.

Lex positiva subdividitur in *divinam* et *humanam* prout Deum vel hominem habet auctorem.

NOTA. Etiam *lex naturalis* est *lex divina*; unde si simpliciter dicitur *lex divina*, intenditui· tum *lex naturalis* tum *lex positiva divina*.

Lex humana adhuc subdividitur in *ecclesiasticam* et *civilem* prout ab auctoritate ecclesiastica vel civili fertur.

Lex civilis adhuc subdividitur in *nationalem* et *internationalem* prout rationem agendi regulat civium in propria natione vel relationes populorum inter se.

2. *Praecipientem*, *permittentem* et *prohibentem* prout aliquam actionem ponendam praescribit, vel permittit (ita ut nullus alius subditus volentem impedire possit) vel eam ponere vetat.

Lex prohibens subdividitur in simpliciter *prohibentem*, *irritantem* et *inhabilitantem* prout simpliciter actum prohibet vel, saltem in foro externo, invalidum reddit, vel personam ad actum ponendum incapacem reddit.

3. *Personalem* et *territorialem* prout directe personas allicit eosque proinde ubique terrarum obligat, vel personas nonnisi mediante territorio allicit, et proinde omnes et solos illos obligat qui sunt in territorio.

4. *Moralem*, *mere poenalem* et *mixtam* prout obligat ad observationem sui vel tantum ad subeundam poenam si quis eam transgreditur, vel ad utrumque. De his cf. n. 79 ss.

5. *Favorabilem* vel *odiosam* prout libertatem ampliat vel restringit.

65. — SCHOLION. *De Sanctione.*

Sanctio est praemium promissum pro observantibus vel poena legi adnexa pro transgressoribus.

A iuristis sanctio vocari solet etiam actus quo suprema auctoritas rogationem legis approbat (e. g. sigillo eam muniendo), ita ut promulgari possit. In Theologia morali autem habetur solum pro praemio vel poena adnexa.

Sanctio distinguitur *interna*, seu bonum vel malum quod ipsa

observatione vel transgressione legis obtinetur; et *externa* quae ex legislatoris dispositione legi adnexa est: Ita e. g. adversa valetudo quae est consequentia naturalis frequentium peccatorum contra castitatem, pax animi, bona fama, sunt sanctiones internae; coelum et infernum sunt sanctiones externae.

Sanctio interna, uti patet, est proprietas inhaerens omnis legis; sanctio vero externa non omni legi necessaria est, sed pendet a voluntate legislatoris. Lex sub peccato obligans semper habet poenas adnexas, aeternas vel temporales.

Quoad leges quibus nulla sanctio adnexa est, patet superiorem posse carum transgressionem punire in quantum ordinem disturbat.

Finis sanctionis est triplex: 1) hominem movere ad legis observationem: homo enim actualis, in statu naturae lapsae etiam restauratae, non sufficienter inducitur ad legem observandam per solam conscientiam obligationis. Hic est influxus *praeventivus* sanctionis; 2) ordinem moralem praemio complere et poena revindicare: hic est influxus *coercitivus*; 3) rebelles auctoritati legislatoris subiicere, ita ut qui nolunt oboedientia subiici, saltem poenam ab eo recipiant: hic est influxus coercitivus, potest autem simul esse praeventivus pro futura obligatione.

§ 2. OBIECTUM

66. — Obiectum legis, seu id quod praescribi, permitti vel prohiberi potest, sunt media ad bonum sive privatum sive commune subditorum.

Suprema enim lex est: bonum est faciendum, malum vitandum, in quo consistit finis et felicitas hominis. Omnes vero leges participant huic legi supremae et nonnisi sunt media ad illum finem. Iamvero bonum finis hominis obtinetur bonis particularibus, imo et malis physicis in quantum ad bonum coordinantur. Illa omnia bona necnon mala physica possunt esse obiectum legis, servato tamen rectae rationis ordine. Rectae autem rationis ordo postulat ut bonum inferioris ordinis bono superioris ordinis cedat, necnon ut quandoque bonum privatum bono communi cedat. Ratio huius est quia homo est ens sociale, quod ex socie-

tate multa trahit emolumenta, unde rationabile est ut quandoque, quoties nempe societati est necessarium, bonum particulare privatum bono communi sacrificet. Ita enim in fine, per bonum commune, inde novum emolumentum accipiet. Eadem autem recta ratio etiam postulat ut bonum privatum non plus sacrificetur bono communi quam necesse est. Unde:

Qualitates legis. 1. **Honesta** sit: hoc iam concludimus supra ex ipsa notione legis, quae est *recta* agendi ratio; item sequitur ex supra dictis de obiecto legis. Si enim inhonestum quid praecipitur, h. e. aliquid quod est contra legem superiorem, non observatur rectae rationis ordo.

NOTA. Hoc tamen non impedit quominus lex possit *tolerare* aliquid inhonestum ad maius malum vitandum, sed nunquam potest illud praecipere.

2. **Iusta** sit: h. e. omnes subditos aequaliter (non absolute sed proportionate aequaliter) premat. Recta enim ratio postulat ut propter bonum commune unus non plus prematur quam alius. Ita e. g. in taxis stabiliendis recta ratio postulat ut divites maiores taxas solvant quam pauperes, quia maior taxa non plus premit divitem quam minor taxa pauperem. Similiter postulat recta ratio ut qui maiora emolumenta habent ex societate etiam maiora portent sacrificia, qui vero maiora habent erga eam merita, minora portent sacrificia, seu ut qui in uno puncto portant maiora onera, in alio portent minora vel etiam privilegiis compensentur.

3. **Possibilis** sit: ad impossibile enim nemo tenetur. Non sufficit autem ut sit physice possibilis, sed etiam moraliter possibilis, h. e. debet esse possibilis pro communi parte subditorum; cf. infra nn. 91-92.

4. **Utilis** sit: h. e. ad bonum privatum vel commune revera conferat, uti supra diximus. Haec proprietas requiritur praesertim si lex sacrificat bonum privatum. Si enim talis lex non vere cedit in bonum commune, recta ratio postulat ut bonum privatum non sacrificetur.

5. **Non excedat auctoritatem legislatoris:** neque quoad obiectum neque quoad subditos.

67. — SCHOLION. *Utrum lex praecipere possit actus heroicos?*

NOTA. Agitur de lege, non de praecepto.

Actus heroicus intelligitur actus qui sit supra vires communis partis subditorum, qui ergo pro subditis ordinariis sit physice possibilis, moraliter vero impossibilis.

Lex *naturalis* cum fundetur in ipsa natura rerum, quod imponit nequit esse supra vires naturae normalis. Unde ibi de actu heroico sermo esse non potest, etsi eius observatio in natura anormali possit extraordinariam diligentiam poscere.

Lex *positiva divina* per se non potest praecipere actum heroicum pro generalitate subditorum. Per accidens autem potest: cum enim Deus vires hominum augere valeat, potest etiam illa praecipere ad quae vires humanae naturaliter non sufficiunt, dummodo vires ita augeat ut fiat communi parti subiectorum moraliter possibile.

Lex *humana* per se non potest praecipere actum heroicum. Attamen sub conditione libera, e. g. illi qui libere talem statum vitae aggreditur, potest etiam actum heroicum praecipere; ita clausura perpetua in quibusdam ordinibus religiosis. Potest etiam si bonum commune id exigit: quoties nempe recta ratio postulat ut magnum bonum privatum, etiam bonum vitae, sacrificetur bono communi: ita e. g. militibus praecipere potest ut stationem etiam cum imminente periculo mortis non deserant.

§ 3. SUBIECTUM

68. — NOTIO. Subiectum legis est ille qui per se lege tenetur, etiamsi per accidens hic et nunc non teneatur.

PRINCIPIUM. Ut quis sit subiectum legis, requiritur ut 1) sit subditus legislatoris, saltem in materia de qua est lex; 2) legislator intenderit illum hac lege ligare.

Solent Auctores addere aliud requisitum, sc. ut usum rationis habeat; attamen tot ponunt exceptiones, ut revera pateat usum rationis requiri quidem ut quis teneatur ad legem observandam (talis obligatio enim

supponit libertatem, quae sine usu rationis est impossibilis), sed non requiri ut sit subiectum legis, nisi ipse legislator id requirat. Ita e. g. legis Iuris Canonici generatim subiectum non est qui sufficienti rationis usu non gaudet vel septimum aetatis annum nondum explevit (c. 12). Legis naturalis autem omnis homo est subiectum, etiamsi usum rationis non habeat. Non quidem ei imputantur actus in defectu usus rationis positi, sed manet subiectum legis; quapropter etiam non licet usu rationis carentes (pueros, amentes, homines in ebrietate, somnambulismo, hypnotismo, etc.) ad actus contra legem naturalem impellere.

Explicatur. Subditus legislatoris: distinguendum est inter legem personalem et territorialem. Lex enim personalis haeret ossibus et quoad hanc legem subditus remanet subditus etiam extra territorium; quoad legem territorialem vero quis est subditus tantum dum remanet in illo territorio pro quo lex lata est.

Probatur. Primum. Si enim non est subditus legislatoris saltem in hac materia, legislator non habet in eum auctoritatem necessariam ad eum obstringendum.

Secundum. Per solam enim voluntatem legislatoris quis ligari potest.

69. — SCHOLION. *Utrum ipse legislator sit subiectum legis?*

Distinguendum est inter legislatorem qui est persona individua et legislatorem qui est collegium quoddam.

Si legislator est una persona (etiamsi habeat consiliarios) ipse per se non est subiectum legis: nemo enim rationabiliter dici potest subditus suiipsius. Per accidens tamen plerumque tenetur et ipse legem observare, sed ob aliam rationem: ipse enim debet bonum commune promovere, et primum medium ad hoc est bonum exemplum; de coetero, si ipse legem non observat, faciliter potest dare scandalum.

Si legislator est collegium personarum, singulae personae illud componentes sunt subiectum legis, nam singulae personae non habent auctoritatem legislativam, sed solum collegium, singulae personae e contra sunt subditi collegii.

§ 4. AUCTOR SEU LEGISLATOR

70. — NOTIO. Legislator est Superior cui potestas est leges ferendi pro communitate in quam habet iurisdictionem.

Explicatur. *Potestas*: haec potestas potest esse suprema ac independens vel subordinata.

71. — THESIS I. Deus est solus legislator supremus et universalis, a quo omnes alii legislatores suam potestatem accipiunt.

Explicatur. *A quo accipiunt*: immediate vel mediate. Immediate si ipse Deus tali homini auctoritatem confert; mediate si mediante alio homine vel aliis hominibus tali homini auctoritas confertur (designatio, electio, etc.).

Probatur. *Ex S. Scriptura*: Praebete aures vos qui continetis multitudines et placetis vobis in turbis nationum; quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo... quoniam cum essetis ministri regni illius... (Sap. 6, 3-5).

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit (Rom. 13, 1-2).

Ex ratione. **Primum**: Deus est omnium rerum supremus Dominus. Unde ipse debet habere etiam potestatem legiferam et omnia debent eius voluntati oboedire. Nemo autem alius potest praeter ipsum habere potestatem nisi sub ipso.

Secundum: Omnes homines natura aequales sunt, et nullus ex seipso potest habere potestatem vel auctoritatem in alium. Si ergo unus habet auctoritatem in alium, hanc debet recipere a supremo Domino, Deo.

72. — THESIS II. Deus dedit potestatem legislativam illis hominibus qui auctoritatem habent in societate; ipsis proinde iusta praecipientibus oboedientia debetur sicut Deo.

Probatur. *Primum*: Deus creavit hominem ens sociale, sed non tulit leges minutas ad bonum commune in societate promoven-

dum. Unde evidenter illam potestatem dedit hominibus. Iamvero recta ratio postulat ut illi soli qui in societate auctoritatem habent leges ferre possint; secus enim nullus ordo et proinde nullum bonum commune servari potest.

Secundum: Ex S. Scriptura: Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali... Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit (Rom. 13, 2-4).

Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto oboedire (Tit. 3, 1).

Subiecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum: sive regi quasi praecellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum (1 Petr. 2,13).

Ex ratione: Ipsi auctoritatem suam iuste, h. e. iuxta voluntatem Dei exercentes, Deum repraesentant a quo auctoritatem suam habent, et proinde ius habent ad oboedientiam.

73. — THESIS III. Illi qui auctoritatem habent saltem in duabus societatibus perfectis, ecclesiastica et civili, a Deo habent potestatem legislativam in iis quae ad proprium finem conducunt.

Explicatur. Illi qui auctoritatem habent: quinam illi sint videndum est quando tractatur de lege ecclesiastica et civili.

Saltem in duabus societatibus perfectis: duae sunt societates perfectae uti ex sociologia scimus; in thesi dicitur saltem illis competere potestatem legislativam; de societatibus imperfectis nihil dicitur. Sunt enim qui ordinationes in bonum commune a societatibus imperfectis factas non leges sed statuta vel constitutiones vocari volunt. Certum tamen est etiam auctoritatem habentes in societate imperfecta, quaedam ad bonum commune huius societatis ordinare posse, attamen semper dependenter ab auctoritate societatis perfectae a qua dependent.

In iis quae ad proprium finem conducunt: quoad alia enim nullam habent auctoritatem, nisi forte indirecte, uti e. g. Ecclesia in bona temporalia piorum operum.

Probatur. *Ex S. Scriptura*: **Ecclesia**: Quodcumque ligaveris super terram erit ligatum et in coelis (Mt. 16, 19).

Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me (Lc. 10, 16).

Visum est enim Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria... a quibus custodientes vos, bene agitis (Act. 15, 28).

Status: Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt (Prov. 8, 15).

Cf. etiam textus in thesi praecedenti allatos.

Ex ratione: diversa sunt media ad bonum commune attingendum; quapropter bonus ordo postulat ut selectio mediorum fiat, et quidem ab eo qui auctoritatem habet in societate, nisi ea selectio iam ab auctoritate superiore facta sit. Iamvero societas perfecta nullam auctoritatem supra se habet in propria materia nisi solum Deum. Ergo in iis quae a Deo stabilita non sunt et ad proprium finem pertinent, potestatem legislativam habere debet.

§ 5. PROMULGATIO

74. — Ut lex quaedam obligare possit, ante omnia innotesci debet: ignoranter enim nemo potest peccare. Ex altera parte, cum lex vigorem suum habeat a voluntate legislatoris, haec voluntas pateat necesse est: unde requiritur ut legislator eam publice manifestet: quod vocatur promulgatio legis.

NOTIO. Promulgatio est publica et authentica legis notificatio a legislatore (vel eius iussu ac nomine) communitati facta.

Explicatur. Publica: ita ut a notabili parte subditorum sciri possit, etsi illa notabilis pars sit relative parva, dummodo inde divulgatio rationabiliter supponi possit. Ipsa autem *divulgatio* non requiritur ut lex obliget.

Authentica: ita ut sciri possit legem revera a legislatore latam esse.

Communitati: h. e. non sufficit ut aliis, qui ad communitatem non pertinent illam manifestaverit; sed neque requiritur ut illa

notificatio totam communitatem attigerit, dummodo talem partem attigerit ut divulgatio rationabiliter supponi possit.

NOTA. Modus promulgationis omnino pendet a voluntate legislatoris.

75. — PRINCIPIUM. Praeter legem naturalem, nulla lex habet vim obligatoriam ante tempus in promulgatione explicite vel implicate statutum; post hoc tempus autem per se omnes legi subiectos obligat.

Explicatur. Praeter legem naturalem: lex enim naturalis promulgatione non indiget, cum fundetur in ipsa natura quae omnibus hominibus sufficienter innotescit. In quantum possit quis ignorare legem naturalem, cf. infra, n. 77.

Vim obligatoriam: si autem observatio legis nulli tertio praeiudicium affert, etiam ante tempus iam observari potest, uti videtur, etsi nulla adsit obligatio; si vero observatio legis alii praeiudicium affert, ante tempus observari non potest, cum alteri ius sit praeiudicium hoc avertere usquedum lex vim habeat.

Explicite vel implicate: solent legislatores tempus stabilire ante quod lex, etsi promulgata, nondum vim habet, ut interim lex sufficienter divulgari possit, et praeparationes necessariae pro observatione legis fieri possint. Si istud tempus in ipso decreto promulgationis statuitur, hoc tempus observandum est; si vero in ipso decreto nihil dicitur, sed legislator antea tempus statuerit pro suo modo promulgandi, huic standum est; si neque hoc statutum fuerit, supponitur lex vim habere a momento promulgationis. Ita e. g. si in lege ab Apostolica Sede promulgata nihil quoad tempus dicitur, applicandus est can. 9.

Per se: per accidens enim possunt quidam non obligari, scii, excusati vel dispensati; cf. nn. 90-104.

Probatur. Ex ipsis notionibus legis et promulgationis: promulgatio enim est manifestatio voluntatis legislatoris, ante tempus autem quo legislator vult obligationem eamque voluntatem notam fecerit, lex vim habere non potest.

76. — SCHOLION I. *De acceptance legis*.

Acceptatio seu maioris et sanioris partis subditorum voluntas sese legi subiiciendi non requiritur ut lex vim obligatoriam ob-

tineat. Secus enim potestas legislativa irrisoria esset, cum non-acceptatio posset omnem legem irritam facere. Potestas autem legislativa a Deo est, non a populo, etiamsi populus personam designet in qua est auctoritas (cf. n. 72) et proinde a populo irritari non potest. Unde iure merito damnata est propositio: «Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam» (DB 1128).

Non-acceptatio tamen aliquando legem irritam facere potest, in quantum sc. propter non-acceptationem legislator eam non urget seu saltem tacite revocat. Hoc obtinet ubi existit consuetudo legi contraria, quam legislator saltem implicite non vult auferre. Idem obtinet ubi propter non-acceptationem oritur consuetudo legi contraria et legislator saltem tacite consentit; patet quod, dum in primo casu iuxta consuetudinem contra legem agentes non transgrediuntur legem (legislator enim non vult consuetudinem existentem auferre), in secundo casu contra legem consuetudinem inducentes transgrediuntur legem usquedum consensus legislatoris accedat: ubi viget ius consuetudinis (uti in CIC) hic consensus accedere censetur quando tempus praescriptionis transiit. Imo, etiamsi culpabiliter maior subditorum pars legi subiacere nolit et tamen non accedat consensus etiam implicitus vel tacitus legislatoris, reliqui ab ea observanda abstinere possunt donec legislator eam iterum urgeat: legislator enim non censetur velle ut pauciores legem observent quam plerique non recipiunt, quod plerumque sine magno incommodo fieri nequiret.

Species non-acceptationis est *appellatio*, qua subditi legislatorem rogant ut legem non urgeat. Dum durat appellatio, lex censetur ex praesumpto consensu legislatoris non urgere, nisi subditis solum ius appellationis in devolutivo concedatur. Postea autem standum est voluntati legislatoris.

77. — SCHOLION II. *De ignorantia legis naturalis.*

1. Legis naturalis prima principia, quae sunt in se evidentia, non possunt ignorari ab homine usum rationis sufficientem habente. Omni enim homini inest conscientia primorum principiorum moralium, quae vocatur *synderesis*. Hanc autem homo qui

usum rationis habet non percipere non potest, cum sint principia per se evidentia.

2. Legis naturalis principia quae vocantur secunda, quae sc. in Decalogo continentur, ita sunt cordi hominis impressa ut nullus usum rationis habens ea diu ignorare possit; attamen per accidens — propter praeiudicia societatis in qua educatus est (e. g. in quibusdam tribubus barbaris) fieri potest ut unum aliudve principium etiam invincibiliter ignoretur.

Pro praxi sequentia notentur (ex Noldin, I, 115):

a) Invincibiliter ignorari potest malitia actuum internorum, sc. cogitationum et desideriorum pravorum, praesertim inefficacium.

/;) Invincibiliter ignorari potest etiam malitia actuum externorum praesertim a pueris et rudibus, imo ab aliis quoque in extraordinariis adiunctis, ut ubi lex humana tolerat, quod moraliter malum est. Sic fieri potest ut quis ignoret malitiam pollutionis, ut existimet licitum esse mentiri ad propriam vel alterius vitam servandam, furari a malis divitibus ad succurrendum bonis pauperibus, periurare ad vitam tuendam. Immo sunt, qui affirmant fieri posse, ut etiam christiani licitum putent fornicationem in locis, ubi permittuntur meretrices publicae.

c) Num malitia actus interni etiam tum invincibiliter ignorari possit, ubi malitia respectivi actus externi cognoscitur, num ergo invincibiliter aliquis putare possit seriam voluntatem peccandi (furandi) non esse peccatum, si actus externus (furtum), quem cognoscit esse malum, non fuerit secutus, non una est auctorum sententia: aliis enim id affirmantibus, negat cum aliis S. Alphonsus his verbis: « hanc opinionem nunquam probabilem censere potui ». In praxi poenitentes in his casibus interrogandi erunt, num aliquam, saltem confusam malitiae cognitionem habuerint, eorumque assertioni credendum est.

3. Conclusiones remotiores ex lege naturali ab illis qui studiis moralibus non vacarunt, etiam invincibiliter ignorari possunt; imo sunt conclusiones quaedam de quibus ipsi doctores disputant utrum sint legis naturae vel non a fortiori minus docti in rebus moralibus eas ignorare possunt.

§ 6. OBLIGATIO

A. VIS OBLIGATIONIS.

78. — 1. Lex quaelibet inducit veram obligationem.

Probat ur. Patet ex ipsa notione legis, eiusque discrimine a consilio.

2. Etiam lex humana potest coram Deo obligare; pendet autem a voluntate legislatoris.

Probat ur. *Primum:* Superiores enim sunt a Deo constituti cum potestate legislativa: cf. n. 72.

Secundum: Lex non plus ligat quam legislator vult.

3. Lex praecipiens obligat semper sed non pro semper; lex prohibens obligat semper et pro semper.

Explicatur. Lex praecipiens obligat usquedum cesset, sed solum statutis temporibus vel data occasione est adimplenda, a. v. actum praescriptum non ponere certis momentis potest esse licitum: ita die dominica hora septima est licitum Missae non assistere, dummodo alia hora assistas. Lex vero prohibens non solum obligat usque dum cesset, sed etiam singulis momentis est observanda, a. v. actus lege prohibitus nullo momento est licitus: ita neque hora septima neque ulla alia hora diei dominicae licitum est opera servilia facere.

B. OBIECTUM OBLIGATIONIS.

79. — 1. Lex primum obligat ad sui cognitionem.

Lex enim observari nequit nisi cognoscatur. Unde si non primum obligaret ad sui cognitionem, obligatio legis maiore ex parte inanis esset. Quapropter etiam unusquisque subditus tenetur media et diligentiam ordinariam iuxta suum statum adhibere, ut voluntatem superioris cognoscat. Ex hoc etiam intelligitur cur ignorantia vincibilis non excuset a peccato.

2. Lex deinde obligat ad sui observationem.

Haec obligatio est evidens ex ipsa natura legis.

3. Lex tandem obligat ad adhibenda media ordinaria et proxime necessaria ad legem observandam, non vero ad adhibenda media extraordinaria vel remota.

Qui tenetur ad finem, tenetur etiam ad media, saltem ad ordinaria et proxime necessaria, secus enim lex maiore ex parte inanis esset. Attamen non tenetur ad media extraordinaria vel remota, quia esset nimis onerosum.

NOTA. Medium ordinarium proximum est etiam remove vel praecavere, quae proxime impossibilem reddunt vel nimis onerosam observationem legis; unde ad hoc etiam obligat lex.

Ex eodem motivo quisque tenetur vitare *periculum peccandi* contra legem: qui enim se ponit in periculum peccandi, ponit causam quae observationem legis valde onerosam, imo forsan impossibilem reddet.

4. Lex insuper obligat ad subeundam poenam pro transgressione inflictam sive in ipsa lege provideatur, sive iudicio superioris infligatur.

80. — COROLLARIUM I. *Utrum liceat causam ponere quae legis observationem impossibilem reddat?*

Uti ex supra dictis patet, per se non licet; attamen si causa est bona et simul cum observatione legis habetur effectus bonus aequae immediatus, licet propter rationabilem causam (cf. n. 49).

81. — COROLLARIUM II. *Utrum liceat causam ponere quo quis non amplius sit subiectum legis?*

Si causa est bona, licet, etiam si ponat hanc causam ut a lege eximatur; si causa est mala non licet, attamen ipsa non-observatio legis non imputatur in culpam, etiamsi causam ponat ut a lege eximatur. Ratio est quia lex neminem obligat ut sit vel maneat subiectum legis. Ita potest quis exire e territorio in quo viget lex territorialis, etiam ea intentione ut legem observare non debeat.

82. — SCHOLION I. *De obligatione legis poenalis.*

Leges poenales mixtas quae sc. primarie obligationem statuunt addita poena, obligare tum ad legem servandam tum ad poenam subeundam pro transgressionem, nemo est qui non videat. Sed disputatur inter Auctores utrum sint et esse possint leges mere poenales, quae sc. nullam obligationem inducant nisi ad poenam subeundam si de transgressionem convincaris.

Qui contendunt nullam esse obligationem quae non inducat peccatum saltem veniale, necessario admittere debent leges mere poenales: sunt enim leges quae non obligant sub peccato, e. g. Constitutiones multorum Ordinum Religiosorum.

Qui admittunt veram obligationem etiam non sub peccato, pauciores admittent leges mere poenales, earum tamen possibilitatem admittere possunt. Ubi enim agitur e. g. ex una parte de medio ad bonum commune non necessario sed utili, et ex altera parte de poena pecuniaria (quae etiam implendo aerarium ad bonum commune cooperatur), nihil impedit quominus legislator subditis libertatem relinquat uno aliove modo bono communi cooperandi. Aliae vero leges, quae non relinquunt libertatem eligendi unum vel aliud, mere poenales vocari nequeunt.

83. — SCHOLION II. *De obligatione legis irritantis.*

Notio. Lex irritans est lex quae declarat invalidum actum qui ex se, qua actus, esset validus.

Non ergo confundenda est lex irritans cum lege quae actum non irritum seu invalidum, sed irritabilem facit, h. e. ius concedit damnum passo ut a iudice cassationem seu rescissionem actus poscat. Ita e. g. lex, qua contractus inter pupillum et tutorem validus quidem est, sed pupillo (non vero tutori) ius conceditur exigendi coram iudice ut hic contractus rescindatur.

Lex irritans non necessario est lex humana: sunt etiam leges naturales et positivae divinae irritantes, e. g. quaedam impedimenta matrimonii.

Legi irritanti aequiparatur lex inhabilitans, quae non ipsum actum directe allicit, sed ipsam personam inhabilem seu incapacem declarat talem actum valide ponendi. Ita e. g. lex quae minorem incapacem declarat contractus ineundi. Differentia in eo

est quod lex irritans declarat actum in determinatis circumstantiis positum invalidum; lex vero inhabilitans ipsam personam ad talem actum declarat incapacem, ita ut talis actus in quibusvis circumstantiis sit invalidus.

Divisio. Leges irritantes sunt:

1. *Irritantes in foro externo tantum vel etiam in foro interno* prout actus simpliciter privatur effectibus suis iuridicis vel etiam in se invalidatur. In primo casu validitas actus coram iudice urgeri non potest, remanet tamen obligatorius in conscientia; in altero casu etiam in conscientia nulla est obligatio. Ita qui contractum iustum init sine forma a lege praescripta, non potest contractum coram iudice urgere, sed obligatur in conscientia ad illum exsequendum, et ius habet in conscientia illum urgendi; impedimentum vero matrimoniale ita irritat matrimonium ut quis neque in conscientia matrimonio uti possit.

2. *Latae sententiae vel ferendae sententiae* prout actus ipso facto habendus est invalidus vel solum post sententiam iudicis.

NOTA. Haec sententia iudicis potest esse *mere declaratoria* vel *effectiva* prout actus, qui inde ab initio *erat* invalidus, nunc a iudice *declatur* invalidus et proinde a nunc etiam ut invalidus est *habendus*, vel actus, qui inde ab initio *erat* validus, nunc per sententiam iudicis *fit* invalidus.

Hic ultimus casus autem distinguendus est a lege quae facit actum *rescindibilem*. In utroque casu sententia iudicis facit actum esse invalidum a momento sententiae; sed in casu legis irritantis ferendae sententiae effectivae haec sententia ab utraque parte postulari, imo a superiore imponi potest; in casu legis actum rescindibilem facientis haec sententia solum ab una parte quae damnum patitur postulari potest.

3. *Irritantes tantum vel simul et prohibentes* prout solum invalidum reddunt actum quem tamen poni non prohibent, vel etiam prohibent positionem ipsam actus. Primum praesertim obtinet in legibus irritantibus in solo foro externo.

THESIS. *Etiam legislator humanus potestatem habet condendi leges irritantes.*

PROBATUR. Irritatio actus medium est efficacissimum ad praecavendas fraudes, pericula, etc.

OBIECTIO. Lex irritans humana facit irritum quod natura est validum. Ergo lex irritans humana adversatur legi naturae et proinde eius potestas legislatori convenire non potest.

Resp.: Lex irritans humana non est contra legem naturalem, sed est complementum determinationum legis naturalis in ipsa lege naturali fundatum. Lex irritans humana enim non declarat invalidum actum quem lex naturalis declarat validum, sed ubi lex naturalis nullam vel pauciores ponit conditiones, lex humana propter bonum commune aliquas conditiones addit.

PRINCIPIA. 1. *Lex irritans invalidai actum etiam in ignorantia irritationis positum.*

Probatur. Lex irritans afficit ipsam obiectivam realitatem actus, cui elementa subiectiva (uti ignorantia) nihil mutare valent.

NOTA. Propter eandem rationem etiam metus gravis vel incommodum grave non impediunt quominus lex irritans actum invalidum faciat. Si vero incommodum grave esset pro tota communitate, lex irritans humana cessaret, cum non amplius vergeret in bonum commune.

2. *Lex irritans obligat in conscientia ad agnoscendam irritationem quam inducit.*

Explicatur. Etiam lex irritans in foro externo tantum obligat in conscientia, scii, ad non exigendos effectus civiles si alia pars eas dare non vult.

NOTA. In quantum compensatio occulta sit licita vide Vol. II, n. 491.

Lex irritans etiam in foro interno, obligat ad agnoscendam invaliditatem actus.

Lex irritans et simul prohibens, obligat ad omittendum actum.

Lex irritans latae sententiae obligat a momento quo actus positus est.

Lex irritans ferendae sententiae effectivae obligat ad standum sententiae iudicis.

Lex irritans ferendae sententiae declaratoriae obligat ad agnoscendam inde a sententia iudicis invaliditatem actus et consequenter etiam effectum inde ab actu posito.

Probatur. Ita exigit bonum commune. Si enim irritatio quam lex inducit non esset agnoscenda, vana esset lex irritans.

84. — SCHOLION III. *De lege fundata in praesumptione.*

Notio. Lex fundata in praesumptione est lex quae, ex ordinarie contingentibus iudicans aliquod factum vel aliquod periculum communiter adesse, inde obligationem suam inducit ac si certe adesset.

Divisio. Inde naturaliter dividitur in legem *fundatam in praesumptione periculi* et *fundatam in praesumptione facti*. Ita lectio libri pravi ordinarie inducit periculum perversionis, quare omnis lectio libri pravi prohibetur (fundata in praesumptione periculi); pater pueri ordinarie est ille quem nuptiae demonstrant, quare marito imponuntur omnes obligationes et iura patris (fundata in praesumptione facti).

PRINCIPIA. 1. *Lex fundata in praesumptione periculi obligat semper, etiamsi hic et nunc periculum non videatur adesse.*

NOTA. Vide tamen infra, n. 93.

Probatur. Ita requirit bonum commune. Experientia enim docet illos qui iudicant pro se non esse periculum, facilius cadere in periculum et peccatum; unde nemo potest esse iudex in propria causa. Quapropter standum est legi usquedum ipse legislator (dispensando) iudicaverit periculum esse sufficienter remotum.

2. *Lex fundata in praesumptione facti obligat nisi factum contrarium constet.*

Explicatur. *Nisi factum contrarium constet*: cessat nempe in illo foro pro quo factum contrarium constat.

Probatur. *Obligat*: ita requirit bonum commune: agitur enim de casibus pro quibus propter bonum commune necessario solutio invenienda est: ergo debet inveniri in ordinarie contingentibus, nisi contrarium constet.

Nisi factum contrarium constet: praesumptio enim cedere debet veritati. Veritate enim demonstrata non amplius necessarium est solutionem quaerere ex praesumptione.

OBIECTIO. Si praesumptio cedere debet veritati hoc etiam fieri debet ubi agitur de praesumptione periculi. Ergo primum principium non valet.

Resp.: Non adesse periculum non potest sicut factum demonstrari; de coetero experientia docet hic neminem esse iudicem in propria causa.

NOTA. Distinguenda est lex fundata in praesumptione a *fictione iuris*. Fictio iuris est admissio facti non-veri tanquam veri ad hoc ut effectus iuridici attribui possint. Ita e. g. fictione iuris in « sanatione in radice » admittitur matrimonium ab initio invalidum tanquam ab initio validum, ita ut omnes effectus iuridici matrimonii validi (c. g. legitimitas prolis) ei concedi valeant.

C. INTERPRETATIO.

85. — NOTIO. Interpretatio est genuina explicatio sensus in lege contenti.

Explicatur. Genuina: non ad libitum facta, sed ita ut fundetur in verbis legis consideratis secundum stylum curiae, contextum, obiectum, circumstantias. Tota interpretatio eo tendit ut mens legis quaeratur et determinetur; mens autem legis verbis continetur; mens proinde legislatoris, si verbis non continetur, non est considerata.

DIVISIO. Interpretatio est:

1. *Authentica* si fit ab ipso legislatore eiusve successore, vel saltem eius auctoritate; *doctrinalis* si fit a viris doctis iuxta leges hermencuticae; *usualis* si fit per consuetudinem seu per modum quo lex observari solet; *iudicialis* si fit per sententiam iudicis.

NOTA. Interpretatio authentica fieri potest per modum legis novae primam interpretantis, vel per sententiam iudicalem si propter specialem auctoritatem ex ea prodit sensus in quo legislator legem vult intendi, vel per rescriptum seu responsum ad casum particularem.

2. *Stricta* si ille solus sumitur sensus verborum sine quo verba nullum sensum amplius haberent: ita si quis vocem « filius » explicet de solo « genito masculino »; *lata* si omnis sensus sumitur qui sub hac voce vere indicari solet: ita e. g. si quis vocem « filius » explicat tum de « genito » tum de « adoptivo ».

3. *Declarativa seu comprehensiva* si interpretatio tantum explicat sensum verborum qui per se est clarus; *explicativa* si explicat sensum verborum dubium sed iuxta sensum originalem; *extensiva* si explicat sensum verborum addendo aliquem sensum

qui stricte loquendo non continetur in verbis legis; *restrictiva* si explicat sensum verborum auferendo aliquem sensum qui stricte loquendo continetur in verbis legis.

86. — PRINCIPIA I. Verba legis accipienda sunt iuxta proprium et usu receptum sensum, nisi inde quid iniustum vel absurdum sequatur.

PROBATUR. Nisi enim aliter ipse dixerit, praesumendus est legislator loqui verbis in sensu quem habere solent; nec sumendus est sensus classicus vel philologicus, sed iuridicus et usualis.

II. In dubio attendendum est ad finem et circumstantias legis necnon ad mentem legislatoris.

PROBATUR. Ex his enim patefieri potest voluntas legislatoris quae est causa legis.

III. Favores sunt amplificandi, odiosa sunt restringenda, attamen semper intra (non infra nec ultra) verum sensum proprium verborum.

PROBATUR. Ex consensu omnium iuristarum; de coetero legislator non est praesumendus magis velle restringere libertatem quam stricte dixerit.

IV. Interpretatio authentica per modum legis data, habet vim legis; quare promulgari debet et non habet vim retroactivam nisi sit interpretatio mere comprehensiva.

PROBATUR. *Primum*: est vera lex, quare promulgari debet, et valorem non habet nisi a tempore promulgationis.

Secundum: interpretatio mere comprehensiva non est nisi repetitio antiquae legis et proinde in ipsa iam est promulgata et suam vim habet.

V. Interpretatio authentica per sententiam vel rescriptum in casu particulari, per se non obligat in aliis casibus; est tamen medium ad cognoscendam mentem legislatoris.

PROBATUR. Legislator enim potest hac occasione legem universaliter interpretari, sed non facit: unde concludi potest eum non

velle in omnibus casibus subiectos hac interpretatione ligari; ergo non ligantur.

VI. Interpretatio doctrinalis tantum valet quantum argumenta, nisi ipse legislator cuidam doctori vel sententiae specialem tribuerit auctoritatem vel eam specialiter reiecerit.

Probatur. Interpretatio doctrinalis non exit a legislatore, sed tantum ab hominibus privatis qui legem facere non possunt.

VII. Interpretatio doctrinalis valorem habet iuxta numerum et pondus doctorum eam sustinentium; consensus statuit interpretationem moraliter certam.

Probatur. Quo magis enim in re periti consentiunt eo maior est probabilitas eos voluntatem legislatoris intellexisse.

VIII. Interpretatio usualis legitime praescripta aequivalet authenticae; nondum praescripta aequivalet doctrinali.

Probatur. Legitime praescriptae per praescriptionem accessit consensus legislatoris; non praescriptae vero non accessit ille consensus, sed solum praesumitur ex eo quod illam non explicitate reprobatur.

87. — SCHOLION. *De Epikeia.*

Notio. *Epikeia est indicium legislatorem non velle in istis determinatis circumstantiis urgere legem suam.*

Epikeia ergo non est interpretatio legis: supponit enim legem clare continere casum praesentem; attamen interpretatur ipsa voluntas seu intentio legislatoris, qui, cum omnes circumstantias in quibus lex urgere possit praevidere non valeat, nec, si eas praevideret, in sua lege (quae de solis ordinarie contingentibus agit) eas complecti valeat, supponitur non voluisse in his determinatis circumstantiis suam legem urgere. Interpretatione quaeritur quamnam intentionem habuit legislator quando legem condidit; epikeia quaeritur quamnam intentionem habuisset, si hunc casum cum his circumstantiis novisset. Uno verbo, epikeia est veluti dispensatio praesumpta.

NOTA. In adhibenda epikeia vera mens legislatoris consideranda est: ita e. g. cum plerumque legislatores civiles nullam epikeiam agnoscant, in lege civili generatim adhiberi non potest.

Principia. 1. Epikeia adhiberi potest in lege humana quoties adsunt circumstantiae speciales propter quas rationabiliter indicari potest legislatorem legem non urgere.

NOTA. Non tamen requiritur ut circumstantiae tales sint ut legis obligatio iam cesset per excusationem.

2. Epikeia adhiberi non potest in lege naturali.

Probat ur. Lex enim naturalis fundatur in naturis rerum immutabilibus; unde praesumi non potest legislatorem in hoc casu velle dispensare.

3. Epikeia adhiberi non potest in lege irritanti.

Probat ur. Lex enim irritans, etiamsi terminis negativis exprimitur, determinat requisita ad validitatem actus, sine quibus, propter bonum commune, actus semper debet esse invalidus. Si autem ibi epikeiam adhibere liceret, nimii essent dubii de validitate actuum; quare in lege irritanti epikeia admitti non potest. De coetero, epikeia cum sit dispensatio praesumpta, necessario est sententia probabilis tantum. Iamvero, uti postea videbimus (n. 145), sententiam probabilem sequi non licet ubi agitur de validitate actus.

4. Epikeia adhiberi non potest ubi Superior facile interrogari potest.

Sunt quidem Auctores qui volunt distinguere: si observantia legis detrimentum afferat vel nimis esset onerosa, ita ut obligatio legis cesset per excusationem, non est interrogandus Superior. Attamen, tunc opus non est amplius epikeiae, sed est simplex iudicium se lege non teneri.

Probat ur. Epikeia est dispensatio praesumpta. Iamvero praesumere non licet ubi certitudo acquiri potest.

D. *MODUS IMPLENDI OBLIGATIONEM.*

88. — Legis obligatio impleri debet prout recte ex fine et verbis legis et ex consuetudine prudenter praesumitur legislatoris voluntas: tota enim obligatio legis pendet a voluntate legislatoris verbis legis expressa. Lex autem generatim praecipit actum tantum, non modum, nisi modus sit actui intrinsecus: unde posita substantia actus, lex impleta est.

Lex ergo impleri debet:

1. Humano modo: lex enim hominibus datur, et debet proinde humano modo impleri.

Requiritur ergo: 1. In lege negativa: simplex omissio actus prohibiti.

Explicatur. Mera omissio sufficit; attamen etiam deesse debet voluntas transgrediendi legem (cf. n. 42). Solum tamen desiderium (inefficax) actum ponendi non obest legi nisi et ipsum desiderium prohibeatur. Ita e. g. qui lege prohibetur ex civitate exire, legem adimplet non exeundo, etiamsi in corde desideret exire; qui vero exire vult sed non exit solum quia vi physica retinetur, legem non observat, nam revera vult legem non observare; qui autem desiderat fornicari, sed non fornicatur, legem non adimplet, quia ipsum desiderium fornicandi prohibetur.

2. In lege praecipiente praestationem realem: mera praestatio rei praeceptae, etiam per alium.

Probat. Talis enim lex non vult primarie ut talis persona rem praestet, sed ut res praestetur; quapropter etiam si ab alio praestetur, finis et verba legis, et proinde voluntas legislatoris adimpletur.

NOTA. Voluntas non implendi talem obligationem imputatur tamen in culpam etiamsi ab alio res praestetur; lex vero interim ita impletur, ut, si postea voluntatem mutarit et obligationem implere velit, non amplius teneatur. Ita e. g. si quis non vult resarcire damnum illatum peccat, etiamsi ab alio, ipso invito, resarciatur; si autem postea sese converterit, non amplius tenetur ad damnum hoc resarciendum.

3. In lege praecipiente praestationem personalem: actus humanus et personalis opus praescriptum praestans.

Explicatur. Non ergo sufficit aliud opus, etiam melius, ut si quis loco ieiunandi Missae assistat. Nec sufficit praestatio operis quae non sit humana, etsi non requiratur ut sit actus perfecte humanus. Hinc qui dormiens vel nolens vel solum coactus assistit Missae, non satisfacit praecepto; qui vero ignorans esse diem festum assistit Missae, obligationi satisfacit, quia revera opus praescriptum modo humano praestat. Similiter satisfacit praecepto qui feria VI splendide epulatur piscibus, dummodo nullam carnem manducet.

Non requiritur vero: 1. Intentio satisfaciendi, imo excludi potest, modo adsit intentio ponendi actum praescriptum.

Ita qui die dominica assistit primae Missae quia celebratur pro amico defuncto, volens Missae solemni assistere pro impletione obligationis dominicalis, etiamsi Missae solemni non assistit, obligationem suam implevit.

NOTA. Loquimur de implenda obligatione legis, non de implenda obligatione sibimetipsi imposita (e. g. voto): pro hac enim requiritur intentio eam adimplendi.

Probat. Legislator vult ut opus praestetur (vel omittatur), non vult ut hoc fiat quia praescribitur.

2. Tendentia in finem legis, nisi ipse finis cadat sub praecepto.

Explicatur. Ita e. g. non requiritur pro lege abstinentiae, ut quis abstineat a carne propter mortificationem, sed sufficit ut abstineat.

3. Status gratiae, nisi status gratiae pertineat ad substantiam actus.

Explicatur. Imo quandoque actu peccaminoso lex impleri potest. Ita e. g. si quis male dispositus Baptismum valide recipit, vel si quis die Dominica Missam audit ex superbia; non vero satisfacit praecepto confessionis annualis per confessionem sacrilegam.

Probat. Damnata est sententia Baii: Non est vera oboedientia legis quae fit sine caritate (DB 1016).

2. Debito tempore: lex prohibens semper observari debet, lex praecipiens quando urget.

a) Si nullum tempus statutum est, impleri potest obligatio quando possibile est.

Explicatur. Possibilitas autem haec etiam humano modo sumenda est, h. e. de possibilitate morali, non physica, nisi res urgeat vel dilatione notabiliter minuatur valore. Ita si quis tenetur dare 10 doliaria, non tenetur statim ac 10 doliaria collegerit, illa dare, sed potest expectare usquedum plura habeat; si autem quis tenetur alicui dare semina, non potest expectare donec tempus seminandi transierit.

b) Si tempus statutum est, obligatio impleri debet tempore utili, h. e. tempore a lege statuto.

Explicatur. 1) Obligatio impleri debet tempore utili, h. e. non ante tempus; imo per se ante tempus impleri non potest nisi ex privilegio anticipandi. Ita non potest quis Sabbato implere obligationem sacri audiendi, etiamsi praevideat se die dominica fore impeditum.

Excipitur tamen debitum iustitiae: cum enim damnum creditoris praepedire teneamur, *debemus* etiam debitum iustitiae solvere ante tempus, si praevideatur impedimentum fore tempore utili.

NOTA. Si tempus utile sive ex lege sive ex privilegio iam currit, homo qui nondum est subiectum legis sed mox erit, potest iam antequam sit subiectum obligationem suam implere: ita ordinandus subdiaconus potest iam ante ordinationem recitare officium huius diei, imo et pridie anticipare Matutinum; qui summo mane est extra territorium ubi viget obligatio hac die Missam audiendi ibique Missam audit, non tenetur reversus in territorio iterum Missam audire, nisi locus Missae audiendae in lege praescribatur.

2) Tempore utili: sufficit autem ut ante finem temporis utilis obligatio impleta sit; unde, si praevideatur impedimentum fore postea, obligatio antea impleri debet, nisi praevideatur se ante finem temporis utilis non amplius fore subiectum legis. Ita ubi die dominica sunt duae Missae, h. 7 et h. 10, qui praevidet se hora 10 fore impeditum, tenetur h. 7 Missae assistere.

3) Non post tempus: attamen si tempus statutum est, non ad finiendam sed ad urgendam obligationem, obligatio non cessat, sed continuat etiam post tempus utile, quandiu sive culpabiliter sive inculpabiliter impleta non fuerit. Ita si quis ante mediam noctem officium divinum non persolverit, obligationem hanc implere non amplius valet; si quis autem (ubi viget lex universalis de communione paschali) inter Dominicam Palmarum et Dominicam in Albis S. Communionem non receperit, adhuc tenetur eam postea recipere quando poterit. Quodsi tempus culpabiliter non servaverit, patet illum peccasse, quia hanc partem legis non observavit.

3. Totaliter: totum opus a lege praescriptum praestandum est.

Ad impossibile autem nemo tenetur: quid ergo si quis totum praestare nequit, partem autem praestare valet?

Si opus est indivisibile, qui totum praestare nequit, ad nihil tenetur.

Si opus est divisibile, qui totum praestare nequit, tenetur ad illud quod potest, si in illa parte salvatur ratio praecepti, h. e. si ad finem praecepti aliquid confert. Ita si quis non potest totam Missam audire, sed solum primas preces, ad hoc non tenetur; si autem potest a principio usque ad Communionem assistere, ad hoc tenetur.

NOTA. Si quis non potest totam legem servare et serie dubitat utrum possit partem servare, ad nihil tenetur, ne ansa detur nimiis anxietatibus et scrupulis: lex enim servanda est modo humano.

89. — SCHOLION. *Utrum possint plures obligationes simul impleri?*

/1) *Unico actu*: si unus actus a pluribus praecipitur potest unico actu impleri, nisi constet aliam fuisse mentem legislatoris. Ita e. g. si quis tenetur officium divinum recitare propter subdiaconatum et propter beneficium ecclesiasticum susceptum, unica recitatione satisfacere potest; si autem quis propter poenitentiam sacramentalem debet Missae assistere, non potest hanc obligationem implere assistendo Missae dominicali: non enim, nisi explicite dicat, supponi potest confessarium non voluisse novam obligationem imponere.

B) Pluribus actibus: plures obligationes diversis actibus eodem tempore impleri possunt si illi actus se invicem non impediunt, nisi legislator diversitatem temporis intenderit.

E. CESSATIO OBLIGATIONIS.

90. — Nondum agitur de cessatione ipsius legis, sed de cessatione solius obligationis pro tali subiecto.

Obligatio evidenter ab intrinseco cessat per impletionem. Insuper cessare potest eo quod subiectum cesset esse subiectum (causa eximens), e. g. si quis exit e territorio pro quo lata est lex. Cf. supra, n. 81. — De his autem hic non fit quaestio.

Cessare tandem potest obligatio per causam excusantem, per dispensationem vel per privilegium.

1. Causa excusans.

91. — NOTIO. Causa excusans est omne id praeter voluntatem legislatoris, quod quendam liberat ab obligatione legis, relinquens tamen eum subiectum legis.

Unica tantum est causa excusans ab observatione legis, scii, impossibilitas eam observandi: ad impossibile enim nemo tenetur. Haec autem impossibilitas ex duplici fonte oriri potest: ex ignorantia seu inadvertentia et ex eo quod opus impositum superat vires subiecti. De his ergo ponuntur sequentia

92. — PRINCIPIA. I. Ignorantia invincibilis, inadvertentia et defectus usus rationis excusant ab observatione legis, non tamen a lege irritante vel inhabilitante.

Probatur. *Primum:* Cognitio obligationis est fundamentum omnis obligationis; unde legislator non potest velle imponere obligationem illi qui obligationis sive habitualiter sive actualiter invincibiliter conscius non est.

Secundum: Lex irritans vel inhabilitans non sese refert directe ad actum humanum, sed ad validitatem actus, quapropter effectum suum obtinet independentem a perfectione actus humani.

NOTA. Actus in ignorantia invincibili, etc. positus potest tamen esse imputabilis in causa: e. g. si quis legem non observat quia voluntarie sese inebriavit.

II. Ignorantia vincibilis non excusat ab observatione legis.

Probat ur. Lex imprimis obligat ad cognitionem sui, unde imprimis ad diligentiam proportionatam in depellenda ignorantia.

III. Impossibilitas physica observandi legem excusat ab eius observatione.

Explicatur. *Impossibilitas physica:* quando observatio legis simpliciter supergreditur vires physicas: e. g. qui non habet nisi 50 doliaria, non potest dare centum.

Probat ur. Ad impossibile nemo tenetur.

NOTA. Impossibilitas physica observandi legem naturalem nunquam adesse potest: lex enim naturalis fundatur in ipsa natura nec proinde vires naturae superare potest: Deus enim, dicit S. Augustinus, impossibilia non iubet, sed iubendo admonet et facere quod possis, et petere quod non possis (EP 1795). Similiter S. Ioannes Chrysostomus: « Non licet dicere non possum; id enim est accusare creatorem. Nam si nos fecit imbecilles et iubcat, ipsius est accusatio. Quomodo ergo, inquit, multi non possunt? Quia nolunt. Quomodo non volunt? Prae desidia; nam si voluerint, poterunt omnino... Habemus enim Deum cooperantem et nobiscum agentem; solum eligamus, solum ad rem tanquam ad opus accedamus, solum simus solliciti, solum mentem adhibeamus, et omnia sequuntur» (EP 1220). Etiam Concilium Tridentinum in sess. VI habet capitulum 11 De observatione mandatorum, deque illius necessitate et possibilitate (DB 804).

IV. Impossibilitas moralis observandi legem per se excusat ab observatione legis positivae, imo a lege naturali praeceptiva.

Explicatur. *Impossibilitas moralis:* quando observatio legis non quidem vires superat sed ita cum periculo damni vel incommodi proportionate gravis extrinsece advenientis est coniuncta, ut iuxta indicium prudens viri discreti legislator legem non urgere censendus sit.

Damnum vel periculum proportionate grave: proportio desumenda est inter incommodum et gravitatem legis: gravius damnum requiritur pro excusatione a lege naturali quam a lege positiva; gravius a divina quam ab humana, gravius ab obligatione gravi quam a levi.

Damnum vel incommodum debet esse extrinsece adveniens: nam incommodum ipsi observationi legis inhaerens est directe a legislatore intentus: ita non excusat a confessione peccati verecundia quam ipsa confessio infert, potest autem excusare verecundia extraordinaria quam inferret confessio apud talem confessarium qui esset e. g. consanguineus.

Per se: per accidens autem potest non excusare propter adjunctam legem naturalem, quando sc. violatio legis cedit in odium vel contemptum Dei vel fidei vel religionis, quando cedit in damnum commune vel in extremum damnum spirituale etiam alicuius particularis. Ita non excusat ab abstinentia camis etiam periculum mortis, si esus carnis imponitur in odium fidei vel Ecclesiae; similiter periculum mortis non excusat militem ab obligatione vigiliae; similiter periculum mortis non excusat parochum ab assistendis parochianis aegrotis tempore epidemiae.

// *lege positiva:* unde adagium: Lex positiva cum gravi incommodo non obligat.

A lege naturali praeceptiva: non a prohibente, nam lex naturalis prohibens prohibet actus intrinsece malos, qui nunquam permitti possunt, ne propter gravissimum quidem periculum.

Probatur. Impossibilitas moralis facit observationem legis praeter intentionem legislatoris (est enim incommodum extrinsece adveniens) esse extraordinarie difficilem, ita ut incommodum non amplius proportionetur bono legis.

Ex eodem motive per accidens non excusat: nam pro odio vel contemptu Dei vel fidei nunquam potest adesse ratio proportionata; vel si transgressio vertit in damnum commune vel in damnum spirituale lex apparet, etiam in hoc casu particulari, esse necessaria et proinde non cessat intentio legislatoris.

NOTA. Utrum liceat voluntarie ponere causam sive eximentem sive excusantem ab obligatione legis, cf. supra, nn. 80-81.

93. — SCHOLION I. *Utrum cessante fine legis in casu particulari, quis ab eius observatione excusetur?*

Finis legis cessare potest negative vel contrarie. Si cessat negative tantum, h. e. ita ut finis legis non obtineatur, sed simul

nullum nocumentum inde oriatur: tunc obligatio legis in casu particulari non cessat, quia lex pro bono communi lata est, et, uti supponitur, generatim finem suum obtinet; si vero cessante fine in casu particulari negative tantum, lex non obligaret, ansa daretur omni generi laxismi. Unde, propter bonum commune, obligatio in tali casu cessare non potest.

Finis legis autem cessare potest etiam contrarie, h. e. ita ut finis non obtineatur et simul observatio legis nociva vel saltem nimis difficilis evaderet, imo forsitan effectum contrarium produceret: tunc obligatio legis in hoc casu particulari cessat. Ita, dum Christiani non possunt intrare societates quae habent tendentias antireligiosas, licitum esse potest ut quidam Christiani eminentis personalitatis tales societates ingrediantur, ut suo influxu tendentias illas antireligiosas cohibeant.

94. — SCHOLION II. *De Collisione officiorum et iurium.*

Collisio officiorum est concursus complurium obligationum quae simul impleri non possunt.

Collisio officiorum et iurium saepesaepius est apparens tantum, et provenit ex imperfecta cognitione obligationum. Ex lege autem humana quandoque verus conflictus oriri potest, in quo necessario una obligatio cessare debet. Unde

Principium generale. Cessat illa obligatio quae spectata natura et fine legis minoris momenti est.

Applicationes. 1. Sequenti ordine veniunt: lex naturalis, lex positiva divina, lex ecclesiastica, lex civilis.

2. Praecepta negativa praevalent praeceptis affirmativis: negativa enim semper et pro semper obligant, affirmativa vero semper sed non pro semper.

3. Praecepta iustitiae praevalent aliis nisi hoc aliud sit multo maioris momenti. Praecepta enim iustitiae in aliis strictum ius producunt; si autem alia obligatio multo maioris momenti est, hoc ius tertii etiam cessare vel suspendi potest. Ita si quis ad debitum solvendum deberet venire in gravem necessitatem, non teneretur hic et nunc debitum solvere.

4. Bona maiora praevalent bonis minoribus: unde caeteris paribus bona spiritualia prae materialibus, bona interna prae externis, bona communia prae privatis servanda sunt.

2. *Dispensatio.*

95. — NOTIO. *Dispensatio* est exemptio alicuius ab obligatione legis in casu speciali, facta a legislatore vel ab eo qui ab illo hanc potestatem accepit.

Explicatur. Exemptio: supponitur ergo subiectum per se adhuc lege teneri, seu nullam esse causam excusantem: qui enim a lege excusatur, non indiget dispensatione. Ad vitandum vero periculum laxismi bonum est, ubi dubia est causa excusans, petere dispensationem. *Dispensatio* autem est vera exemptio, ita ut subiectum in illo casu non amplius obligetur, etiamsi circumstantiae per accidens non verificarentur, nisi dispensans suam dispensationem ab existentia rationis dependentem fecerit.

In casu speciali: h. e. in casu in quo per se lex urget nec est impossibilitas moralis eam servandi, attamen propter concursum circumstantiarum legislator (per se vel per alium) retrahit suam voluntatem in hoc casu urgendi obligationem. Inde apparet pro danda dispensatione semper requiri rationem sufficientem (saltem ad liceitatem):

A legislatore: legislator potest dispensare 1) ab omni lege sua: qui potest ligare, potest et solvere; 2) ab omni lege praedecessorum: ipse enim successit in omnibus iuribus praedecessorum; 3) ab omni lege inferiorum suorum: hi enim suam potestatem ab ipso vel saltem ipsi subordinatam habent.

Ab eo qui ab illo hanc potestatem accepit: inferior non potest dispensare a lege superioris sui nisi in quantum ab ipso hanc facultatem acceperit.

CONDITIONES. *Ut dispensatio eximat ab obligatione legis requiruntur tres conditiones:*

1. iurisdictio dispensantis in dispensandum: exemptio enim a lege est actus iurisdictionalis. Uti patet haec iurisdictio debet esse in hoc puncto circa quod dispensatur. Potest esse iurisdictio ordinaria vel delegata, imo sufficit ut sit ad solum hunc casum

delegata. Sine hac iurisdictione dispensatio non deobligat a lege, etiamsi bona fide sit data, nisi ipse legislator suppleat.

2. Ratio proportionate gravis: hoc patet ex ipsa notione (cf. supra, explicatio: in casu speciali).

a) Ad *validitatem* dispensationis ab ipso legislatore datae nulla causa requiritur: utitur enim potestate sua ligandi atque solvendi.

b) Ad *validitatem* dispensationis a delegato concessae requiritur causa proportionata: utitur enim potestate aliena quae ei concessa non supponitur ita ut absque causa ea uti valeat.

c) Ad *liceitatem* dispensationis etiam ab ipso legislatore, requiritur causa proportionata eiusque cognitio ex parte dispensantis: dispensatio enim sine causa sufficiente esset arbitraria mutatio voluntatis quae in bonum commune iam erat determinata per legem; talis autem arbitraria mutatio induceret despectum legis, laxismum, acceptionem personarum aliaque boni communis nociva, quod etiam in legislatore non est licitum.

NOTA. In dubio utrum causa existens sit sufficiens, valide et licite datur dispensatio (etiam a delegato): secus enim esset nimium onus pro legislatore.

In dubio utrum causa sufficiens adsit, dispensatio a legislatore data valida est, cum pro illo nulla causa requiratur; dispensatio vero a delegato data invalida habenda est usquedum causa sufficiens adesse probetur: praesumptio enim stat pro lege.

3. Voluntas dispensandi, h. e. legislator eiusve superior vel delegatus debet revera velle eximere a lege. Cum enim obligatio pendeat a voluntate legislatoris, etiam exemptio pendet ab eius voluntate, et sicut ad obligandum requiritur ut haec voluntas manifestetur, ita et ad deobligandum voluntas manifestari debet; sufficit autem manifestatio implicita, uti si parochus, ad dispensandum in disparitate cultus petitis cautelis in forma praescripta, consensum exquirat coram duobus testibus: in hoc actu implicite manifestatur eius voluntas dispensandi.

96. — COROLLARIUM L *Utrum habens potestatem dispensandi alios, possit etiam seipsum dispensare?*

Si est delegatus ad casum tantum, evidenter non potest, cum habeat iurisdictionem nisi ad hunc casum; secus vero potest

etiam cum seipso, nisi dispensatio danda sit in forma iudiciali (e. g. in confessionali): nemo enim potest esse proprius iudex.

97. — COROLLARIUM II. *Utrum non existentia causae invalidet dispensationem?*

Si existit tempore concessionis dispensationis, certe valida est, et adhiberi potest, nisi data fuerit pro tempore quo durat causa.

Si tempore concessionis non amplius existebat, iudicandum est uti pro errore, in corollario sequenti.

98. — COROLLARIUM III. *Utrum error faciat dispensationem invalidam?*

Si error est talis, ut si fuisset cognitus, dispensans non dedisset dispensationem, dispensatio invalida est; si vero dispensatio data fuit absolute, independenter a causis seu motivis, dispensatio est valida. Hoc autem obtinere potest etiamsi causa vel causae dispensationis revera moverint ad dispensationem dandam, dummodo ipsa dispensatio absolute data fuerit.

NOTA. In CIC indicatur qualem influxum habeat error in dispensationem in iure ecclesiastico.

99. — COROLLARIUM IV. *Utrum dispensatio ex metu data sit valida?*

Dispensatio data ex metu levi est valida; data ex metu gravi iniuste incusso videtur etiam valida.

Ratio est quod actus ex metu positus est actus humanus et proinde talis dispensatio est verus actus voluntarius. Ex altera tamen parte videtur aliquatenus rectae rationi repugnare ut quis ab obligatione legis liberetur eo quod iniustam vim suo superiori intulerit.

100. — CESSATIO. 1. Dispensatio postquam effectum suum habuit, pro illo casu non potest cessare, a. v. obligatio pro illo casu reviviscere non potest.

Probat ur: Factum infectum fieri nequit.

2. *Dispensatio* antequam effectum suum habuit, seu pro casibus in quibus adhibita nondum fuit, cessare potest diversimode:

a) *Revocatione dispensantis*: sicut potest valide et licite solvere obligationem, ita potest etiam eam iterum urgere. Unde: ipse legislator semper valide, cum ratione sufficiente etiam licite, dispensationem revocat; delegatus vero debet habere rationem sufficientem ut eam valide et licite revocet.

/?) *Renuntiatione*: cum dispensatio sit gratia, non datur nolenti. Attamen requiritur ut 1) renuntiatione non laedatur ius communitalis vel tertiae personae: ita nemo potest renuntiare dispensationi communitati concessae, quia secus imposeret communitati onus quod superior imponere non vult: potest quidem non uti, sed non renuntiare; 2) dispensans eiusve superior acceptaverit renuntiationem: renuntiatio enim iterum obligationem inducit, quod nemo potest nisi consentiente superiore.

NOTA. Non-usus vel usus contrarius non est renuntiatio et proinde non extinguit dispensationem, nisi inducat simul ius praescriptionis in tertio. Ita si uno dispensato ab onere, illud onus cadat in alium, non-usus dispensationis per tempus sufficiens ad inducendum ius praescriptionis, dispensationem extinguit.

c) *Morte dispensati* si fuit dispensatio personalis et non propter munus; si enim dispensatio datur propter munus qua tale, et non propter personam, transit in successorem; si autem datur quia talis persona est in tali munere, non transit.

d) *Elapso tempore vel numero casuum*: Ita si quis dispensatur per mensem a recitatione Breviarii, elapso mense cessat dispensatio; si quis dispensatur ut quinque dies in Quadragesima non ieiunet, elapsa quinta die qua non ieiunaverit, cessat dispensatio.

e) *Totali cessatione causae motivae* si dispensatio non fuit absolute data. Dispensatio enim absolute data est actus voluntarius absolutus, qui non censetur revocatus etiamsi cesset motivum; dispensatio autem non absolute data est actus voluntarius conditionatus, qui censetur revocatus statim ac, dum revocabilis est (antequam effectum suum habeat), conditio seu motivum non verificatur.

/) *Egressu e territorio* si data fuit pro quodam territorio, e communitate si data fuit pro quadam communitate. Si autem

dispensatio est personalis, haeret ossibus, h. e. ubique terrarum adhiberi potest.

101. — SCHOLION I. *Potestne quis uti dispensatione pro quodam territorio vel communitate data, si pro seipso motivum non obtinet?*

E. g. si propter famem tota regio dispensatur a lege ieiunii et abstinentiae, potestne dives, qui fame non patitur, hac dispensatione uti? Affirmative, nisi dispensatio data sit solum conditio-
nate, sc. sub conditione: ubi motivum revera existit.

102. — SCHOLION II. *Cessatne dispensatio resolutio iure dispensantis?*

A. v. sive per mortem, sive per amotionem ab officio. Per se non cessat, nisi data fuerit ad beneplacitum personale ipsius dispensantis (ad beneplacitum nostrum vel similis expressio); resolutio enim iure eius etiam cessat eius beneplacitum. Sin vero data fuerit absolute, vel ad beneplacitum superioris vel donec revocetur, non cessat, quia successor censetur continuare voluntatem praedecessoris nisi aliter declaraverit.

3. *Privilegium.*

103. — NOTIO. Privilegium est ius alicui personae a legislatore concessum stabiliter contra vel praeter legem agendi.

Explicatur. Ius: in hoc differt privilegium a lege quod privilegium non praescribit, sed solum permittit modum agendi: nemo enim privilegio suo uti tenetur; privilegium nullam obligationem imponit, aliis vero imponit obligationem agnoscendi hoc ius.

Alicui personae: persona sive physica sive moralis. Non potest autem legislator toti communitati sibi subditae concedere privilegium; nam privilegium vel est contra legem, et tunc aequivaleret revocationi legis; vel est praeter legem, et tunc idem esset ac nova lex permissiva.

Ad legislatore: privilegium enim aliis imponit obligationem hoc ius agnoscendi: talem obligationem non nisi legislator imponere valet.

Stabiliter: in hoc differt praecipue privilegium a dispensatione, quod dispensatio, etiamsi usque ad finem vitae sit duratura, quasi in singulis actibus eximit a lege, et semper tendit ad cessandum, dum privilegium est quid in se stabile, quod hominem quasi eximit a subiectione legis.

Contra vel praeter legem: haec etiam est differentia cum dispensatione, quod dispensatio semper est contra legem. Per se hic solum agendum esset de privilegio contra legem, quia hoc solum est causa cessationis obligationis legis. Ut autem tractatio sit completa, de utroque agimus.

DIVISIO. Privilegium est:

1) *Contra legem vel praeter legem* prout legi derogat vel nulli legi derogat.

2) *Favorabile vel odiosum* prout nulli incommodum affert vel privilegiato commodum, aliis vero incommodum affert. Ita exemptio a tributis est privilegium odiosum, quia si unus eximitur, alii plus solvere debent.

3) *Personale vel reale* prout personae vel rei (et per rem personae) haeret. Res hic intelligitur non tantum quoddam obiectum materiale, uti e. g. rosarium indulgentiis ditatum, sed etiam communitas vel officium.

CONCESSIO. Privilegium concedere potest solus legislator (eiusve superior), vel qui ab eo hanc potestatem accepit.

PROBATUR. Privilegium obligat alios subditos ad agnoscendum ius privilegiati; atqui ad imponendam talem obligationem requiritur potestas legislativa.

NOTA. Possunt esse et alii modi acquisitionis privilegii, e. g. in iure ecclesiastico privilegia acquiri possunt per communicationem, per praescriptionem, per consuetudinem. Haec autem valorem habent tantum quia a legislatore agnoscuntur; pro quolibet genere iuris ergo videndum est quomodo in eo privilegia acquiri possint.

CESSATIO. Privilegium cessat

- a) Revocatione: qui enim potest concedere, potest et revocare.
- b) Renuntiatione libera: ut autem cesset per renuntiationem

requiritur ut 1) privilegiatus privilegio renunciare valeat, et 2) legislator eam acceptaverit. Etsi enim gratia non cietur nolenti, debet tamen privilegiatus ius habere privilegio renunciandi; ex alia parte, renuntiatione privilegiatus iterum ligatur iure communi, quod non potest fieri nisi a legislatore: unde legislator renuntiationem acceptet necesse est.

Iamvero privilegiatus renunciare non potest privilegio concesso cuidam communitati, dignitati vel loco, nisi ipse repraesentet totam communitatem, vel habeat supremam auctoritatem in illam communitatem, dignitatem vel locum.

NOTA. Non-usus vel usus contrarius non est renuntiatio, et proinde per cum non cessat privilegium, nisi simul inducat ius praescriptionis in tertio.

Etiam per abusum privilegii non cessat privilegium; datur tamen tunc causa revocandi illud.

c) Morte privilegiati si fuit personale.

d) Interitu rei vel loci si fuit reale vel locale.

NOTA. Reviviscente loco quandoque potest reviviscere etiam privilegium.

Ita in Iure ecclesiastico reviviscit privilegium locale si locus intra 50 annos restituitur.

e) Elapso tempore vel numero casuum pro quo concessum fuerit.

104. — SCHOLION. *Cessatne privilegium resoluta iure concedentis?*

Per se non cessat neque per mortem neque per cessationem ab officio concedentis, nisi concessum fuerit ad beneplacitum eius personale (ad beneplacitum nostrum).

§ 7. CESSATIO

105. — Lex cessare potest ab *extrinseco* vel ab *intrinseco*. Ab extrinseco cessat per voluntatem legislatoris: sicut enim legislator voluntate sua potest imponere obligationem, ita potest etiam voluntate sua eam tollere. Ab intrinseco cessat per cessationem finis: omnis enim lex pro bono communi tantum ferri

potest, unde si constanter verteret in malum communitatis, eo ipso fieret invalida et cessaret.

I. *Ab extrinseco.*

Lex cessat ab extrinseco per revocationem.

Iuxta modum quo fit revocatio vocatur *abrogatio*, si est totalis abolitio legis per legislatorem; *derogatio*, si est mutatio tantum seu partialis abolitio; *subrogatio*, si est additio ad legem, ita ut lex in se maneat; *obrogatio*, si aboletur per conditionem novae legis contrariae.

Lege contraria cessat antiqua lex: 1) si explicite dicitur in nova lege, vel 2) si nova lex cum prima stare non possit, vel 3) si tota materia legis in nova lege ex integro iterum ordinatur. Notandum tamen quod lex specialis et privilegium nonnisi per legem novam contrariam *specialem* cessat, nisi in lege generali nova explicite aboleatur. Ratio est: legislator novam legem condens non censetur omnes leges speciales prae oculis habere sed solas leges generales; quare non censetur abolita lex specialis nisi constet.

NOTA. Solet dici legem ab extrinseco cessare etiam per consuetudinem contrariam. De hoc autem hic sermo esse non debet, quia consuetudo non facit legem nisi in quantum legislator eam agnoscit. Unde in Iure Canonico et in Iure Civili respective videndum est sub quibusnam conditionibus consuetudo possit inducere legem et proinde aliam abrogare.

II. *Ab intrinseco.*

Finis cessare potest *adaequate* vel *inadaequate* prout totus finis vel pars finis (vel unus ex plurimis) cessat.

Universaliter vel *particulariter* prout pro maiore parte communitatis vel pro persona singulari cessat.

Contrarie vel *negative* prout, dum finis legis non obtinetur, observatio legis nociva (nimis difficilis, effectum contrarium producens) evaderet vel finis simpliciter non obtinetur. Ita e. g. finis prohibitionis legendi librum pravum cessat contrarie, si ex non-lectione libri fidem aggredientis, fides defendi non possit; finis prohibitionis legendi librum pravum cessat negative, si ex lectione libri quis nullum detrimentum caperet.

PRINCIPIUM. Cessante fine adaequate et universaliter cessat ipsa lex.

PROBATUR. Talis lex enim est prorsus inutile ligamen libertatis; iamvero liganda non est libertas absque necessitate, neque talis voluntas in legislatore admittenda est. Ergo.

NOTA. Cessante fine particulariter non cessat lex, sed cessare potest obligatio: cf. n. 93.

Art. 2

DE LEGE NATURALI

§ 1. NATURA

106. — DEFINITIO. Lex naturalis est lex a Deo iuxta rerum naturas pro toto genere humano lata.

EXPLICATUR. *Lex*: h. e. stabilis actuum humanorum agendorum vel omittendorum recta ratio obligatoria (cf. n. 63).

A *Deo*: indicatur auctor legis naturalis; unde lex naturalis est vera lex divina.

Iuxta rerum naturas: ita indicatur Deum non iuxta liberam voluntatem, sed, supposita creatione huius ordinis actualis, necessario ferre has leges. Ita etiam innuuntur quaedam qualitates legis naturalis, quod sc. est *aeterna* et *immutabilis*.

DIVISIO. Lex naturalis dicitur:

1. *Generalissima*, quae continet prima principia moralia, evidentia in se; *immediata*, quae continet principia secunda seu istas leges quae immediate discursu facili deducuntur ex primis principiis; *mediata*, quae continet ultimas conclusiones studio difficili ex primis principiis deductas.

2. *Primaria*, quae continet illas leges sine quibus ordo exsistere nequit, e. g. de amore Dei; *secundaria*, quae continet leges sine quibus ordo exsistere posset, quae tamen pertinent ad perfectionem naturae, e. g. de polygamia.

§ 2. EXSISTENTIA

107. — THESIS. Deus dedit omnibus hominibus legem naturalem observandam.

Explicatur. Deus dedit: haec thesis dirigitur praesertim contra atheistas, materialistas, aliosque qui non admittunt supremam normam obiectivam moralitatis, sed quae nos legem naturalem vocamus ad legem positivam (et proinde mutabilem) reducunt.

Probat. Ex S. Scriptura: Cum enim gentes quae legem (mosaicam) non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt, eiusmodi legem (mosaicam) non habentes ipsi sibi sunt lex (natura): qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum (Rom. 2, 14-15).

In hoc textu dicit S. Paulus omnes homines, etiam illi qui legem mosaicam non receperunt, natura sua habere legem, ita ut ipsa eorum natura eis sit norma agendi (lex naturalis), ipsa eorum conscientia iudicante de recta vel mala actione.

Ex ratione: 1. Sensus cuiuslibet hominis: conscientia cuilibet homini notificat quasdam actiones esse malas et prohibitas etiamsi nulla lex positiva circa illam exsistat.

2. Sensus omnium populorum: historia et ethnographia comprobant omnes populos, etiam maxime barbaros, admittere quasdam leges (et quidem ubique easdem, etsi quandoque in applicatione differant) independenter ab auctoritate humana servandas.

3. Sunt actiones necessarie agenda vel omittendae ut possint exsistere relationes rectae inter Deum et creaturas; sunt aliae quae directe foveant vel impossibilem reddunt vitam generis humani, praesertim socialem; illae ergo actiones necessario regulandae sunt ita ut homo ad finem suum pertingere valeat: haec autem lex a voluntate positiva legislatoris pendere non potest, ergo est lex naturalis.

§ 3. OBIECTUM

108. — Obiectum legis naturalis est omnis actio quae ex natura rerum (Dei et creaturarum, imprimis hominis) necessaria est ut homo ad plenam perfectionem naturae suae pertingere valeat.

Haec perfectio autem non tantum comprehendit intrinsecam perfectionem seu plenam evolutionem corporis et animae, sed etiam extrinsecam perfectionem seu rectam relationem erga Deum et alios homines.

§ 4. SUBIECTUM

109. — Subiectum legis naturalis est omnis homo sine ulla exceptione.

Probat ur. Ubi enim est natura humana, ibi et lex naturalis sit oportet; cf. supra n. 68.

§ 5. PROMULGATIO

110. — Lex naturalis promulgatione non indiget, cum sit omni homini naturaliter cognita. Promulgationis locum tenet lumen rationis.

Cum enim lex naturalis non fundetur in voluntate positiva legislatoris sed in ipsa natura rerum, sufficit cognoscere naturam rerum ut etiam statim innotescat lex naturalis. Notandum tamen, non sufficere ad cognoscendam legem naturalem, ut solum relatio huius unius actionis cum hac una natura humana consideretur; saepe enim quantum adversetur naturae rerum non innotescit nisi ex actibus frequentibus.

OBIECTIO. Sufficit cognoscere naturas rerum ut statim innotescat lex naturalis; sed en difficultas: quis enim cognoscit rerum naturas? Ergo lex naturalis indiget promulgatione.

Resp.: Ad cognoscendam legem naturalem scientifice, necessarium est cognoscere rerum naturas; ad cognoscendum vero eam practice habemus illam cum certitudine scriptam in cordibus nostris, et proinde nec cognitione naturarum rerum nec promulgatione indigemus, uti dicit S. Paulus:

« Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium red-dente illis conscientia ipsorum » (Rom. 2,15).

NOTA. De ignorantia legis naturalis cf, supra n. 77.

§ 6. INTERPRETATIO

111. — THESIS. Ecclesia potest authentice legem naturalem interpretari.

PROBATUR. Ecclesia a Christo dotata est infallibilitate in rebus fidei et morum. Si ergo interpretatur legem naturalem, haec interpretatio falsa esse non potest, et proinde ab omnibus hominibus (etiam non baptizatis) pro authentica habenda est.

NOTA. De epikeia cf. supra, n. 87.

§ 7. CESSATIO

112. — 1. Lex naturalis ipsa cessare non potest, cum sit immutabilis et aeterna.

2. Obligatio legis naturalis per causam excusantem cessare potest solum in casu impossibilitatis moralis observandi legem naturalem praecipientem. Ignorantia enim et physica impossibilitas quoad legem naturalem impossibiles sunt (cf. n. 92). Impossibilitas autem moralis excusat a lege naturali praecipiente, non a prohibente (cf. ib.).

3. Obligatio legis naturalis secundariae cessare potest per dispensationem ab ipso Deo datam.

A lege naturali primaria ipse Deus dispensare non potest, cum Deus non possit permittere ut ordo fiat impossibilis. A lege autem naturali secundaria Deus (per se vel per suum delegatum) dispensare potest, cum ipse sit supremus dominus et perfectionem ordinis in casu particulari non velle possit.

113. — SCHOLION. *De potestate Ecclesiae dispensandi in legem naturalem.*

Per se Ecclesia nullam potestatem dispensandi in legem naturalem habet. A Deo autem potestatem delegatam accepit sol-

vendi obligationem a quodam subiecto praevia libera actione assumptam: ita e. g. solvendi in quibusdam casibus vinculum matrimoniale, dispensandi a voto et similia: in his omnibus Ecclesia auctoritate Dei declarat Deum obligationem illius subiecti libere assumptam non amplius urgere.

Ar t . 3

DE LEGE POSITIVA

A) *DIVINA*

§ 1. NATURA

114. — NOTIO. Lex positiva divina est lex a Deo immediate praeter naturas rerum libere lata, et per revelationem promulgata.

NOTA. Etsi lex naturalis etiam sit, praeter inscriptionem in corde hominum, per revelationem promulgata, nonnisi improprie tamen vocetur lex divina positiva. Est quidem haec revelatio medium ad infallibiliter cognoscendam legem naturalem, sed non ex ea fit lex positiva.

Lex positiva divina duo genera legum continet: quaedam non sunt nisi determinationes legis naturalis, ubi haec est indeterminata: ita lex naturalis dicit Deum colendum, lex vero positiva determinat diem (sabbatum, dominicam) qui servitio Dei est consecrandus. Aliae leges sunt, quae ex natura rerum minime fluunt, sed a Deo libere latae sunt ad dirigendos actus humanos ad finem supra naturam.

Lex positiva divina, simul cum lege naturali, constituit obiectum proprium Theologiae Moralis specialis.

§ 2. EXSISTENTIA

115. — THESIS. Exsistit lex positiva divina, quae vocatur Lex Nova, qua Lex Antiqua abrogata est.

Sub Antiquo Testamento fuisse legem positivam divinam, quae

Lex Antiqua vocari solet, sufficienter patet ex S. Scriptura Antiqui Testamenti, in qua haec lex minutim describitur. Haec lex praeter praecepta moralia (quae maiore ex parte non erant nisi repetitio legis naturalis) praesertim continebat multa praecepta caeremonialia et iudicialia.

Vetus Testamentum morte Christi locum dedit Novo Testamento (cf. Lc. 22, 20; Mc. 14, 24; Mt. 26, 28; 1 Cor. 11, 25). Et affirmamus cum abolitione Veteris Testamenti etiam Legem Antiquam esse abrogatam eiusque loco venisse Legem Novam.

Ex verbis Christi: «Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas. Non veni solvere, sed adimplere» (Mt. 5,17) posset quis deducere Christum Legem Antiquam non abrogasse. Atamen cum Sacramenta et Sacrificium novum instituerit, necessario debuit saltem cultum et caeremoniale ex integra materia reordinare, quod inducit cessationem saltem legum caeremonialium antiquarum. Ex Actibus vero Apostolorum (imprimis ex Primo Concilio Ierosolimitano) et praesertim ex Epistolis S. Pauli apparet totam Legem Antiquam esse abrogatam, cui opponitur lex caritatis, lex filiationis, lex gratiae.

§ 3. SUBIECTUM

116. — THESIS. Subiectum Legis Novae est omnis homo.

Probat ur. Ex S. Scriptura: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis (Mt. 28, 18).

Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur (Mc. 16,15).

Credere autem est sese legi Christi submittere, uti dicit Iac. 2,14: Quid proderit, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides salvare eum?

Ex ratione: Nova Lex est ordinatio mediorum ad finem ultimum supernaturalem hominis, ab ipso Deo ordinata. Atqui omnis homo tenetur ad hunc finem tendere. Ergo omnis homo te-

netur haec media, seu Legem Novam observare (cf. Theol. Dogm. Fundamentalis).

§ 4. OBLIGATIO

117. — 1. Lex Nova uti corpus iuris completum immediate obligat baptizatos ad observationem sui; mediate vero etiam non-baptizatos, in quantum omnem hominem obligat ad Baptismum suscipiendum.

2. Obligatio Legis Novae cessare potest per impossibilitatem eam observandi. Nulla autem potestas in terra potest ab ea dispensare.

Potuisset quidem Christus talem potestatem dare Ecclesiae, sed non videtur eam dedisse, nec Ecclesia (quae in hoc esset infallibilis) unquam sibi hoc ius vindicavit.

3. Potest tamen Ecclesia Novam Legem authentice interpretari, vel authentice declarare Deum quandam legem in determinato casu non urgere (cf. n. 113, ubi idem dicitur de lege naturali).

§ 5. CESSATIO

118. — Lex Nova nunquam cessabit.

Probat ur. 1. Ex Symbolo: Cuius regni non erit finis.

2. Damnata est a Pio II propositio: Legem denique Christianam per successionem alterius legis finem habituram quemadmodum lex Moysi per legem Christi terminata fuit (DB 3031).

3. Deus in Veteri Testamento promiserat Novum Testamentum mansurum in aeternum.

4. Christus instituens Legem Novam (cf. § 3: Mt. 28,18) addidit: Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi.

119. — SCHOLION. De *Consiliis*.

Consilia sunt actiones bonae, quae non cadunt sub lege, sed praeter legem a Christo praesertim sunt commendatae.

Solent in Ecclesia quaedam consilia, sic dicta Consilia Evan-

gctica, paupertatis, castitatis perfectae et oboedientiae, assumi ut obiectum voti, ita ut quis sub voto se obliget ad ea observanda. Patet tunc consilia obligare, non inquantum sunt consilia, sed propter votum; vel potius, non consilium sed votum obligat.

Talia consilia exsistere, contra quosdam haereticos, qui tenent omnem hominem obligari ad hoc quod est perfectius, vel e contra nullum hominem posse quidquam boni facere, tenendum est. Dicit enim Christus iuveni: « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata... Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus... et veni, sequere me» (Mt. 19,17). Item S. Paulus dicit: « De virginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium autem do tanquam misericordiam consecutus a Domino ut sim fidelis... Igitur qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, et qui non iungit, melius facit» (1 Cor. 7,25).

B) *ECCLESIASTICA*

120. — De lege ecclesiastica non est hic explicite tractandum, cum de hoc habeatur cursus specialis iuris Canonici. Principia fundamentalia ibi exponuntur in CIC Liber I.

Ius ferendi legem ecclesiasticam iam vindicatum est supra, n. 73.

C) *CIVILIS*

121. — Illum qui curam habet communitatis civilis ius habere ferendi leges civiles propter bonum commune civile, iam probatum est supra, n. 73.

§ 1. NATURA

122. — DEFINITIO. Ius civile recte definiri potest: ordinatio rationis ad bonum commune civile ab eo qui curam communitatis civilis habet promulgata (cf. n. 63).

Explicatur. *Ad bonum commune civile*: bonum civile intendimus perfectionem et felicitatem temporalem civium quae, quin

illos impediat, potius illos adiuvet ad finem suum ultimum obtinendum. Quae vero directe ordinantur ad bonum spirituale civium, minime iurisdictioni legislatoris civilis subsunt, sed exclusive pertinent ad legislatorem ecclesiasticum. Quanta sit utriusque potestatis auctoritas in rebus mixtis, explicatur in lure Publico Ecclesiastico.

NOTA. Ubi vero Ecclesia suo influxu pertingere non valet, potest etiam auctoritas civilis leges ferre pro bono civium spirituali.

Quoad cultum Dei a societate civili praestandum, cf. Vol. II, n. 9-10.

§ 2. SUBIECTUM

123. — Subiectum legis civilis sunt omnes qui ad illam societatem civilem pertinent, exceptis exemptis.

1. *Cives*: sive nativitate, sive iure, sive optione, sive adnexione ad illam societatem civilem pertinent.

Dum sunt in territorio, omnibus legibus tenentur. Dum sunt extra territorium, tenentur solis legibus quae pro extra territorium degentibus sunt latae et iuribus societatis in qua degunt non obsunt; per accidens tamen, e. g. ratione bonorum quae in territorio possident, pro officiis erga societatem, possunt etiam aliis legibus obligari.

2. *Extranei*: sunt qui non ad illam societatem civilem pertinent, sed vel ibi resident vel transeunt: ipsi per se non tenentur nisi legibus pro ipsis latis; per accidens tamen, propter bonum commune, etiam illis legibus tenentur quarum transgressio ordinem turbaret; similiter ad leges quae spectant bona ibi possessa, etc.

3. *Exempti*: qui lege sive divina sive humana eximuntur a iurisdictione legislatoris; ad illas leges a quibus eximuntur, non tenentur. Ita principes aliarum nationum eorumque legati (diplomatici et consulares) eximuntur a legibus loci; clerici et religiosi eximuntur a legibus quae eorum dignitati vel officio adversantur.

§ 3. OBLIGATIO

124. — Lex civilis obligat prout legislator eam obligare intendit: sub poena, in conscientia, vel utrumque.

Solent moralistae affirmare leges civiles, praesertim hodie, generatim esse mere poenales, nec proinde in conscientia obligare. Rationes ad hoc afferunt: 1) quod gubernia hodierna unice media externa adhibent ad legem urgendam internamque obligationem conscientiae parvipendunt: quod esset implicita declaratio se non velle in conscientia obligare; 2) quod gubernia tantas apponunt poenas, ut ipsis solis a transgressione terrere valeant, et proinde obligatio in conscientia, utpote ad finem obtinendum non necessaria, inde apparet esse extra eorum intentionem; 3) quod secus solorum bonorum libertas legibus impediretur, dum alii semper medium invenire possint ad legem circumveniendo; 4) quod civium, etiam timoratae conscientiae, communis persuasio invaluit, has leges in conscientia non obligare.

Contra hoc autem dicendum est: ad 1) et 2): Etiam si gubernia moderna obligationem in conscientia parvipendant, hoc nondum probat ea nolle in conscientia obligare; plerumque volunt obligare quantum possunt, et proinde, etiam si multa media externa magnasque poenas adhibent ad cogendos etiam illos qui conscientiam parvipendunt, non tamen inde apparet ea non velle in conscientia obligare illos quibus haec obligatio est motivum legis observandae; ad 3): hoc inconveniens habetur in qualibet lege, etiam in lege divina et naturali: soli timorati impediuntur, alii faciunt quod volunt; ad 4): obligatio non pendet a persuasione civium, sed a voluntate legislatoris.

De coetero addi potest: non raro ipsi impii gubernatores, ad hanc sententiam alludentes, accusant Ecclesiam Catholicam quod docet homines leges circumvenire, eo quod doceat leges civiles non obligare in conscientia.

Unde concludendum videtur: nisi ipse legislator excludat obligationem in conscientia, lex civilis etiam obligat in conscientia.

Etiam illi qui tenent leges civiles generatim esse mere poena-

les, admittunt tamen illas leges obligare in conscientia, quarum finis absque obligatione in conscientia obtineri non potest, uti illae quae iura civium in dominio vel acquisitione bonorum statuunt.

Ar t . 4

DE PRAECEPTO

125. — Non sola lex, sed et praeceptum est norma dirigendi actus humanos. Initio huius capitis iam diximus hic agi de solis praeceptis humanis, quia praecepta divina extraordinarie tantum occurrunt; principia de coetero sunt eadem.

Etiam differentiam legem inter et praeceptum ibidem descripsimus, ex qua apparet, utriusque vim normativam fundamentaliter esse eandem. Unde hic non remanet nisi quaedam ex hac differentia profluentia notare.

§ 1. NATURA

126. — DEFINITIO. Praeceptum est transitoria actuum humanorum agendorum vel omittendorum norma particulari subiecto a Superiore intimata.

Explicatur. Transitoria: sive ad casum, sive ad breve tempus; hoc autem non impedit quominus obligatio praecepti etiam per plures annos durare possit; sensus huius vocis est, quod non solum per explicitam revocationem, sed etiam per resolutionem iuris praecipientis vel per mortem subiecti praeceptum cessat, nec in successores transit.

Norma: h. e., recta ratio obligatoria (cf. n. 63).

Particulari subiecto: praeceptum est particulare, et etiamsi plures allicit, eos afficit particulariter.

§ 2. OBIECTUM

127. — Obiectum praecepti esse potest omne medium sive ad bonum privatum subditi sive ad bonum commune societatis conferens. Qualitates requisitae pro praecepto eadem sunt ac pro

lege: sit honestum, iustum, possibile, utile, et auctoritatem praecipientis non excedens.

Quoad *actus heroicos* notandum est praeceptum facilius posse ad actum heroicum obligare quam lex; praeceptum enim cum sit magis particulare, melius potest circumstantias particulares considerare.

§ 3. AUCTOR

128. — Auctor praecepti est Superior, qui saltem potestatem dominativam habet in subiectum. Ita paterfamilias in membra familiae, herus in servos.

§ 4. INTIMATIO

129. — Intimatio est communicatio voluntatis obligativae a Superiore subiecto facta.

Nulla requiritur formalitas externa, sed sufficit ut Superior ita voluntatem suam manifestet, ut subiectum illam cognoscere valeat.

§ 5. OBLIGATIO

130. — 1. Omne praeceptum inducit veram obligationem, sine peccato, vel sub peccato levi vel gravi, iuxta voluntatem praecipientis.

Probat ur. Ab ipso enim Superiore pendet utrum et qualis sit obligatio.

2. Epikeia in praecepto applicari non potest nisi speciales omnino supervenerint circumstantiae quas Superior praevidere non poterat. Cum enim praeceptum sit quid particulare, censendus est Superior praecipiens circumstantias particulares cognovisse, et proinde etiam in hac difficultate praeceptum suum urgere voluisse.

§ 6. CESSATIO

131. — Cum praeceptum sit particulare, cessante eius obligatione, etiam cessat ipsum praeceptum; quandoque tamen ita cessat, ut postea obligatio eius reviviscat: hoc dicitur praeceptum suspendi.

I. *Praeceptum cessat:*

1. Per revocationem ex parte Superioris.

2. Resoluto iure praecipientis vel morte sive Superioris sive subiecti. Ius autem praecipientis resolvi potest vel quia praeci-
piens potestate sua privatur (amotio ab officio) vel quia subiec-
tum cessat esse eius subditus.

NOTA. Praeceptum vero ecclesiasticum, ex Iure Canonico, c. 24, in quibus-
dam circumstantiis non cessat resoluto iure praecipientis.

3. Per cessationem adaequatam finis praecepti.

Pr o b a t u r . Praeceptum est ligamen libertatis, quod etiam Supe-
rior sine motivo sufficiente inducere non potest. Cessante proinde
adaequata fine praecepti, Superior praeceptum suum sine motivo
sufficiente adhuc urgere non censetur.

4. Per impossibilitatem perpetuam illud observandi.

Notandum pro praecepto impossibilitatem difficilius haberi
quam pro lege: Superior enim, cum casum determinatum prae
oculis habeat, facilius potest circumstantias particulares praevi-
dere, et proinde facilius censendus est velle etiam in his circum-
stantiis obligationem urgere.

Dico: perpetuam impossibilitatem ; si enim ad tempus tantum
observatio praecepti est impossibilis, praeceptum non cessat, sed
suspenditur, nisi Superior illud revocet.

II. *Praeceptum suspenditur:*

1. Per declarationem Superioris: praeceptum enim tunc obli-
gat, quando Superior vult illud obligare; unde ei Superior vult
illud ad tempus non obligare, postea vero obligare, obligatio ad
tempus suspenditur, postea vero iterum urget.

2. Per impossibilitatem illud observandi.

APPLICATIO

« Si... vis ad vitam ingredi, serva mandata » (Mt. 19, 17).

Haec est ergo regalis via quae ducit ad finem meum: lex, prae-
ceptum, mandatum. Lex et voluntas Superiorum proinde mihi

non sit dura necessitas, quam effugere non valeo, sed quam effugere contendo quantum possum, lex est mihi voluntas Patris mei coelestis, qui mihi omnia bona tribuit meque vult ad aeternam ducere beatitudinem ; lex est mihi onus leve et iugum suave, quod Icsus imponit mihi ut per illud valeat dirigere gressus meos.

Lex proinde, non solum divina, sed et ecclesiastica et civilis, sicut et praecepta Superiorum, nunquam considerari possunt tanquam vinculum quo homines mihi aequales, sed in auctoritate constituti, volunt libertatem meam refrenare, sed sunt medium quod paterna bonitas Dei excogitavit ut secure ducar ad finem beatum, et nihil ex meipso desiderans, libertate gaudeam liliorum Dei.

Omnis lex proinde mihi sancta erit ac venerabilis sicut ipsa voluntas Dei.

« Legem pone mihi, Domine, viam iustificationum tuarum, et exquiram (h. e. observabo) eam semper»! (Ps. 118,33).

DE CONSCIENTIA

seu de actuum humanorum norma subiectiva

132. — Medium quo homo finem suum ultimum attingere potest ac debet est actus humanus ordinatus iuxta normam legis et praecepti. Iamvero actus humanus formaliter fit per voluntatem: actus bonus est seu ducit ad finem, si voluntas agit iuxta legem et praeceptum; malus est seu a fine avertit, si voluntas contradicit legi et praecepto. Voluntas autem est facultas caeca, quae normam hanc videre non valet nisi praelucente intellectu: intellectus in quantum voluntati indicat valorem moralem actus, vocatur conscientia. Intellectus autem humanus est fallibilis, et proinde iudicium iuxta quod voluntati valorem moralem actus proponit, non necessario concordat cum obiectiva veritate, h. e. cum valore morali reali huius actus.

Deus autem non est index sicut iudex humanus, qui de sola convenientia actus cum lege et praecepto indicat et indicare valet; Deus e contra iudicat de ipsa bonitate vel malitia voluntatis, quae bonum vel malum propositum quaerit. Unde in iudicio Dei — quod est unicum iudicium quod valet et cui proinde iudicium nostrum conformari debet — norma non est lex, sed reactio voluntatis in boni vel mali propositionem, norma proinde subiectiva, conscientia.

Ar t . 1

NATURA CONSCIENTIAE

133. — Vox conscientia in lingua latina duplicem sensum prae se fert, qui in aliis linguis diversis terminis exprimitur: *conscientia psychologica*, quae non est nisi facultas qua homo percipit activitatem suam internam; *conscientia moralis*, quae est facultas qua homo iudicat de valore morali actuum humanorum. Uti patet, hic agitur de sola conscientia morali.

Conscientia autem moralis etiam duplex distinguitur: una *praecedens*, quae est quasi consiliarius, et ante actum iudicat de valore actus morali; alia *subsequens*, quae est quasi iudex, et post actum bonum probat, malum vero reprobatur (remorsus conscientiae, vermis qui non moritur). In hoc ultimo sensu dicitur quis habere malam vel bonam conscientiam, prout sibi malae actionis peractae conscius est vel non.

Hic agitur de sola conscientia praecedenti, quia haec sola est norma actuum humanorum agendorum vel omittendorum. Quando proinde abhinc de conscientia loquimur, semper intelligatur conscientia praecedens.

DEFINITIO. Conscientia est facultas necessario iudicans de valore morali cuiuslibet actus humani concreti quem ponere intendis.

Explicatur. Necesario: h. e. nullus est actus humanus cui tale iudicium non praecedat. Est nempe facultas a Deo naturae humanae indita.

Iudicans: haec facultas ergo refertur ad intellectum, eiusque actus, qui vocatur *dictamen conscientiae*, nihil aliud est quam iudicium practicum de valore morali actus humani quem ponere intendis.

De valore morali: de ratione obligatoria vel non-obligatoria, de liceitate vel illiceitate, a. v. utrum actus poni vel omitti debeat, possit, vel non possit.

Actus humani concreti: iudicium ergo hoc non est de actibus humanis in abstracto, sed de hoc actu quem hic et nunc ponere intendis, cum omnibus suis circumstantiis et fine, iudicatur utrum sit obligatorius vel non, licitus vel non. Unde conscientia non est synderesis vel scientia moralis, quae sunt habitualis scientia de moralitate actuum humanorum in abstracto, seu de solis legibus et praeceptis.

Quem ponere intendis: etiamsi eum reapse non ponis, quia scii, conscientiae reprobanti obtemperas.

Fundamentum. Dictamen conscientiae ergo est iudicium, h. e. collatio facti cum norma: confertur nempe actus quem ponere intendis cum norma obiectiva moralitatis. Unde rectitudo iudicii pendet a recta cognitione utriusque termini, actus cum suis circumstantiis, et normae obiectivae moralitatis seu legum et praeceptorum ad hunc actum referibilium.

DIVISIO. Conscientia dividitur in:

1. *Rectam et erroneam* prout cognitio sive principiorum sive actus est vera vel falsa.

NOTA. Cum conscientia erronea fundetur in ignorantia, hic recolenda est divisio ignorantiae in vincibilem et invincibilem, in simplicem, crassam et affectatam (cf. n. 56).

2. *Certam et incertam* prout mens dictamini conscientiae definitive adhaeret vel non.

Incerta conscientia potest esse stricte talis seu *dubia*, si iudicium suum suspendit quia nescit quomodo indicandum sit; vel potest esse *perplexa*, si ex utraque parte indicat adesse peccatum; vel potest esse *probabilis*, si argumenta pro iudicio non sunt sufficienter stringentia ut possit cum certitudine iudicari. Haec autem conscientia probabilis ex theoretice incerta potest fieri *practice certa*. De hoc plura infra, n. 142.

3. *Timoratam, laxam et scrupulosam* prout recte applicat principia ad actum, vel nimis faciliter indicat actum non cadere sub lege prohibente, vel nimis faciliter iudicat hunc actum cadere sub lege prohibente.

NOTA. Conscientia timorata, laxa vel scrupulosa generatim non solum est actus, sed solet fieri habitus, ita ut homo habitualiter timorate,

laxe vel scrupolose applicet principia ad actum: unde etiam educationis est capax.

Patet conscientiam laxam et scrupulosam esse erroneam; non tamen identiificanda est conscientia timorata cum recta. Rectitudo enim conscientiae refert ad cognitionem principiorum et actus, dum timorositas refertur ad modum applicandi principia ad actum. Unde conscientia timorata potest tamen esse erronea, uti si quis erronee putans talem actum esse peccatum, timorate illum actum vitat.

Ar t . 2

VIS NORMATIVA CONSCIENTIAE

Conscientia practice nihil est nisi lex et praeceptum prout a subiecto cognoscitur. Cum vero primum elementum constituens actum humanum sit cognitio, patet legem et praeceptum seu normam obiectivam actuum humanorum ita obligare sicut cognoscitur, et simul conscientiam participare vi obligatoriae legis et praecepti; a. v. conscientiam esse normam subiectivam obligatoriam actuum humanorum. Hoc quoad conscientiam rectam facile intelligitur, sed quaeri potest: quid quoad conscientiam erroneam? quid praesertim quoad conscientiam incertam?

§ 1. CONSCIENTIA RECTA ET ERRONEA

134. — 1. Dictamen conscientiae sive rectum sive erroneum est norma proxima actuum humanorum.

Probat ur. Primum: conscientia recta iudicat secundum obiectivam realitatem. Ergo subiectivae illi obligationi correspondet obligatio obiectiva.

Secundum: 1) Conscientia erronea est lex prout ab intellectu apprehenditur. Iamvero cum voluntas sit facultas caeca, lex et proinde obligatio ei imponi non potest nisi per intellectum seu per cognitionem. Ergo obligatio talis esse debet qualis cognoscitur; cf. etiam supra, n. 58.

2) Qui sequitur conscientiam etiam erroneam, sequitur quod iudicat esse voluntatem legislatoris. Ergo habet voluntatem implendi obligationem suam.

NOTA. Actus ex errore seu ex conscientia erronea positus etsi non imputetur, potest tamen esse imputabilis in causa, in quantum scii, error est imputabilis; cf. n. 58.

Agitur in hoc principio de conscientia erronea errore invincibili: si enim error esset hic et nunc vincibilis, conscientia necessario esset dubia; quid tunc agendum esset, vide infra, n. 141.

Ut confessarius practice dignoscat utrum poenitentis conscientia fuerit invincibiliter an vincibiliter erronea, interroget poenitentem: 1) utrum aliquam indecentiam in actu illo adverterit vel saltem de eius liceitate dubitaverit; 2) utrum cogitaverit aliquem in hac re esse interrogandum. Si utrumque negat, error erat invincibilis; si unum affirmat, error erat vincibilis, et proinde culpabilis.

2. Conscientia erronea, statim ac error deprehenditur vel saltem suspicatur, reformanda est; a. v. homo tenetur adhibere seriam sollicitudinem ad semper habendam conscientiam rectam.

PROBATUR. Lex primum obligat ad cognitionem sui. Ergo statim ac quis deprehenderit se legem non cognoscere, tenetur illam discere.

NOTA. Haec autem cognitio actui subveniens non est norma actionis praeteritae. Unde nunquam de quadam actione iudicandum est iuxta conscientiam post factum habitam, sed iuxta conscientiam immediate ante actum habitam.

135. — EXCEPTIONES. Qui erronee putat se teneri lege quam observare impossibile est, non tenetur illud dictamen conscientiae sequi, quia ad impossibile nemo teneri potest.

Qui erronee putat sanctionem humanam cuidam transgressioni esse adnexam, eam non incurrit, etsi legem transgrediatur. Peccat quidem contra legem quam putat existere, sed sanctionem non incurrit: sanctio enim quibusdam legibus additur quia earum transgressio specialiter ordinem turbat; eo autem quod quis erronee putat quandam actionem ita specialiter turbare or-

dinem ut legislator sanctionem addiderit, ordo non realiter turbatur, et proinde nulla est ratio cur sanctio incurratur.

136. — *Monitum.* Ex his apparet quanti momenti sit ut confessarii, concionatores et directores animarum fideles recte instituant, ne peccata committant ubi non sunt. Ne proinde pias consuetudines vel consilia tanquam mandata proponant: e. g. preces consuetas apud Christianos instantissime quidem commendent, sed simul clare dicant earum omissionem non esse peccatum (saltem per se). Nec uti gravia peccata proponant quae sunt venialia. « Hinc animadvertatur, ait S. Alphonsus, in quale discrimen se immittant illi, qui rigidam doctrinam sectantes facile damnant homines de peccato mortali in iis, in quibus gravis malitia evidenti ratione non apparet, eos sic exponendo periculo damnationis aeternae; et idem dicendum est de iis, qui de facili notam laxitatis inurunt sententiis, quae aperte improbables non videntur » (*Theol. Mor.*, l. 5, n. 52).

137. — *COROLLARIUM. De libertate conscientiae.*

Moderni alte proclamare solent libertatem conscientiae: ex his duobus principiis patet sensus quem illud adagium licite habere potest. Generatim volunt fautores hoc verbo impugnare Ecclesiam quae sibi soli ius vindicat homines dirigendi ad Deum. Libertas conscientiae pro ipsis significat pugnam contra Ecclesiam. Alii hoc verbo volunt sibi vindicare saltem idem ius ideas suas propagandi quod sibi vindicat Ecclesia; pro ipsis libertas conscientiae est aequalitas omnium religionum omniumque scholarum philosophicarum. Ex supra positis principiis huius proclamationis falsitas apparet. In quantum proclamat quod quilibet homo potest ac debet iuxta conscientiam propriam agere et vivere, verum est; in quantum vero contendit cuilibet homini ius esse conscientiam suam conservandi, imo et apud alios propagandi, verum est pro sola conscientia recta, ergo pro sola Ecclesia Catholica, pro aliis vero falsum est.

§ 2. CONSCIENTIA CERTA

138. — 1. Conscientia practice moraliter certa requiritur et sufficit ad agendum.

Explicatur. Moraliter certa: non ergo requiritur absoluta certitudo, sed sufficit talis ut omne dubium prudens excludatur.

Practice certa: non ergo requiritur certitudo theoretica seu certitudo fundata in obiectiva veritate principiorum, sed sufficit talis ut ex applicatione cuiusdam principii generalis actio hic et nunc appareat licita.

Requiritur: h. e. non licet agere cum conscientia incerta, sed, si actio urget, efficienda est saltem practice certa; quomodo hoc fieri possit, infra dicemus, n. 142.

Sufficit: cf. tamen infra, n. 141, prine. 1.

Probat ur. Requiritur: qui cum conscientia incerta agit manifestat voluntatem suam agendi etiamsi sit contra legem; A. in hac mala voluntate, etiamsi actus externus non sit contra legem, consistit actus malus (cf. n. 42). Ergo.

Sufficit: non raro maior certitudo quam practica et moralis haberi non potest; quare si talis certitudo non sufficeret, homo saepesaepius nesciret quid faciendum. Hoc autem repugnat.

2. Conscientiae certae obtemperandum est.

Explicatur. Obtemperandum est: h. e. si praecipit, actio ponenda est; si prohibet, actio omittenda est; si permittit, fieri vel omitti potest.

Probat ur. Si conscientia sive recta sive erronea est norma proxima actuum humanorum (cf. n. 134), hoc saltem valere debet de conscientia certa.

§ 3. CONSCIENTIA INCERTA

139. — Nunquam licere agere cum conscientia incerta, patet ex eo quod ad agendum requiritur conscientia saltem practice moraliter certa (cf. n. 138). Unde si quis est in conscientia incerta et simul in necessitate agendi, ante omnia suam incertitu-

dinem deponere et in certitudinem saltem practicam moralem mutare debet.

Incertitudo autem triplex esse potest, quae diversimode in certitudinem practicam mutari potest: dubium, probabilitas, perplexitas.

/. *Dubia.*

140. — NOTIO. Conscientia dubia est conscientia iudicium suum suspendens eo quod rationes sufficientes non habeat ut saltem practice certa sit.

Explicatur. *Iudicium suum suspendens*: conscientia non audent iudicium ferre de moralitate actionis instantis.

Rationes sufficientes: sive non adsint sive eas ignoret.

Practice certa: possunt deesse rationes sufficientes ut theoretice certa sit, ita ut rationes probabile tantum iudicium permittant; fieri tamen potest ut applicatione cuiusdam principii generalis actio, quae theoretice non certe licita est, appareat practice certe licita: tunc conscientia est practice certa. Quomodo conscientia theoretice incerta fiat practice certa infra n. 142 videbimus.

DIVISIO. Dubium quo inducitur conscientia dubia potest esse:

1. *Dubium iuris* vel *dubium facti* prout versatur circa existentiam vel sensum legis, vel circa existentiam facti. Ita qui dubitat utrum in festo S. Ioseph debeat audire Missam, habet dubium iuris; qui vero dubitat utrum hodie sit festum S. Ioseph vel cras, habet dubium facti.

2. *Dubium speculativum* seu theoreticum vel *dubium practicum* prout versatur circa obiectivam moralitatem actus vel circa liceitatem actus hic et nunc. Ita circa omnes sententias morales disputatas habetur dubium speculativum seu theoreticum; si quis autem dubitat utrum talem actionem hic et nunc ponere possit, habet dubium practicum.

NOTA. Dubium speculativum stare potest cum certitudine practica. Ita principia reflexa, de quibus infra n. 142, non tollunt dubium speculativum, sed dant certitudinem practicam.

3. *Dubium positivum* vel *dubium negativum* prout fundatur in rationibus gravibus vel futilibus.

NOTA. *Dubium negativum* cum supponatur futile nec serie fundatum, semper spernendum est; secus enim vita humana fieret onus intollerabile.

141. — PRINCIPIA. I. Nunquam licet agere cum conscientia practice dubia, sed ante actionem acquirenda est certitudo theoretica ubi possibile est, secus saltem practica.

PROBATUR. *Primum*: 1. Hoc tanquam corollarium sequitur ex primo principio de conscientia certa (supra, n. 138).

2. Si enim dubium versatur circa obligationem vel non-obligationem actus, nisi actum ponat, sese periculo transgrediendi legem libere exponit et proinde voluntatem eam transgrediendi manifestat; si vero versatur circa liceitatem vel illiceitatem actus, et actum ponit, se iterum libere periculo exponit legem transgrediendi et voluntatem suam manifestat eam transgrediendi.

Secundum: acquirenda est certitudo speculativa ubi possibile est: lex enim primum obligat ad cognitionem sui; solum ubi certa cognitio legis impossibilis est, sufficit certitudo practica.

II. Pars tutior semper eligi potest, imo si dubium practicum deponi nequit, pars tutior eligi debet.

EXPLICATUR. *Pars tutior*: est illa sententia qua certe nullam legem transgredieris; ita si dubium est circa obligationem vel non-obligationem actus, pars tutior est positio actus; si dubium est circa liceitatem vel illiceitatem actus, pars tutior est omissio actus.

PROBATUR. *Primum*: cum partem tutiorem eligendo nullam legem transgrediaris, ille actus certe licitus est et proinde cum conscientia certa agis.

Secundum: pars tutior eligi debet, a. v. aliam partem eligere non potes, ne periculo transgrediendi legem te exponas. Hoc patet ex ipsa vi obligatoria legis.

142. — SCHOLION. *De modo mutandi dubium in certitudinem practicam.*

Duplex est modus mutandi dubium in certitudinem practicam: unus est directus, alius est indirectus seu reflexus.

Directe deponitur dubium per propriam investigationem vel per consultationem sive viri sapientis sive libri probati, ita ut moralis certitudo de moralitate actus obtineatur.

Indirecte deponitur dubium per sic dicta «*principia reflexa*», quae sunt quaedam normae generales, quae quidem moralitatem actus in se non illuminant, sed tamen, relicto dubio speculativo, efficiunt certitudinem practicam.

Ex supra dictis patet modum directum semper adhibendum esse ubicumque possibile est, modumque indirectum licitum esse solum ubi directa solutio dubii non est possibilis: lex enim primum obligat ad cognitionem sui.

Principia principaliora.

1. Lex dubia non obligat.

Hoc principium ulterius explicandum erit infra, ubi de probabilismo. Lex enim dubia est, si probabiliter obligat et item probabiliter non obligat.

2. In dubio standum est pro eo pro quo stat praesumptio.

3. Melior est conditio possidentis.

4. Praesumptio stat pro superiore, pro lege.

5. Praesumptio stat pro validitate actus.

6. Praesumendum est ex ordinarie contingentibus.

Haec omnia reducuntur ad principium: standum est pro eo pro quo stat praesumptio. Etenim legitimus possessor praesumitur ille qui usque nunc rem possedit, nisi contrarium probeatur. Superior, et proinde lex, praesumitur legitime uti iure suo imperandi nisi contrarium probetur. Qui ponit actum, supponitur ita eum ponere ut validus sit, nisi probetur quoddam elementum validitatis deesse; unusquisque praesumitur ita agere sicut solet in talibus circumstantiis sibi que esse constans, nisi probetur contrarium.

Praesumptio autem est ex ordinarie contingentibus admissio facti non probati.

Sicut pro lege fundata in praesumptione (cf. n. 84), ita et hic, cum agatur de casu necessario solvendo, supponendum est prop-

ter bonum commune, illum habere ius qui ex ordinarie contingentibus apparet ius habere.

Quoad principium: *Melior est conditio possidentis*, notandum est illud non tantum valere in re iustitiae, sed merito a S. Alphonso aliisque moralistis extendi ad alias materias, ad discernendum utrum lex quaedam obliget necne. Lex et libertas tunc considerantur tanquam duo litigantes circa activitatem hominis: si lex certa est eiusque impletio dubia, lex censetur in possessione et proinde obligatio perdurat; si vero lex incerta est, libertas censetur in possessione et lex non obligat. Non desunt tamen auctores qui dicunt libertatem semper esse in possessione, usque dum certe probetur ligata (cf. de Probabilismo).

7. Factum non praesumitur, sed probatur.

8. Nemo reus donec probetur.

Haec duo principia ad unum reducuntur, nam in altero factum probandum non praesumendum, est crimen.

Etiam haec duo principia reduci possunt ad illud: *melior est conditio possidentis*. Agitur enim vel de facto quod induceret obligationem legis, et tunc libertas est in possessione usquedum obligatio legis per factum certe inducitur; vel agitur de facto quod liberat a lege, et tunc lex est in possessione usquedum deobligatio per factum probetur.

NOTA. Cf. ad hoc principium quae dicta sunt de lege fundata in praesumptione facti (n. 84), ubi propter bonum commune factum praesumitur usquedum contrarium probetur. Ibi enim legislator propter bonum commune certe ius habet desumendi probationem facti ex ordinarie contingentibus; quapropter hoc principium tunc cedere debet certo iuri legislatoris.

9. Favores sunt ampliandi, odiosa sunt restringenda.

Favor hic intelligitur quidquid maiorem concedit libertatem, odiosum quidquid restringit libertatem.

Etsi autem favores sint ampliandi, odiosa vero restringenda, standum tamen est ad verum sensum verborum (cf. supra, n. 86).

2. *Probabilis.*

143. — NOTIO. Conscientia probabilis est conscientia iudicans de valore morali actus, ita tamen ut simul timeat ne pars opposita sit vera.

Differentia ergo inter conscientiam dubiam et probabilem in eo est quod conscientia dubia non audet iudicare de valore actus, dum conscientia probabilis revera iudicat, etsi non cum certitudine, non sine formidine oppositi.

Conscientia probabilis proinde est vere incerta, quia iudicium eius de valore morali actus non fundatur in sententia certa, sed in sententia probabili tantum. Unde ante actum haec conscientia probabilis reducenda est ad practice certam, quod fit per sic dicta systemata moralia: tutiorismi, probabiliorismi, aequiprobabilismi, probabilismi.

144. — STATUS QUAESTIONIS. In conscientia probabili ad-sunt duae sententiae, una stans pro lege, altera stans pro libertate; uti patet, semper licet sequi sententiam quae stat pro lege; sed quaeritur utrum et quando liceat sequi illam quae stat pro libertate, neglecta illa quae stat pro lege.

Respon-sa. 1. *Tutiorismus absolutus*: solum licet si sententia stans pro libertate est certa.

2. *Tutiorismus mitigatus*: solum licet si sententia stans pro libertate est probabilissima.

3. *Probabiliorismus*: licet sequi sententiam stantem pro libertate, quoties probabilior est quam sententia stans pro lege.

Probabilior est sententia quae fundatur in argumentis solidioribus quam sententia opposita, non ita tamen ut sententia opposita non amplius sit vere probabilis.

4. *Aequiprobabilismus*: licet sequi sententiam stantem pro libertate dummodo agatur de lege inducenda, non de cessatione legis, et sententia sit saltem aeque probabilis ac sententia stans pro lege.

Aeque probabilis est si fundatur in argumentis eiusdem circiter firmitudinis et valoris.

5. *Probabilismus*: semper licet sequi sententiam stantem pro libertate dummodo sit solide probabilis et non agatur de fine necessario obtinendo (uti de valore actus): tunc enim pars tutior est sequenda.

Solide probabilis est sententia nitens in argumento gravi quod

grave manet etiam inspectis oppositis argumentis, sed tamen formidinem oppositi non excludit.

Argumentum grave est quod virum prudentem ad assensum movere valet. Vir prudens censetur qui aptus est iudicium ferre circa res practicas e proprio ingenio, liber a praeiudiciis et studio partium.

Probabilitas alicuius sententiae potest esse intrinseca vel extrinseca. *Intrinseca probabilitas* est quae fundatur in argumentis solidis quae quidem assensum viri prudentis conciliare possunt, non tamen absque formidine oppositi. *Extrinseca probabilitas* est quae fundatur in auctoritate theologorum eminentioris scientiae talem sententiam sustinentium; supponit, uti patet, ipsos habere huius sententiae argumenta intrinsece probabilia. Generatim dicitur sententiam cui quinque vel sex auctores graves adhaerent, esse extrinsece probabilem; per accidens, si agitur de auctore super omnes eminente, qui coeteris sententiis discussis, suam sententiam cum argumentis novis proponit, etiam auctoritas unius auctoris potest facere sententiam extrinsece probabilem. Liquet nullam valere probabilitatem extrinsecam quoties S. Sedes ei contradicat vel argumenta fundentur in documentis aperte falsis.

NOTA. Loqui solent Auctores etiam de sententia « tuta ». Sententia tuta est illa quae quis tranquilla conscientia sequi potest. Qualis vero haec sit, pendet a systemate morali quod quis sequitur: pro tutiorista sola sententia certa vel probabilissima erit tuta; pro probabilista omnis sententia solide probabilis est tuta. Ab omnibus vocatur *tutior* quae stat pro lege: nam in illa certe nullum est periculum legis transgrediendae.

145. — THESIS. Quotiescumque agitur non de fine necessarie obtinendo, sed de solo licito vel illicito, sequi licet opinionem vere probabilem, etiamsi opposita sententia tutior sit probabilis vel imo probabilior.

Explicatur. *Quotiescumque*: sive ergo sit quaestio de iure positivo vel de iure naturali.

Non de fine necessarie obtinendo: e. g. quando agitur de valore actus vel de medio necessario ad finem necessarium. Obtentio

enim linis vel valor actus non pendet a sentiētiis, sed a realitate rerum; unde qui vult vel debet effectum certe obtinere, debet adhibere medium certum. Attamen, si pars tutior in tali casu est impossibilis (e. g. aqua pura pro baptismo moribundi haberi non potest), non solum potest, sed et debet iuxta sententiam probabilem procedi, iuxta adagium: in extremis extrema sunt tentanda.

Sed de solo licito vel illicito: ubi dubitatur de obligatione vel non-obligatione legis: agitur proinde generatim de dubio iuris, non de dubio facti; nam dubium facti generatim non inducit probabilitatem circa liceitatem vel illiceitatem; quandoque tamen dubium facti ad dubium iuris seu ad probabilitatem circa liceitatem alterius actus reduci potest, uti infra in Scholio III videbimus, et tunc etiam principium in thesi enuntiātum applicari valet.

NOTA. In dubio iuris lex ecclesiastica non valet; in dubio facti Ordinarius dispensare potest (c. 15).

Vere probabilem: non ergo sufficit ut sententia sit tenuiter tantum probabilis, sed ita saltem ut prudentis viri assensum sollicitare possit: ita vitatur laxismus damnosus. Vere probabilis sit sive interne, sive externe.

Etiam si tutior sit probabilis vel probabilior: ut ergo sententia probabilis tute adhiberi possit, non est attendendum ad sententiam oppositam; dummodo sententia sit vere probabilis, licite adhibetur.

Probatur. A. *Negative.*

1. Tutiorismus teneri nequit: tutiorismus mitigatus logice ducit ad tutiorismum absolutum, nam argumentum tutiorismi mitigati est, quod debemus vitare etiam periculum transgrediendi legem; iamvero in sententia probabilissima cum non simus certi, adhuc superest periculum legem transgrediendi. Si ergo hoc periculum omnino vitandum est, requiritur certitudo, sicut tenet tutiorismus absolutus. Iamvero praeterquam tutiorismus absolutus sit damnatus ab Alexandro VIII: « Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam » (DB 1293), argumentum tutiorismi non potest teneri. Dicunt enim: non solum peccatum, sed et periculum peccati est vitandum; hoc autem non

possumus nisi certi simus de non violanda lege; Ergo. Cui respondemus: periculum peccati formalis vitandum est, sed si semper et ubique deberemus etiam omne periculum peccati materialis possibilis vitare, vita humana fieret onus intolerabile.

2. Probabiliorismus teneri non debet: Verum est probabiliorismus multa habere argumenta auctoritatis; imo usque ad medium saec. xvn fuit sententia universalis. Postquam a. 1571 Bartholomaeus de Medina, O. P., primum proposuit probabilismum, ipsi Summi Pontifices non destiterunt probabiliorismus sua auctoritate fulcire, et adhuc a. 1680 Innocentius XI mandavit Praeposito Generali S. I. ut probabiliorismus propaget inter Patres Societatis, hocque dixit esse valde gratum Summo Pontifici et iuxta mentem suam. Similiter Clemens XI et Benedictus XIV probabiliorismus prae probabilismum commendarunt. Iure ergo merito dicit Prümmer (n. 345): « Nullum est aliud systema quod tam fortiter ex auctoritate fulcitur quam probabiliorismus ».

Attamen similiter certum est, nunc temporis systema probabiliorismi fere ab omnibus auctoribus esse derelictum. Ratio enim, cur antea Auctores probabilismo adversari solebant, est periculum laxismi quod in eo videbant. Cum autem nunc invicte demonstratum sit probabilismum verum non continere tale periculum, magis ac magis theoriam probabilioristicam relinquunt, et ad probabilismum se convertunt, et hoc quidem auctoritate ecclesiastica non contradicente, uti infra videbimus, dum in re tanti momenti contradicere deberet.

Etiam ipsum argumentum rationis probabiliorismi non est certum. Dicunt enim: rationabiliter est agendum; A. sententia probabilior est rationabilior quia magis propinquat veritati; Ergo sententia probabilior est tenenda. Contra autem arguitur: sententia probabilior magis quidem videtur vera, sed utrum vera sit nescitur. Si autem de facto non est verum, non magis appropinquat veritati quam alia, et proinde eam sequi non est rationabilior quam aliam sequi.

Insuper, sententia quae uni videtur probabilior, alteri videtur minus probabilis: facilius iudicabunt uniformiter ubi iudicandum est utrum sententia sit solide probabilis quam ubi iudican-

dum est qualis sententia sit probabilior. Et hoc valet quidem de theologis, magis adhuc de fidelibus.

3. Etiam aequiprobabilismus non potest teneri: nam verus aequiprobabilismus reducitur ad probabiliorismum. Dicunt enim: si duae sententiae sunt aequae probabiles, quando agitur de lege inducenda, sententia stans pro libertate est probabilior; quando agitur de cessatione legis, sententia stans pro lege est probabilior, iuxta principium: melior est conditio possidentis.

Quodsi cum quibusdam aequiprobabilistis dicimus illam distinctionem illamque reductionem ad probabiliorismum non esse necessariam, quia libertas est in possessione usquedum per sententiam aequae probabilem probetur ligata, respondetur per sententiam aequiprobabilem non plus probari libertatem ligatam quam per sententiam probabilem; unde ad probandam libertatem ligatam requiritur saltem sententia probabilissima stans pro lege, quae sententiam stantem pro libertate nonnisi tenuiter tantum probabilem faciat. Sententiam autem tenuiter tantum probabilem teneri non posse, concedunt etiam probabilistae.

B. *Positive.*

1) Lex non obligat nisi mediante scientia. A. lex usquedum certe probetur exsistere, est lex cuius exsistentia ignoratur. E. lex usquedum certe probetur exsistere, non obligat, et proinde libertas manet solide probabilis.

2) Si lex incerta obligat, tunc incidimus in tutiorismum absolutum, si lex incerta non obligat, tunc stat libertas donec monstratur ligata; A. primum teneri nequit, uti supra vidimus; quoad alterum: libertas nonnisi per legem certam monstratur ligata. Ergo cum sententia solide probabili stat libertas.

NOTA. Solent defensores probabilismi afferre argumentum indirectum ex auctoritate ecclesiastica: Ecclesia nunquam damnavit probabilismum, ubi, si esset falsum, hoc facere debuisset: nam agitur de doctrina quae, si falsa esset et tamen universaliter doceretur, duceret ad relaxationem morum. Iamvero, non solum nunquam damnavit eum, sed eum damnare pluries renuit. Ipse Summus Pontifex Innocentius XI, qui personaliter fuit adversarius acerrimus probabilismi, sollicitatus ab Episcopis Galliae et iterum ab Universitate Lo-

vaniensi ut quasdam theses damnaret, inter quas etiam thesis probabilismi, nunquam hanc thesim damnavit. Similiter et alii Pontifices (Innocentius XII, Clemens XI). Ex co ergo quod in talibus circumstantiis Summi Pontifices nihil fecerunt, defensores probabilismi concludunt hoc systema non esse damnabile.

146. — OBIECTIONES. 1. Qui sequitur probabilismum, non sincere quaerit sese legi conformare. A. hoc est officium nostrum. E. qui sequitur probabilismum officium suum non implet.

Resp.: Officium nostrum est quidem omnes leges observare; insuper, cum legem nonnisi cognitam observare possimus, officium nostrum est omnes leges accurate cognoscere. Si autem hoc nobis est impossibile, ad eam observandam non tenemur. Sententia autem probabilior videtur quidem magis appropinquare veritati, utrum autem revera magis appropinquet nescimus: secus enim esset certa. Quapropter officio nostro satisfacimus, si sumus parati legem observare statim ac nobis innotescat. Interim vero liberi manemus.

2. Qui sequitur probabilismum, sese exponit periculo peccandi.

Resp.: Quicumque non sequitur tutiorismum absolutum sese exponit periculo peccandi. Iamvero tutiorismus absolutus ab Ecclesia damnatus est. Ergo implicite ibi dicit Ecclesia licitum esse se tali periculo peccandi (sc. materialiter) exponere, seu hoc non esse verum periculum peccandi.

3. Principium « Lex dubia, lex nulla » non valet quando ei opponitur sententia probabilior: tunc enim lex non amplius est vere dubia.

Resp.: Sententia probabilior non facit aliam improbabilem nec facit legem certam; secus enim esset sententia certa. Si autem lex non est certa, est dubia, et proinde valet principium.

4. Probabilismus ducit ad laxismum.

Resp.: Laxismus est illud systema quod tendit ad erronee (in favorem libertatis) iudicandum de valore morali actuum humanorum. Iamvero probabilismum erronee iudicare de valore morali actuum humanorum, hoc est quod probari nequit. Non quidem imponit obligationem ubi non certe existit, sed hoc non est laxismus. Quodsi quidam laxistae nimis faciliter suam sententiam dixerint probabilem, hoc non est propter probabilismum, sed propter eorum laxam conscientiam, quae aequae faciliter dixisset suam sententiam esse aequae probabilem! Probabilistae solum admittunt sententias solide probabiles, et non possunt incriminari de abusibus aliorum.

Neque contendunt probabilistae sententiam probabilem stantem pro libertate esse obligatoriam; imo et ipsi hortantur et incitant ad perfectiora aemulanda; nolunt tamen obligationem imponere ubi non certe adest. Hoc autem minime est laxismus.

147. — SCHOLION I. *Utrum possimus sequi sententiam probabilem cuius falsitas nobis apparet?*

NOTA. Supponimus nos falsitatem revera perspicere, ita ut etiam auctoritas aliorum non faciat nos de falsitate dubitare!

Si agitur de lege divina, non licet: agere debemus iuxta cognitionem quam de lege habemus.

Si agitur de lege humana, licet; nam legislator humanus (ecclesiasticus et civilis) eo quod permittit probatos suos auctores ita legem interpretari, implicite etiam permittit subditos illam sententiam sequi.

148. — SCHOLION II. *Utrum debeat confessarius in docendo et absolvendo poenitentes, sequi opinionem probabilem, etiamsi illam sententiam non teneat?*

Si non interrogatur, potest propter bonum spirituale sive communis sive poenitentis, sententiam severiorem proponere, non tamen tanquam obligatoriam.

Si interrogatur, debet sequi sententiam probabilem, nam confessarii non est maiora onera imponere quam certe existunt. Potest tamen, imo saepe expedit, sententiam severiorem tanquam consilium proponere et suadere.

149. — SCHOLION III. *Utrum adhuc teneamur satisfacere obligationi certe contractae cui probabiliter iam satisfactum est?*

NOTA. Agitur hic de casu dubii facti convertendi in dubium iuris.

E. g. si quis ex voto certe obligatur ad eleemosynam dandam, et recordatur se eleemosynam dedisse, sed non recordatur utrum hoc fuerit ante vel post votum emissum; vel si postea, huius voti recordatus, nescit utrum ei satisfecerit necne: iuxta computum suum videtur satisfecisse, sed nescit quando.

STATUS QUESTIONIS. Obligatio legis certa est; huic obligationi certae probabilitatei satisfactum est: dubitatur ergo de facto satisfactionis, sed eo ipso iam dubitari potest de existentia obligationis: nam si revera satisfactum fuit, non superest obligatio; si autem revera satisfactum non fuit, superest obligatio. Cum vero impletio utriusque conditionis (satisfactum est, satisfactum non

est) sit probabilis, etiam utrumque consequens (non adest obligatio, adest obligatio) probabile est. Unde dubium facti (satisfactum est) verum est in dubium iuris (adest obligatio).

Solutio. Cum probabiliter hic et nunc (et pro futuro) nulla sit obligatio, uti ex statu quaestionis apparet, haec sententia probabilis tute teneri potest.

Alii autem Auctores hanc solutionem non admittunt, contententes nullam certam obligationem cessare nisi per certam impletionem.

Conclusio practica. Duae sunt sententiae solide probabiles, una stans pro obligatione, alia pro libertate: unde quidquid est de theoretica solutione casus, practice teneri potest sententia stans pro libertate.

150. — SCHOLION IV. *Utrum liceat nunc una, tunc altera opinione ex duabus oppositis probabilibus uti?*

Si agitur de duobus casibus diversis, etsi numerice tantum diversis, licet: nam unusquisque casus stat pro se, et sicut in primo casu mihi integrum est seligere quam volo sententiam, ita et in altero; nec inducit selectio in primo casu facta obligationem semper ita eligendi, eo vel magis quod hoc magnas praeberet difficultates: nam deberet quis semper in mente tenere quamnam sententiam primum elegerit!

NOTA. Qui autem agunt personam publicam uti iudices, confessarii, etc. tenentur semper eodem modo decidere ne videantur aliis studio partium laborare.

Si agitur de unico casu, non licet pro una parte unam, pro altera parte alteram sententiam assumere, etiamsi observatio legis multiplici actu fiat; omnes enim partes faciunt moraliter unum actum. Ita non licet contractum partim urgere partim respuere quia est probabiliter invalidum. Nulla enim sententia dicit illum contractum esse partim validum partim invalidum.

Similiter non licet adhibendo duas sententias oppositas eludere unam legem certam. Ita e. g. non licet mane sumere plenam refectionem in die ieiunii, quia probabiliter licet refectiones permutare, et dein meridie aliam plenam refectionem quia cum pro-

habilitate non liceat permutare prandium et refectionem matutinam, substantia ieiunii per refectionem matutinam iam fracta, ad ieiunium non amplius teneris!

NOTA. Solent Auctores ad hanc quaestionem referre casum similem, ubi tamen non agitur de usu opinionum probabilium, sed de dubio facti. Utrum scii., quando probabiliter media nox transiit et probabiliter non transiit (si e. g. probabilitas provenit ex discrepantia invincibili duorum horologiorum), liceat unam probabilitatem assumere ad dicendum Divinum Officium eo quod dies probabiliter nondum transierit, et aliam ad manducandum eo quod dies ieiunii probabiliter iam transierit.

Communius dicunt AA. hoc non licere, quia certe una lex laeditur, etsi nesciatur quatenus.

Cum paucis aliis tamen putamus dici posse hoc esse licitum, dummodo revera agatur de duabus legibus diversis. Una lex hoc modo *eluditur* quidem, sed utrum *laedatur*, en quaestio. Si enim licitum est ita agere, tunc nulla lex laeditur!

Iamvero, si utraque lex separatim sumitur, nihil impedit quominus c. g. obligationi Divini Officii recitandi satisfacias, quia probabiliter media nox nondum transierit; similiter nihil impedit quominus manduces quia probabiliter iam transiit dies ieiunii. Si autem illi duo actus separatim considerati liciti sunt, non apparet qualis nova prohibitio oriretur ex solo concursu duarum legum.

Hoc de coetero comprobari potest a pari ex can. 33, § 1. Ibi enim conceditur ut quis possit ad libitum suum adhibere tempus legale vel naturale, medium vel reale pro actibus privatis. Quamvis non liceret unum horarium assumere ad incipiendum ieiunium, alterum ad finiendum, quia agitur de eadem lege, posset tamen quis, ubi tempus legale et naturale differunt e. g. una hora, pro Divino Officio recitando adhibere horarium legale, pro cessando vero ieiunio adhibere horarium naturale et manducare. Quodsi hoc a Iure Canonico permittitur propter diversam supputationem temporis, possumus a pari concludere hoc non necessario esse illicitum propter discrepantiam horologiorum.

3. *Perplexa.*

151. — NOTIO. Conscientia perplexa est conscientia quae non audet consensum practicum dare pro actione ponenda, quia sive agat sive non agat, ex utraque parte timet transgressionem alicuius legis.

Conscientia perplexa provenit ex (vera vel imaginata) colli-

sione officiorum vel iurium. Quare applicandae sunt normae supra datae, n. 94. Quodsi autem, urgente decisione, certitudo de praevalente obligatione obtineri nequit, sequendae sunt sequentes

REGULAE. I. Si certitudo neque ex rationibus intrinsecis neque ex auctoritate obtineri potest, illud eligi debet quod minus malum videtur.

II. Si ad nullam decisionem deveniri potest quodnam sit minus malum, eligi potest ad libitum.

Probatur. Nemo peccat invitus, nec ad impossibile tenetur.

NOTA. Si perplexitas haec orta est ex ignorantia culpabili, valent quae supra dicta sunt de ignorantia culpabili, n. 56.

III. Si conscientia perplexa est ex scrupulositate, valent quae infra dicenda sunt de Conscientia scrupulosa, n. 157.

Art. 3

EDUCATIO CONSCIENTIAE

Conscientia certa, etiam erronea est quidem norma proxima obligatoria agendi. Inest autem omni homini obligatio primaria semper habendi conscientiam rectam in quantum potest, seu habendi semper indicium rectum de valore morali actuum suorum. Rectitudo autem iudicii supponit quidem scientiam obligationum, sed sola scientia minime sufficit; multo maioris momenti est prudens applicatio huius scientiae actionibus nostris. Tres homines eandem scientiam habentes, non tamen eodem modo agent, quia eorum *dispositiones habituales* non sunt eadem. Haec habitualis dispositio potest vocari *conscientia habitualis*, et hacc rectificanda seu educanda est, ut possimus semper recte iudicare de valore morali singulorum actuum.

§ 1. RECTA INSTRUCTIO

152. — Nemo est qui non videt primum requisitum ad recte educandum conscientiam esse rectam instructionem circa valorem moralem actuum. Unde maximi momenti est ut pueri et rudes, in scholis aliisque institutis, in confessionali et e pulpito, recte edoceantur. Et simul patet quantum damnum afferant illi educatores, confessarii et praedicatores qui « ut efficacius a peccato avertant » omnia proponunt tanquam gravia delicta vel ad infernum ducentia, uti e. g. qui dicunt omittentes preces matutinas vix esse Christianos computandos, etc.: in fine educandi non amplius sciunt iudicare quid sit malum, quid non (cf. n. 136).

Simul autem eos doceant non solum quid sit bonum vel malum, sed etiam rationes cur ita iudicandum sit, ut ita non solum sciant iudicare de hoc casu, sed simul discant de similibus iudicare.

Tandem candide doceantur de modo se gerendi in dubiis: ut in quantum possibile semper doctiores et prudentes viros, uti Superiores, Confessarium, Parochum, adeant, vel neque vereantur alios doctos (etsi forsan non doctiores) et prudentes viros interrogare: nam duo intellectus generatim plus vident quam unus etiam doctissimus; ut ex alia parte nunquam viros depravatos pro consilio adeant. Ut tandem, instante actione, sincere et tranquille conscientiam sibi efforment.

Clare etiam edoceantur quod conscientia consequens nunquam potest esse norma sciendi utrum et quale peccatum commiserit.

153. — SCHOLION. *De omissione rectae institutionis seu de relinquendis in bona fide.*

Uti patet, nemo potest seipsum relinquere in bona fide: eo ipso enim quod idea de possibilitate conscientiae erroneae assurgit, non amplius est in bona fide, sed in conscientia dubia quam deponere tenetur antequam agat. Unica exceptio sunt scrupulosi, de quibus infra, n. 157-158.

Alios autem in bona fide, h. e. in conscientia ignoranter erronea

relinquere, quandoque est licitum, quandoque imo necessarium. Ita

1. Qui nullo modo tenetur alios instruere in recto modo agendi, potest illos relinquere in bona fide.

Haec autem obligatio alios instruendi oriri potest sive ex caritate sive ex officio. Ex caritate in quantum omnis homo tenetur ad correptionem fraternam (cf. Vol. II, n. 452) vel in quantum ex caritate tenetur interrogatus respondere si potest. Ex officio vero parentes, institutores, educatores, parochi, praedicatores, catechistae, confessarii, etc. hanc obligationem habent.

2. Qui tenetur alios instruere, quandoque potest, imo, prout prudentia suadet, quandoque debet eos relinquere in bona fide:

a) Si non interrogatur et error non est graviter culpabilis, et praevidetur instructionem non aversuram hominem ab illa actione, sed e contra solum conversuram esse culpam materiale in culpam formalem, potest vel debet eos relinquere in bona fide prout cum minore vel maiore certitudine praevidet instructionem esse obfuturam. Excipe tamen si non-instructio vergeret in maius damnum sive ipsius educandi (e. g. crearet habitudinem quae postea eum induceret in peccatum formale, ut si iuvenem non instrueret circa malitiam pollutionis, de qua postea certe audiet) sive tertii (e. g. omissio restitutionis vel dissolutio matrimonii prole iam suscepta) vel publicum (e. g. magnum scandalum vel damnum publicum oriens ex malo usu matrimonii). Ibi prudenter indicandum est quodnam malum minus erit, si instruitur vel in bona fide relinquitur. Ita tamen se gerat ut nunquam eius silentium appareat tanquam approbatio mali.

l.) Si interrogatur vel si error est graviter culpabilis per se tenetur eos instruere, quia non amplius sunt in bona fide, sed in conscientia dubia vel saltem in mala fide in causa. Attamen si instructio vergeret in damnum ipsius educandi (e. g. mutando peccatum materiale in peccatum formale) vel tertii (e. g. scandalum, dissolutio matrimonii prole iam suscepta) non debet, imo quandoque prudenter non potest, eos instruere in *totam* doctrinam, sed solum in ea de qua interrogant seu de qua non sunt in bona fide, relictis eis in bona fide quoad reliqua. Ita interro-

gatus utrum votum privatum castitatis faciat matrimonium invalidum, poterit respondere quod non, et, si inde damnum timetur, nihil dicere de debito coniugali. Imo potest vel debet quandoque, si veritatis cognitio certe gravius obesset, dissimulare se quaestionem non audiisse vel evasive tantum respondere, dicendo e. g. nunc non esse tempus de hac re loquendi, eum interim posse facere prout coram Deo melius iudicat. Cavere tamen debet ne silentium unquam appareat tanquam approbatio mali.

§ 2. ROBORATIO VOLUNTATIS

154. — Non sufficit scire quid faciendum, debet etiam roborari voluntas, « ut ad implenda quae viderint convallescant » (Oratio Missae Dom. I post Ep.).

1. Ad hoc imprimis requiritur *strenua, educatio*; de ea cf. quae supra dicta sunt, n. 33.

Illa autem educatio non tantum consistit in generandis bonis habitibus et fortitudine voluntatis, in praebendo bono exemplo et in dirigendis passionibus. Praeter illa supponit, quod a multis negligi solet, ut in quantum potest removeantur omnia impedimenta quae minuunt voluntarium, de quibus egimus nn. 20-21, 25-34. Educatio enim conscientiae etiam ad hoc tendere debet ut homo mutetur in hominem perfectum. Nec sufficit proinde dicere: ego sum nervosus, ego habeo talem characterem, tales propensiones naturales, tales habitus, ergo excusor a peccato vel saltem minuitur peccatum: educatio conscientiae, quae est primum officium hominis, exigit ut vitam perfecte humanam ducamus, eo vel magis quod practice semper tales defectus noceant vitae nostrae sociali.

2. Praeter educationem autem hanc, roboratio voluntatis requirit frequentem et ferventem, imo et heroicam *orationem* in qua oramus Patrem nostrum coelestem ut nobis tribuat non solum cognitionem officiorum, sed et sapientiam et prudentiam qua illam cognitionem adamussim et fideliter in praxim deducamus.

3. Tandem *Sacramentalis Confessio* et *simplex oboedientia prudenti directori spirituali* ab ipso Deo instituta sunt ad robo-

randam voluntatem nostram in sequenda recta conscientia, et ad certitudinem et tranquillitatem obtinendam in vita nostra spirituali.

§ 3. HABITUALIS DISPOSITIO

155. — Recta cognitio et firma voluntas sunt quidem praerequisita, sed nondum faciunt characteristicam conscientiae hominis, vitae eius moralis. Maxime distinguuntur conscientiae hominum ex modo habituali quo scientiam suam activitati suae hic et nunc applicare solent. Potest homo errare in cognitione officiorum suorum; non est maximi momenti ut omnes omnino defectus suos cognoscat; potest homo quandoque esse debilis voluntatis; — quod autem magis interest, quod maximi est momenti, est modus quo habitualiter iudicat de valore morali actionum suarum, a. v. utrum laxae, scrupulosae vel timoratae seu tenerae sit conscientiae. Ad hoc ergo imprimis debet tendere educatio conscientiae, ut habitualiter discamus recte iudicare de officiis nostris hic et nunc implendis.

1. *Conscientia laxa.*

156. — NOTIO. Conscientia laxa est quae solet ob leves rationes iudicare licitum quod revera est illicitum vel saltem esse minus malum quod revera est maius.

DIVISIO. 1. *Laxa simpliciter* est illa conscientia quae solet fundari in opinionibus insufficienter probabilibus, et principia reflexa perperam adhibere, ita ut libertatem plus aequo extendat.

2. *Cauterata* (cf. I Tim. 4,2) quae quasi absque ullo remorsu conscientiae, peccata committit.

3. *Pharisaica* (cf. Mt. 23,24) quae in minoribus conscientiose agens, magna officia sua parvipendit, e. g. officia status negligit, sed opera supererogatoria magni facit.

Causae. Conscientia simpliciter laxa generatim oritur ex ignorantia et est conscientia vere erronea; non raro tamen etiam oritur ex defectu sinceræ pietatis erga Deum quae debet nobis

dare illum sensum moralem tenerum qui decet bonos filios et secundum quem officia nostra adamussim intelligimus; e contra loco huius sinceræ pietatis, egoismus quo homo semper proprium commodum quaerit, tendit ad leges etiam divinas quam latissime interpretandas ne proprium commodum coarctent.

Conscientia cauteriata generatim oritur ex vita peccaminosa (etiam peccatis venialibus) in qua remorsus conscientiae neglecti paulatim insensibiles fiunt et rectum iudicium morale obnubilatur. Potest recte vocari sanctio intrinseca vitae peccaminosae.

Conscientia pharisaica oritur ex superba malitia qualem apud Phariseos invenit Dominus Noster Iesus Christus.

PRINCIPIA. I. Conscientia laxa utpote erronea quamprimum deponenda est.

II. In conscientia consequente de actu posito severe indicandum est: conscientia laxa enim post factum generatim non valet exactam rationem reddere de actu praeterito, sed tendit ad minuendam culpam. Si autem sincere constat testimonium conscientiae consequentis esse verum, non debet severius indicari.

Remedia. Oratio aliaque media educationis conscientiae (cf. nn. 152-154). Meditatio sincera officiorum sive in exercitiis spiritualibus sive in quotidianis meditationibus.

Conversatio cum hominibus prudentibus et timoratis, et elongatio ab hominibus improbis.

2. *Conscientia scrupulosa.*

157. — NOTIO. Conscientia scrupulosa est quae solet ex futilibus et prorsus insufficientibus motivis opinari et timere quendam actum esse peccaminosum.

Distinguenda est conscientia scrupulosa *a)* a dubia, quae fundatur in seriis motivis nec habet exaggeratam anxietatem; *b)* a timorata, quae etiam abhorret a peccato etiam minimo, sed recte iudicat.

Signa. 1. Nimia anxietas circa sufficientiam actionum, praesertim circa praeteritas confessiones.

2. Prolixae accusationes circumstantiarum quae ad rem non pertinent: praesertim quoad actus internos, cogitationes, desideria, defectus bonae intentionis. Non solum accusant quae fuerunt, sed etiam quae forsitan fuerunt.

3. Pertinacia iudicii quae confessarii decisionibus acquiescere recusat.

NOTA. Quandoque scrupulositas est universalis et versatur circa omnia peccata. Saepius autem ad unum vel pauca obiecta restringitur, et tunc non raro cum conscientia vere laxa in aliis rebus combinatur.

Causae. Quandoque, etsi rarius, causae scrupulorum possunt esse supernaturales, e. g. Deus immittens scrupulos ad exercendam animam in patientia vel in directione spirituali animarum scrupulosarum; vel diabolus immittens (Deo permittente) scrupulos ad turbendam tranquillitatem animae. Tales autem scrupuli ad breve tempus tantum durare solent: nam Deus rem tam damnosam animae non permittet ad longius tempus quam animae proderit.

Causae autem ordinariae sunt causae naturales: quandoque dispositio corporalis, uti indoles melancholica et suspiciosa, debilitas nervorum proveniens sive ex debilitate physica sive ex excessivo labore; quandoque dispositio psychologica, uti excessivus timor incussus sive ab educatoribus vel praedicatoribus sive a lectione librorum s. d. asceticorum imprudentium; quandoque nimium commercium cum hominibus scrupulosis; quandoque etiam secreta superbia qua quis potius proprio iudicio quam iudicio confessarii fidit; vel secretus egoismus simul cum defectu spiritus fidei et confidentiae in divina bonitate paterna, quo timet se in altero mundo punitum fore.

Effectus. In se scrupuli sunt valde nocivi non tantum animae, sed et corpori, et non solum ipsi subiecto scrupulorum, sed et proximo. In anima enim omnem fiduciam in Deum, omnem fortitudinem ad sanctam vitam necessariam omnino extinguunt. Corpus per continuas anxietates exhauriunt. Et in commercio cum proximo scrupulosus brevi fit intolerabilis propter continuas suas anxietates et quia semper de iisdem loquitur, ita ut in fine de nulla re amplius libere colloqui valeat.

Attamen, si scrupulosus scrupulis fortiter resistit remediaque apta adhibet, potest inde magnum carpere fructum spirituales: cor enim a minimis defectibus emundant, et faciunt hominem semper ex puriore agere intentione; humilitatem docent per humiliationem quam necessario intellectui nostro imponunt, sed praesertim per humilem oboedientiam erga directorem spirituales; aptiorem reddunt ad alios scrupulosos dirigendos; et tandem multa merita conferunt propter acerbos suos cruciatus.

Remedia. Iuxta diversitatem causarum potest eis etiam inspectio medicinalis praescribi: nam saepesaepius scrupuli cum illa dispositione corporali vel psychologica ex qua oriuntur, disparebunt. Si vero ex secreta superbia vel defectu spiritus fidei oriuntur, spiritus humilitatis et confidentiae in Deum, per repetitam meditationem acquirendam erunt primum remedium.

Si scrupulositas partialis tantum est et cum conscientia laxa combinatur, optimum remedium esse patet ut conscientia ad veros defectus et veras transgressionem sese convertat, et ita indirecte et insensibiliter ab objecto scrupulorum sese avertat.

In omni autem casu sequentia media proponi possunt:

1. Qui laborat scrupulis antecedentibus, h. e. scrupulis angitur quando ad agendum sese accingit, debet sine ulteriore deliberatione facere quod ei primo intuitu faciendum apparet; quodsi ab initio ita turbatus fuerit ut nesciat videre quid primo intuitu faciendum apparuerit, libere faciat quod vult: est enim in ignorantia invincibili, et habet voluntatem agendi iuxta legem: hoc sufficit ut non adsit peccatum. Postea vero, etiamsi pateat decisionem fuisse erroneam, nunquam in decisionem revertatur nec decisionem ita sumptam in confessione accuset.

2. Qui laborat scrupulis subsequentibus, h. e. qui post factum angitur scrupulis, debet illos simpliciter spernere et nullo modo examinare; debet sese convincere quod conscientia subsequens non facit peccatum; nec debet proinde illum actum in confessione accusare nisi absolute certus sit se illum ante factum certe uti peccatum apprehendisse et tamen fecisse; si sibi dicere debet « forsitan » vel « nescio », prohibitum ei esse debet illum actum accusare. Similiter prohibitum ei esse debet longa facere examina

conscientiae. Maioris momenti est confidentia in paterna bonitate Dei quam integritas confessionis.

3. Absoluta oboedientia erga confessarium simul cum humili fiducia in eius directione. Quapropter nunquam ullum peccatum iterum accuset a quo confessarius eum semel absolverit; neque unquam, petito consilio, adhuc ab alio consilium petat; nec nisi ex gravissimis motivis alium confessarium adeat.

4. Anteriores confessiones nunquam repetat neque iterum examinet: integritas confessionis non consistit in eo quod peccata omnia quae commisimus accusemus, sed peccata omnia de quibus sumus conscii; si ergo in anteriori confessione aliquod peccatum omissum fuerit ex oblivione vel etiam ex inadvertentia, illud peccatum simul cum aliis condonatum fuit, et *nulla* est obligatio illud adhuc confitendi nisi spontanee et *cum certitudine* tanquam nondum confessum in conscientia nostra appareat.

5. Tandem anima scrupulosa humiliter Deum orare debet ut fortiter scrupulis suis resistere et humiliter remedia adhibere valeat; et ut, quamdiu Deo placuerit illam adhuc relinquere in illis angustiis, inde saltem illos fructus spirituales carpere possit qui ex illo statu prodire queunt.

158. — SCHOLION. *Normae pro Confessario in tractandis scrupulis.*

Ante omnia confessarius debet investigare utrum poenitens vere sit scrupulosus, et in quibusnam punctis, et quaenam sit scrupulorum causa. Caveat ne uti scrupulosam tractet conscientiam teneram ad alliorum perfectionem tendentem, quae etiam in minimis abhorret a peccato.

Si verum scrupulosum coram habet, benigne et patienter eum acceptet et audiat. Fortiter tamen et resolute ei imperet: responsa sint clara et absque haesitatione, et remedia supra indicata, praesertim de non repetendis peccatis iam accusatis, fortiter urgeat.

3. *Conscientia timorata seu tenera.*

159. — Conscientia timorata seu tenera est illa quae iudicat de valore morali actuum prout obiective sunt. Illa conscientia

sola est conscientia recta (etsi quandoque in quibusdam errare possit in ipsa cognitione legis), ad quam proinde acquirendam omnis homo tenetur. Ad hoc autem requiritur vera educatio; et cum vita nostra moralis tota fundetur in ordine supernaturali, etiam haec educatio debet imprimis esse supernaturalis, ducta a Spiritu Sancto qui habitat in nobis ut vitam nostram spiritualem ipse perducatur ad perfectionem. Ad hanc enim timoratam conscientiam acquirendam, non sufficit scire quid sit licitum et quid illicitum, quid praescriptum et quid prohibitum, sed requiritur ille amor pietatis erga Deum qui est proprium verorum filiorum. Non quidem necessarium est ut semper severiores quaeramus et sequamur sententias: largiores sententiae, quae magis stant pro libertate, dummodo solide probabiles sint, non obsunt conscientiae timoratae. Sed ubi est vera obligatio, etiam cum peccato levi vel etiam sine peccato, ibi conscientia timorata statim obligationem agnoscit et adimplet. Et in hoc habetur infinitas graduum conscientiae timoratae, in agnoscendis obligationibus; et in hoc consistit educatio conscientiae, ut homo magis ac magis discat obligationes suas agnoscere, ductus a Spiritu Sancto, qui septiformi dono suo vitam nostram moralem ducit.

NOTA. Sicut conscientia timorata habet infinitos gradus, ita et conscientia laxa. Et non raro solet conscientia timorata ab hominibus laxis perperam vocari scrupulosa.

APPLICATIO

« Conscientia est sicut praeco Dei et nuntius; et quod dicit non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco cum evulgat edictum regis » (S. Bonav., *II Sent.*, d. 39, a. 1, q. 3, ad 3).

Quid facerem si Angelus veniret ad me ad portandum mihi mandatum Dei? Nonne cum omni reverentia genuflecterem ad mandatum hoc cum laetitia recipiendum? Ecce Angelus, praeco et nuntius Dei, semper ad me loquitur, conscientia mea. Nonne ergo convenit cum eadem reverentia et laetitia nuntium eius recipere? Sancta est conscientia mea et venerabilis, tanquam vox ipsius Dei ad animam meam: quomodo unquam eam laedere aut iniuriam ei inferre praesumam?

Conscientia timorata! Timor non decet filios Dei, sed amor. Sed amor filiorum est timor seu horror inimici Patris; amor filiorum est timor minimae displicentiae Patris, propter dolorem quem Pater inde suscipere possit. Filius omni libertate filiorum Dei frui potest, utique, sed omne id vitare debet quod vel minime possit contristare Patrem. Verus filius non quaerit quid sit peccatum, sed quaenam est obligatio, imo et libenter quid supererogatorium agit. Talem spiritum filiorum mihi acquirere, est officium meum. Cavebo ergo ne sub praetextu amovendi a me scrupulosam conscientiam, simul et hoc donum timoratae conscientiae a me (vel a mihi commissis) elongem.

« Spiritum rectum innova in visceribus meis! » (Ps. 50,12).

CAPUT V

DE VITA MORALI

seu de Virtutibus et Peccatis

160. — Lex per conscientiam imponit voluntati hominis obligationes seu officia implenda. Perfecta adimpletio omnium officiorum est primum requisitum ad finem suum obtinendum. Non quidem est requisitum unicum nec primarium, nam, uti supra vidimus (cf. n. 13), causa formalis finis obtinendi est vita gratiae, sine qua observatio etiam maxime conscientiosa officiorum finem nullatenus attingere valet. Vita autem haec gratiae infinitos habet gradus perfectionis. Primus gradus absque ulla cooperatione vel merito nostro in iustificatione nobis datur per infusionem habituum. Illum organismum describere non pertinet ad Theologiam Moralem, sed ad Theologiam Dogmaticam, in Tractatu de Gratia, ubi exponuntur Gratia, Virtutes infusae, Dona Spiritus Sancti, etc.

Hoc autem donum in iustificatione acceptum est quasi talentum, vel potius quinque talenta tradita ut cum illis operemur, ut vitam illam ad semper maiorem perfectionem evolvamus. Et ecce profunda Sapientia Dei, hanc vitam supernaturalem evolvimus per perfectam adimplerionem omnium officiorum nostrorum; vitam, quam sine cooperatione nostra recepimus, per activitatem nostram perficimus, sed simul activitate nostra, scii, non-adimplerione officiorum, eam languescere facimus, imo et occidimus. Unde remanet ut nunc normas generales circa adimplerionem et non-adimplerionem officiorum tradamus.

Art. 1

DE ACTIBUS VIRTUOSIS

NOTA. Non loquimur de ipsis virtutibus quatenus sunt habitus, sed de actibus virtuosus seu de exercitio virtutum, quae est adimpletio obligationum. Nam virtutes qua habitus vel sunt virtutes infusae, et qua tales non sunt nisi principia activitatis supernaturalis et non pertinent ad Theologiam Moralem, sed ad Theologiam Dogmaticam, uti supra notavimus; vel sunt virtutes acquisitae, et tunc non habent valorem moralem nisi per actus vel in quantum influunt in voluntarium: de hoc autem cf. supra, n. 30. Unde sufficit hic tractare de actibus virtuosus, seu de exercitio virtutum.

161. — THESIS I. Omnis homo habet officium conservandi in se vitam gratiae.

Probat ur. Vita gratiae est absolute necessaria ad finem obtinendum. A. Obtentio finis est absolute obligatoria pro omni homine. Ergo.

Maiores patet ex n. 13. Minor patet ex n. 12.

162. — THESIS II. Omnis homo insuper habet officium perficiendi in se vitam gratiae per exercitium omnium virtutum.

Explicatur. *Exercitium omnium virtutum*: quando ita generaliter loquimur de exercitio omnium virtutum, voce « virtutum » non intendimus illos habitus infusos nec habitus acquisitos, sed solum categorias iuxta quas officia nostra classificare solemus: fides, spes, caritas, religio, iustitia, castitas, etc. Exercitium omnium virtutum proinde nihil aliud est quam adimpletio omnium obligationum nostrarum seu actiones bonae.

Sensus ergo thesis est quod omnis homo semper tenetur perficere vitam suam spiritualem per bonas actiones, et, negative, quod nulla est virtus seu actio virtuosa quae non sit exercenda.

Probat ur. *Ex S. Scriptura*: Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est (Mt. 5,48).

Imitatores mei estote sicut et ego Christi (1 Cor. 11,1).

Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Iesu (Phil. 2,5).

Ex ratione: Exercitium virtutum est adimpletio obligationum nostrarum. Λ . omnis homo tenetur ad omnes suas obligationes adimplendas. Ergo omnis homo tenetur ad exercitium omnium virtutum.

Vide de coetero nn. 11 et 14.

NOTA. Uti in cap. I iam notavimus et ex infra dicendis ulterius patebit, omissio alicuius actus virtutis non necessario dicit peccatum!

163. — SCHIOLION. *In medio virtus.*

Hoc dictum saepe adhibetur, et paucis eius sensum efferre hic iuvabit.

Medium est positio inter duo extrema. Extrema hic sumi possunt vel obiectum virtutis seu actionis vel modus quo virtus exercetur. Si sumitur obiectum, sensus locutionis est: virtus stat media inter excessum et defectum, seu contra virtutem peccari potest per excessum vel per defectum obiecti: ita sobrietas est recta mensura in manducando et bibendo: potest quis hanc virtutem laedere nimis manducando vel non sufficienter manducando, ita ut in utroque casu damnum inferat sanitati.

Hoc medium iuxta circumstantias personarum et locorum variare potest et proinde requirit rectum iudicium rationis ut inveniatur: propterea vocatur *medium rationis*. Solum in materia iustitiae hoc iustum medium non variat, sed ab ipso obiecto pro omni circumstantia determinatur, unde dicitur *medium rei*: ita qui debet centum doliaria, quisquis est et in quibusvis circumstantiis, iustitia requirit ut det centum doliaria.

Si sumitur modus quo virtus exercetur, virtus etiam tenet *medium subiectivum*, h. e. iuxta dictamen rectae rationis, non temere nec haesitanter, non praeponere nec nimis lente, sed opportune, recto tempore, cum mensura.

164. — APPENDIX. *De Virtutibus Cardinalibus.*

Quatuor sunt virtutes cardinales, quibus quasi quatuor cardinalibus omne exercitium virtutis in recto medio continetur. Non

sunt virtutes eo sensu sicut supra diximus, quasi categoriae iuxta quas actiones nostrae classificari solent, sed sunt potius perfectiones seu proprietates, quae omni actioni virtuosae conveniunt ut vere virtuosae esse possint. Unde convenit de eis etiam in Theologia Morali Fundamentali seu Generali tractare.

NOTA. Solent etiam, praesertim temperantia et iustitia considerari tanquam virtutes speciales; qua tales autem non ad Theologiam Fundamentalem, sed ad Specialem pertinent.

1. *Prudentia.*

165. — *Notio.* In genere prudentia est sollertia et sagacitas iudicii in disponendis mediis ad finem.

In Theologia Morali, seu Prudentia Christiana, est sollertia et sagacitas iudicii in disponendis actibus humanis ad bonum morale.

Haec sollertia et sagacitas potest oriri ex naturali talento et ex habitu acquisito, multo magis vero in homine Christiano perficitur a Spiritu Sancto habitante in anima iusti et dirigente eum in vita sua spirituali (dona Spiritus Sancti), dummodo ipse se a Spiritu Sancto dirigi permittat.

Prudentia facit hominem non solum unam legem considerare et actum in generalibus suis circumstantiis, sed ad relationem actionis cum omnibus legibus et ad minimas circumstantias in moralitatem actus influentes facit eum attentum. Unde patet etiam relatio inter virtutem prudentiae et conscientiam: conscientia enim eo rectior erit et magis timorata, quo magis est sub influxu Christianae Prudentiae.

Functiones. Prudentia 1) inquit quid et quomodo sit agendum; 2) iudicat de aptitudine mediorum ad finem; 3) imperat potentiis ut quod viderit exsequantur.

2. *Fortitudo.*

166. — Prudentia, quae, si exaggeraretur, posset ducere ad quandam haesitationem in agendo, temperatur a fortitudine, quae ipsa, cum si exaggeraretur posset ducere ad duritiem, temperatur a prudentia.

Notio. Fortitudo est tenacitas voluntatis qua, quae prudentia Christiana dictat, absque cunctatione exsequitur, etiamsi difficultates vel mortem afferre possint.

Haec tenacitas oriri potest ex naturali vel acquisito robore voluntatis, multo magis autem a Spiritu Sancto inhabitante in anima iusti « ad robur ».

Tenacitas autem voluntatis debet medium virtutis tenere et non degenerare in fanatismo vel obstinatione. Quapropter dicimus: quae prudentia christiana dictat. Si autem prudentia Christiana quendam actum ponendum vel omittendum dictat, etiam cum periculo vel cum certitudine mortis, fortitudo hominem ducet etiam usque ad mortem, quae vocatur *martyrium*. Martyrium est enim mors violenta suscepta propter impletionem obligationum suarum Christianarum: quae proinde recte refertur ad fortitudinem.

Si autem haec fortitudo consideratur non in singulis actibus, sed in tota vita, vocatur *perseverantia*, quae est fortitudo exsequendi omnes obligationes suas usque in finem.

3. *Temperantia.*

167. — *Notio.* Temperantia est illa qualitas quae in omni actu voluntatis moderatur eius tendentiam ad extrema contra praescriptum rationis.

Sicut prudentia praescribit voluntati quid et quomodo sit agendum, fortitudo vero obstacula in agendo vincit, ita temperantia illam cohibet ne contra praescriptum rationis seu prudentiae, modum et medium virtutis excedat.

4. *Iustitia.*

168. — *Notio.* Iustitia est rectitudo voluntatis qua in omni actione sua unicuique (Deo, sibi, proximo) suum tribuit.

Haec est illa rectitudo voluntatis propter quam e. g. S. Ioseph in S. Scriptura vocatur « vir iustus ».

Deus in omni actione nostra habet iura sua tanquam Supremus Dominus, quae nunquam laedere possumus. Etiam proximus habet iura sua a Deo concessa, quae etiam nulla actione

nostra laedere permittimur. Tandem nosmetipsi habemus iura tum adversus nosmetipsos quae laedere nulla actione nostra possumus, tum adversus proximum quae excedere nulla actione possumus. Omnia autem illa iura in unaquaque actionum nostrarum componere est munus iustitiae.

Ar t . 2

DE IMPERFECTIONIBUS MORALIBUS

NOTA. Exercitio virtutum seu impletiōi obligationum contradictorie non opponitur peccatum, sed non-adimpletiō obligationum. Uti supra (cap. I) iam notavimus, non-impletiō obligationum non necessario dicit peccatum, seu a. v. non tantum tenemur ad vitanda peccata.

§ 1. NATURA

169. — NOTIO. Imperfectio dupliciter sumitur:

1) *Negative* pro defectu perfectionis possibilis in actu bono, cuius bonitas hac imperfectione non tota vitatur seu non fit mala; ita actus amoris Dei qui non habet illam intensitatem quam habere possit. De hac imperfectione hic non agimus.

2) *Positive* pro actione (sive actus positivus sive omissio) mala seu transgressionem cuiusdam obligationis, talis tamen ut Deus illam transgressionem nulla poena puniendam sanciat.

NOTA. Quidam auctores adhuc tertiam speciem imperfectionis afferunt, scilicet, transgressionem indeliberatam cuiusdam legis divinae minoris momenti, e. g. involuntaria distractio in oratione: haec autem non est actus humanus et hic proinde considerata non venit.

Explicatur. *Cuiusdam obligationis*: in hoc differt imperfectio a non-obsecutione consilii. Consilium enim est actio quam Deus ponendam proponit, quod tamen nemo sequi tenetur nisi postquam sese voto ad illud obligaverit (cf. n. 15), dum imperfectio supponit veram obligationem.

Deus illam transgressionem nulla poena puniendam sanctit: in hoc differt imperfectio a peccato. Contristatur quidem Dei

cor paternum, quod desiderat nos videre filios suos perfectos sicut ipse est, non tamen statuit nos propter illam transgressionem puniendos neque in hoc neque in altero mundo.

§ 2. EXSISTENTIA

170. — Disputatur inter Auctores utrum exsistant imperfectiones quae non sint peccata.

Status quaestionis. Nullum dubium est exsistere quasdam obligationes quarum transgressio in abstracto peccatum non constituunt: e. g. constitutiones multarum Congregationum religiosarum, ordinationes politiae, etc. sunt verae obligationes, in se autem seu ex objecto earum transgressio non constituit peccatum. Quaeritur autem utrum talis transgressio in concreto, consideratis etiam circumstantiis et fine agentis, possit esse sine peccato.

171. — *THESIS.* Exsistunt imperfectiones quae non constituunt peccatum, etiam in concreto.

Probatur. Primum: Exsistunt saltem in abstracto: nullum dubium esse potest tales obligationes quae non constituunt peccatum, exsistere ex lege humana, uti in statu quaestionis iam diximus. Sed etiam in illis legibus, quarum transgressio per se constituit peccatum, admitti possunt imperfectiones quae non constituunt peccatum. Sicut enim transgressio quae ex se est peccatum mortale, propter levitatem materiae potest fieri leve, ita etiam propter extremam levitatem materiae — parum pro nihilo reputatur — potest esse nullum peccatum: remanet tamen transgressio obligationis. Ita e. g. qui invito domino parvissimam rem furatur, uti unum fructum, paucos centesimos, certe committit iniustitiam: debetne dici hoc esse peccatum? Ergo est imperfectio. Si enim omnis transgressio, etiam minima, cuiusvis obligationis esset peccatum, poenis a Deo puniendum, vita humana fieret intolerabilis.

Secundum: Etiam in concreto: patet circumstantias vel finem facile efficere posse ut imperfectio fiat peccatum; moralitas enim

actus aequae ex circumstantiis et fine determinatur ac ex obiecto; attamen talis imperfectio etiam committi potest in circumstantiis et cum fine indifferentibus, ita ut non mutetur species theologica illius transgressionis.

NOTA. Necesse non est explicite probare necessitatem vitandi etiam imperfectiones: ex eo quod sunt violationes obligationum, et ex eo quod ad perfectionem proseguendam tenemur, hoc sufficienter patet.

Art. 3

DE PECCATIS

§ 1. NATURA

172. — Diversa nomina in S. Scriptura dantur peccato, quae hic referimus quia iuvare possunt ad naturam peccati intelligendam. Vocatur: inoboedientia, praevaricatio, offensa Dei, contemptus Dei, iniustitia, iniquitas, ingratitude in Deum, impietas in Deum, superbia, insipientia, etc.

NOTIO. Peccatum est transgressio obligationis quam Deus temporariis vel aeternis poenis puniendam sancit.

NOTA. Solet peccatum definiri: transgressio legis Dei. Haec autem definitio videtur minus apta. Nam etiam transgressio praecepti est peccatum; et etiam lex humana tunc ad divinam est reducenda.

Explicatur. *Transgressio*: i. e. actus humanus contradicens normam moralitatis; unde peccatum supponit advertentiam intellectus et consensum voluntatis liberum (in se vel in causa).

NOTA. Quidam auctores putant ad peccatum sufficere advertentiam interpretativam, h. c. ut *debuisset* de re cogitare etiamsi de facto de ea non cogitaverit: talis sententia omni caret fundamento: cf. n. 56, nota: Ignorantia invincibilis.

Obligationis: sive a Deo, sive ab homine, sive a lege, sive a praecepto veniat; ex eo autem quod conscientia sit norma proxima moralitatis sequitur non requiri ut obligatio objective existat, sed saltem, subjective talis existimetur.

Quam Deus puniendam sanci.it: hoc differt peccatum ab imperfectione. Poenae possunt esse omnes temporales tantum sive in hoc mundo sive in altero, vel praeter temporales simul et aeternae.

NOTA. Ex hac definitione patet tentationem, cum non sit actus voluntatis, non esse peccatum nisi accedat consensus; tunc autem non tantum tentatio, sed propter actum voluntatis subsequentem. Item propensiones in malum vel delectatio actum concomitans, non sunt peccata.

DIVISIO. Peccata dividuntur in:

1. *Originale*: peccatum seu privatio iustitiae ab origine debita, propter peccatum Adae omnibus hominibus inde a nativitate absque concursu propriae voluntatis transmissa. — De hoc in Theologia Morali non agitur.

Personale: transgressio obligationis a peccatore propria voluntate commissa.

2. *Actuale*: ipsa transgressio seu actus peccaminosus.

Habituale: status animae in quo voluntas actu peccaminoso manet affecta. Ille status incipit peccato actuali et cessat sincera poenitentia.

Ad peccatum habituale refertur etiam status peccati in quo invenitur anima post peccatum mortale usque ad infusionem gratiae sanctificantis etsi forsan voluntas sese ab actu peccaminoso iam retraxerit.

Quandoque etiam dicitur peccatum habituale illa mala dispositio qua voluntas ita disponitur ut facile obligationi deesset, vel non vult obligationem suam implere (cf. n. 192).

3. *Formale*: peccatum voluntarium.

Materiale: actio involuntaria quae si esset voluntaria, esset peccatum.

4. *Externum*: quod potentia externa (verbo vel facto) perficitur.

Internum: quod potentia interna perficitur (cf. n. 17).

5. *Mortale* seu *grave*: quod destruendo gratiam sanctificantem mortem supernaturalem infert animae.

Veniale (quod comparatum ad mortale etiam leve vocari solet): quod gratiam sanctificantem non destruit.

6. *Proprium*: ab ipso peccante commissum.

Alienum: ab alio commissum, cuius causa tamen est peccans peccato alieno, ita ut etiam ipsi imputetur. Patet peccatum alienum in alio constituere peccatum (saltem materiale) proprium.

7. *Ignorantiae*: ex ignorantia culpabili commissum.

Fragilitatis: commissum voluntate resistente secundum quid.

Malitiae: commissum cum plena conscientia et voluntate.

Quaedam peccata propter specialem malitiam habent nomen speciale:

In Spiritum Sanctum: commissum ex formali contemptu boni supernaturalis: tales enumerari solent sex: praesumptio, desperatio, impugnatio agnitae veritatis christianae, invidia fraternae gratiae supernaturalis, obstinatio in peccato, impoenitentia.

In coelum clamantia: quorum malitia et perturbatio ordinis socialis enormis est. Numerantur quatuor: Homicidium (Gen. 4, 10), sodomia (Gen. 18, 20), oppressio orphanorum et viduarum (Ex. 22, 22-24), retentio mercedis operariis pauperibus debitae (Deut. 24, 15; Iac. 5, 4).

Capitalia: quae sunt quasi radix multorum aliorum peccatorum. Enumerantur septem: inanis gloria, invidia, avaritia, ira, luxuria, gula, acedia. Notandum illa peccata, etsi sint radix aliorum peccatorum, etiam mortalium, non tamen semper esse mortalia.

173. — SCHOLION. *De peccato alieno.*

Praeter peccatum originale, quod est vitium naturae omnem hominem alliciens, homo respondere debet de solis actibus propriis. In quantum autem seipsum constituit causam peccati aliorum, ipse etiam de illorum peccato respondere debet: hoc est peccatum alienum. Hoc peccatum in alio constituit peccatum proprium saltem materiale. In causante autem peccatum constituit peccatum eiusdem speciei et gravitatis ac actus in alio *obiective* habet. Nam etsi in subiecto peccante possit adesse causa minuens rationem actus humani vel imo impediens actum

humanum (ebrietas, hypnotismus, etc.), illae causae subiectivae non alliciunt actum humanum in causante, et proinde non minuunt gravitatem peccati alieni.

§ 2. CAUSAE

Loquimur de solis causis efficientibus, et quidem de causa proxima adaequata, quae est libera voluntas, et de causis remotis, quae constituunt periculum peccati, scii, de tentationibus et de occasionibus peccati.

1. Libera Voluntas.

174. — THESIS. Causa efficiens adaequata omnis peccati non est Deus neque diabolus, sed sola voluntas libera.

Explicatur. Non Deus: hoc enim voluerunt multi haeretici, uti Gnostici, Manichaei et alii, qui dixerunt Deum ab initio definiisse omnia peccata committenda.

Sola voluntas libera: hoc significat nullum adesse peccatum (saltem formaliter), ubi non accedit consensus voluntatis, simulque causas remotas de quibus infra (pericula, tentationes, occasionibus), nullum posse constituere peccatum nisi item accedat consensus voluntatis.

Probatur. Primum: Non Deus. Ex Doctrina Ecclesiae: Concilium Trident.: Si quis dixerit, non esse in potestate hominis vias suas malas facere, sed mala opera ita ut bona Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, adeo ut sit proprium eius opus non minus proditio ludae quam vocatio Pauli, A. S. (DB 816).

Ex S. Scriptura: Non Deus volens iniquitatem tu es (Ps. 5,5).

Nemo cum tentatur dicat quoniam a Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est; ipse autem neminem tentât. Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua (Iac. 1, 13-14).

Ex ratione: Deus est infinita sanctitas. Ergo peccatum velle non potest.

Deus vult hominem pervenire ad finem. A. peccatum est actus quo homo ad finem pervenire nullo modo potest. E. Deus peccatum non vult.

Secundum: Non diabolus: diabolus enim in voluntatem hominis potestatem non habet nisi in volentem: hoc probatur:

Ex S. Scriptura: Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret; cui resistite fortes in fide (1 Petr. 5,8).

Subditi estote Deo; resistite autem diabolo et fugiet a vobis (Iac. 4,7).

Ex traditione: Pastor Hermas, *Mandatum* 7, 2: «Diabolum vero ne timeas; timens enim Dominum dominaberis diaboli, quia potentia in eo non est » (EA 29).

Mandatum 12, 4, 7: « Diabolus timorem tantum facit, sed timor eius vanus est; nolite ergo eum timere, et fugiet a vobis... 5, 2: Potest diabolus luctari, vincere autem non potest. Si ergo ei resistitis, victus a vobis fugiet confusus. Quicumque autem, inquit, inanes sunt, timent diabolum quasi potestatem habentem... Quicumque ergo pleni sunt fide, resistunt ei fortiter, et ille recedit ab iis non habens locum quo intret... 6, 2: Minas autem diaboli omnino nolite timere; invalidus enim est sicut nervi hominis mortui » (EA 34-36).

Origenes, *Contra Celsum*, l. 8, n. 36: « Sed christianus, verus, inquam, christianus, qui solius Dei Verbique eius imperio se subdit, cum daemonibus praestantior sit, nihil a daemoniis pati potest » (EA 148).

S. Athanasius per totam Vitam S. Antonii nihil aliud ostendit nisi impotentiam diaboli (EA 187-214).

S. Augustinus, *In Ps. 61*, 20: «Diabolus potestas quaedam est; plerumque tamen vult nocere et non potest, quia potestas ista sub potestate est. Nam si tantum posset nocere diabolus, quantum vult, non aliquis iustorum remaneret aut aliquis fidelium esset in terra. Ipse per vasa sua impellit, quasi parietem inclinatum; sed tantum impellit quantum accipit potestatem. Ut autem non cadat paries, Dominus suscipiet, quoniam qui dat potestatem tentatori, ipse tentato praebet misericordiam. Ad mensuram enim permittitur tentare diabolus » (EA 581).

Sermo 37, 6: « Verum est, fratres carissimi, quia multum praevalet: sed, tepidis et negligentibus, et Deum in veritate non timentibus dominatur. Alligatus est enim tanquam innexus canis catenis et neminem potest mordere, nisi eum qui se illi mortifera securitate coniunxerit. Iam videte, fratres, quam stultus est homo ille, quem canis in catena positus mordet. Tu te illi per voluntates et cupiditates saeculi noli coniungere, et ille ad te non praesumit accedere. Latrare potest, sollicitare potest; mordere omnino non potest, nisi volentem. Non enim cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet a nobis consensum, sed petit » (in *Breviario*, Dom. IV post Pentec., lectio 5).

Tertium: Peccatum est actus humanus. A. actus fit formaliter humanus ex voluntate libera. Ergo.

2. *Periculum peccandi.*

175. — NOTIO. Periculum peccandi est omne id quod voluntatem ad peccandum inducit.

Periculum est: 1. *Internum* vel *externum* prout constituitur a re homini interna (uti imaginatio) vel a re externa.

2. *Proximum* seu *grave* vel *remotum* seu *leve* prout cum morali certitudine ad peccatum ducit vel non cum morali certitudine (probabiliter).

3. *Absolutum* seu *per se* vel *relativum* seu *per accidens* prout pro omni homine constituit periculum vel solum pro tali vel talibus hominibus ob peculiarem dispositionem.

3. *Tentationes.*

176. — NOTIO. Tentatio est incitatio voluntatis ad peccatum committendum.

Haec incitatio generatim fit propositione obiecti tanquam boni appetibilis.

Frequentia tentationum variat pro diversis adiunctis internis et externis hominum; nemo tamen ab illis prorsus immunis est, praeter Christum, et, ex speciali gratia, Beatam Mariam Virginem.

Tentatio autem non est malum in se, sed resistenti vertitur in fortitudinem voluntatis et magnum fructum spirituales.

Causae. 1. Concupiscentia nostra.

Concupiscentia est appetitus facultatum contra dictamen rectae rationis.

Illa concupiscentia in omni homine, etiam baptizato, subsistit, sed non est peccatum, nec nisi consentientibus nocere valet; imo qui legitime certaverit coronabitur. Quodsi aliquando dicitur peccatum, hoc non est quia in se est peccatum, sed quia est ex peccato et ad peccatum inclinatur (Cone. Trid., DB 792; cf. etiam DB 1050, 1051, 1075, 1076).

Dividitur iuxta S. Iohannem in concupiscentiam oculorum, concupiscentiam carnis et superbiam vitae.

2. Mundus.

Mundus intelligitur homines mundani qui pravo suo exemplo et suis principiis contra fidem et mores, homines excitant ad peccatum.

3. Diabolus.

Diabolus iam tentavit primos parentes, Iob, ipsum Christum, Iudam Ischariotem, Apostolos, Ananiam et Saphiram, et etiam nos tentat, circumiens quaerens quem devoret, uti ex S. Scriptura discimus. Verum est non omnem tentationem esse a diabolo, diabolum autem etiam esse tentationum causam non minus verum est. Ipse enim repraesentationes ad peccatum allicientes, imaginationes, cogitationes, etc. excitat, mentem falsis ideis imbuunt (mortem esse remotam, peccatum facile remitti, hominem delectationibus carere non posse, etc.) et etiam perturbat.

4. Occasiones.

177. — NOTIO. Occasio est circumstantia externa quae homini opportunitatem peccandi praebet, et ita periculum peccandi constituit.

Occasio dividitur in: 1. *Proxima* vel *remota* prout periculum proximum vel remotum constituit.

2. *Absoluta* vel *relativa* prout tale periculum constituit pro omnibus hominibus vel pro tali homine.

Occasio absolute remota potest fieri, vel saltem cognosci relative proxima a) ex frequentia lapsuum ; h) ex indole poenitentis ; c) ex communiter contingentibus.

3. *Voluntaria* vel *necessaria* prout facile seu cum levi incommodo vitari potest vel removeri non potest. Necessaria est *physice* vel *moraliter* prout omnino non vel nonnisi magna cum difficultate seu detrimento removeri potest.

§ 3. DISTINCTIO THEOLOGICA

NOTA. Quae hic dicuntur de gravitate peccati evidenter valent tantum pro conscientia educanda; ad iudicandum de gravitate actus *commissi* sola valet conscientia.

178. — Specificatio theologica est distinctio peccatorum iuxta gravitatem inordinationis, in eadem linea ac distinctio inter imperfectionem et peccatum. Imperfectio tam levem dicit inordinationem, ut legislator eam nulla poena a Deo puniendam sancierit, peccatum vero talem inordinationem dicit ut eam a Deo puniendam sancierit. Illa autem poena potest esse simpliciter temporalis vel temporalis simul et aeterna: ex hoc distinctio inter peccatum *veniale* et peccatum *mortale*.

Insuper autem specificatio theologica est distinctio peccatorum iuxta effectum quem producit in anima: dum enim peccatum veniale et imperfectio, relate ad effectum, nonnisi gradu inter se differunt, peccatum mortale ab eis, relate ad effectum, essentialiter differt, in quantum destruit gratiam sanctificantem et proinde vitam supernaturalem in anima, illam incapacem reddens ad finem suum attingendum.

NOTA. Peccatum mortale etiam vocatur *grave*, dum peccatum veniale vocatur *leve*. Patet hoc leve vocari non absolute, sed relative, comparatum ad mortale. Nullum enim peccatum est quid leve in se, seu spernendum, cum etiam minimum peccatum leve sit transgressio voluntatis Dei, inoboedientia erga Deum, contemptus Dei. Quare melius loquimur de peccato mortali et veniali.

179. — THESIS. Exsistunt tum peccata mortalia tum venialia, quae sunt inter se differentia.

Explicatur. Differentia: Disputatur inter AA. utrum differentia inter peccatum mortale et veniale sit differentia specifica (ita Suarez) an gradus tantum (Thomistae). Uti supra, n. 178, notavimus, sub respectu poenae adnexae differentia dici potest gradus tantum; sub respectu autem effectus quem in anima producit, est differentia specifica; si vero intrinsece considerantur, cum peccatum veniale aequae ac peccatum mortale sit inoboedientia, offensa Dei, contemptus Dei, ingratitude et impietas, differentia dici potest gradus tantum. Nec potest inde concludi cum quibusdam solum peccatum mortale esse verum peccatum in pleno sensu, veniale nonnisi analogice: utrumque est verum peccatum abominandum.

Probatur. Ex Doctrina Ecclesiae. Concilium Tridentinum: Licet enim in hac mortali vita quamvis sancti et iusti in levia saltem et quotidiana, quae etiam venialia dicuntur, peccata quandoque cadant, non propterea desinunt esse iusti (DB 804; cf. DB 833).

Damnata est propositio Baii: Nullum est peccatum ex natura sua veniale, sed omne peccatum meretur poenam aeternam (DB 1020).

Ex S. Scriptura: Christus ipse comparat quasdam obligationes culici, alias camelo (Mt. 23, 24), quasdam festucae, alias trabi (Lc. 6, 41-42); unde patet ipsum quasdam obligationes multum minoris momenti habuisse ac alias — etsi ibidem dicat: haec oportuit facere et illa non omittere (Mt. 23,23).

S. Paulus enumerat quaedam peccata quae excludunt a regno coelorum (1 Cor. 6,9-10), dum alibi S. Scriptura dicit etiam iustos quaedam committere peccata quibus tamen non obstantibus iusti remanent (cf. Eccl. 7,21; 1 Io. 1,8; Iac. 3,2).

NOTA. A praedicatoribus saepe inepte adducitur Prov. 24,16: Septies enim cadet iustus; qui textus loquitur non de peccatis, sed de insidiis impiorum adversus iustum.

Ex traditione. S. Ambrosius, De Poenitentia, l. 2, c. 10, n. 95: « Quia, sicut unum baptisma, ita una poenitentia, quae

tamen publice agitur; nam cotidiani nos debet poenitere peccati, sed haec delictorum leviorum, illa graviorum » (EP 1300).

S. Hieronymus, *Adv. Iovin.*, l. 2, n. 30: « Sunt peccata levia, sunt gravia. Aliud est decem milia talenta debere, aliud quadrantem... Cernis quod, si pro peccatis minoribus reprecemur, impetremus veniam, si pro maioribus, difficilis impetratio sit; et inter peccata et peccata magnam esse distantiam » (EP 1382).

S. Augustinus, *De Spiritu et Littera*, c. 28, n. 48: « Sicut enim non impediunt a vita aeterna iustum quaedam peccata venialia, sine quibus haec vita non ducitur... » (EP 1733).

Enchiridion, 64: « Neque enim quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est etiam omne peccatum. Itaque sanctorum hominum vitam quamdiu in hac mortali vivitur inveniri posse dicimus sine crimine; peccatum autem si dixerimus quia non habemus, ut ait tantus apostolus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est » (EP 1918).

S. Caesarius Arelat., *Sermo 104*, 2-3: « Et quamvis apostolus capitalia plura commemoraverit, nos tamen, ne desperationem facere videamur, breviter dicimus quae sint illa... Quicumque enim aliqua de istis peccatis in se dominari cognoverit, nisi digne se emendaverit, et, si habuerit spatium, longo tempore poenitentiam egerit, et largas eleemosynas erogaverit, et a peccatis ipsis abstinuerit, illo transitorio igne, de quo ait apostolus, purgari non poterit, sed aeterna illum flamma sine ullo remedio cruciabit. Quae autem sint minuta peccata, licet omnibus nota sint, tamen quia longum est ut omnia replicentur, opus est ut ex eis vel aliqua nominemus. Quoties aliquis aut in cibo aut in potu plus accipit quam necesse sit, ad minuta peccata noverit pertinere. Quoties plus loquitur quam oportet, aut plus tacet quam expedit... Quibus peccatis licet occidi animam non credamus, ita tamen eam velut quibusdam pustulis et quasi horrenda scabie replentia deformem faciunt, ut eam ad amplexus illius sponsi coelestis aut vix aut cum grandi confusione venire permittant » (EP 2233).

Discrimen. Peccatum distinximus in mortale et veniale ex ratione poenae quibus sanciantur. Haec autem distinctio non est

intrinseca. Internum autem discrimen est in eo quod peccatum mortale gratiam sanctificantem, si habetur, destruendo mortem supernaturalem infert animae, vel saltem ad gratiam destruendam et mortem inferendam natum est, dum peccatum veniale statum gratiae intactum relinquit.

Disputatur inter Auctores utrum differentia inter peccatum mortale et veniale sit differentia specifica (ita Suarez) an differentia gradus tantum (Thomistae). Haec quaestio, etsi mere sit theoretica, multum tamen iuvare potest ad intelligendam naturam peccati venialis.

Solent dicere Thomistae solum peccatum mortale esse verum peccatum in pleno sensu, veniale nonnisi analogice. Si hoc volunt dicere, solum peccatum mortale plene avertere a fine ultimo, nihil verius. Attamen, in se spectatum peccatum veniale aequae ac peccatum mortale est inoboedientia, offensa Dei, contemptus Dei, ingratitude et impietas. Et propterea recte dicitur gradu tantum differre.

180. — CRITERIA. Ad cognoscendam distinctionem inter peccatum mortale et veniale, nullum habemus signum sensibile: neque enim gravitas deordinationis, neque destructio gratiae, neque adiunctio poenae aeternae a nobis videri potest. Unde, cum propter praeceptum confessionis praesertim, maximi momenti sit mortalia peccata dignoscere ab aliis, ad alia criteria recurrendum est.

1. Ubi agitur de lege positiva in qua ipse legislator speciem theologicam expresse indicaverit, nulla est difficultas.

2. Si autem agitur de lege naturali vel de lege positiva quae speciem theologicam non exprimit, dignoscenda est gravitas:

a) ex S. Scriptura: peccata quae ibi dicuntur «excludere a regno coelorum, abominabilia, a Deo odio haberi, poena aeterna vel morte digna» vel quae speciali maledictione (vae) notantur, habenda sunt mortalia.

b) ex doctrina Ecclesiae: si Ecclesia gravitatem definivit.

c) ex traditione sive Patrum sive Theologorum.

3. Quodsi omnia illa criteria non habentur, iam difficilior eva-

dit cum certitudine determinare quid sit peccatum mortale, quid veniale, uti patet ex multis sententiis diversis auctorum. Tunc enim imprimis formandum est iudicium de gravitate materiae: mortale peccatum est transgressio legis quae cedit a) in gravem Dei iniuriam; b) in grave damnum generis humani, Ecclesiae, reipublicae; c) in grave damnum sive spirituale sive corporale proximi; d) in grave damnum sive spirituale sive corporale proprium.

Notandum est hic cum S. Alphonso: « Res admiratione digna est videre aliquos nullum reputare tutiorem modum salvas faciendi animas, quam eas per semitas asperiores ducere; sed non minus isti errant, quam alii qui conscientias per laxiorem perducunt viam. Non solum enim rationem reddere Deo tenemur de nimia indulgentia; verum etiam de nimia rigiditate, qua, conscientiae animarum allaqueantur; quod proprie est (iuxta S. Antoninum) aedificare ad gehennam » (*Syst. mor.*, 89). Cf. etiam supra, n. 136.

Caveant proinde moralistae ne fiant « fabricatores peccatorum mortalium » et « tentent Deum, imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque Patres nostri neque nos portare potuimus » (Act. 15, 10). Theologia Moralis doceat omnia officia fideliter implere, sed ne instituat peccata ubi non sunt.

181. — COROLLARIUM. *Tres classes peccatorum.*

Ratione gravitatis peccata in tribus classibus dividi solent:

1. *Gravia ex toto genere suo*: non admittunt parvitatem materiae, sed semper sunt mortalia nisi ex conscientia erronea vel ex imperfectione actus humani subjective sint venialia. Ita e. g. homicidium.

2. *Levia ex toto genere suo*: nunquam sunt materia gravis et proinde semper sunt peccata venialia nisi ex conscientia erronea vel ex circumstantiis vel fine fiant gravia.

3. *Gravia ex genere suo*: (non, ex toto genere suo) possunt esse gravia vel levia prout materia in qua offendunt est gravis vel levis. Ita e. g. furtum est grave vel leve iuxta quantitatem rei ablatae.

1. *Peccatum Mortale.*

182. — Ut aliquod peccatum sit mortale, requiruntur tres conditiones:

1. *Gravitas materiae*: de hoc cf. supra, n. 180.

2. *Plena advertentia* seu plena conscientia de gravitate peccati. Non requiritur ut reflexe vel per aliquod tempus advertat, vel ad ipsam iniuriam Deo illatam, sed sufficit ut per aliquod momentum actionis suae sibi conscius fuerit de gravi illiceitate actionis eamque tamen posuerit.

3. *Plenus consensus*: de hoc cf. supra, n. 24 ss. Notandum tamen illas causas *non necessario* impedire *plenum* consensum.

Signa. Difficillimum quandoque est iudicare utrum plena advertentia vel plenus consensus adfuerit. Unde sint sequentia signa *semiplena* advertentiae:

- a) si est semidormiens vel semiebrius vel vix sui compos;
- b) si vehementissima passio usum rationis subvertit;
- c) si est in statu pathologico;
- d) si post factum vix recordatur se quid grave fecisse, vel sibi sincere dicere potest se nunquam tale quid fecisse, si serio cogitasset.

Signa vero *semipleni* consensus:

- a) si est timoratae conscientiae et habitualiter abhorret a peccato, saltem gravi;
- b) si desiderium peccandi expertus, tamen ab actu externo abstinuit etsi facile illum facere potuisset;
- c) si percipiens tentationem, statim angitur et tristatur.

In dubio standum est pro eo pro quo stat praesumptio: ita homo timoratae conscientiae in dubio censetur non plene consensisse, homo vero laxae conscientiae facile censetur consensisse; confessarius ergo, si ex responsis poenitentis certitudinem obtinere non potest, eum iudicet iuxta reliquam confessionem vel vitam eius. Nec interrogationibus suis poenitentem vexet, sed si dubium solvi non potest, non tanti habeat momenti: poenitentem bene dispositum certe absolvere potest. Quoad ipsum poenitentem, si ad certitudinem pervenire non valet, consulatur

ei, ad tranquillitatem conscientiae, ut peccatum confiteatur, etsi, si vere est dubie commissum, non teneatur illud confiteri.

Effectus. 1. Peccatum mortale destruit in anima gratiam eamque proinde facit Deo inimicam, malam seu ineptam ad finem obtinendum, ad actus bonos et meritorios ponendos. Non sunt quidem omnia opera eius peccata, sed nullum opus eius bonum seu ad finem ordinatum est.

NOTA. Merita anteriora etiam perire patet; possunt tamen reviviscere, redeunte vita gratiae.

2. Peccatum mortale producit in anima *reatum culpae* seu statum aversionis a Deo fine ultimo.

3. Peccatum mortale producit in anima *reatum poenae* seu necessitatem subeundi poenas, aeternam et temporales, quas Deus pro illo peccato statuit. Haec poena dividitur in *poenam damni* quae consistit in eo quod Deum, finem et beatitudinem suam, attingere non valet; et *poenam sensus*, quae consistit in doloribus corporis et animae in hac et in altera vita sustinendis. Haec poena sensus non necessario cessat cum remissione, sed generatim Deus, remittendo peccatum, quasdam adhuc poenas temporales in poenitentiam, sive in hac sive in altera vita lueudas, relinquit.

2. *Peccatum Veniale.*

183. — Peccatum seu transgressio obligationis punienda, in qua una ex conditionibus pro peccato mortali deest, est veniale: sive ergo materia levis sit, sive advertentia vel consensus insufficiens sit ut peccatum mortale constituat.

Effectus. 1. Peccatum veniale non destruit nec minuit vitam gratiae, et proinde non facit Deo inimicum nec incapacem ad finem obtinendum et actus meritorios ponendos; etiam merita praeterita intacta relinquit.

2. Peccatum veniale producit in anima *reatum culpae* seu indignationem Dei et displicentiam Patris; simul minuit fervorem caritatis.

3. Peccatum veniale producit in anima *reatum poenae* seu necessitatem subeundi poenas temporales in hac vel in altera vita.

4. Peccatum veniale, etsi directe ad mortale non ducat, indirecte tamen animam ad peccatum mortale disponere valet eo quod fortitudinem voluntatis in tendentia ad Deum debilitet, e contra initia habitus mali introducat, maiora obstacula sibi prae-
paret, fervorem caritatis minuatur Deumque ad parcius auxilium gratiae tribuendum disponat.

184. — COROLLARIUM. *De mutatione speciei theologiae.*

I. Peccatum mortale fieri potest veniale:

- a) ex parvitate materiae;
- b) ex imperfecta advertentia;
- c) ex imperfecto consensu;
- d) ex causa excusante insufficiente;
- e) ex conscientia erronea.

II. Peccatum veniale fieri potest mortale:

a) ex conscientia erronea (item si agit cum conscientia dubia utrum sit mortale necne);

b) ex fine graviter malo, e. g. ex contemptu formali superioris praecipientis;

c) ex circumstantiis, e. g. si quis mentitur in talibus circumstantiis ut inde grave damnum proximo oriatur, vel verbum leviter iocosum dicit quando alter iam est iratus, ita ut inde graves rixae oriri possint;

d) ex periculo proximo ad peccatum mortale sive pro se sive pro aliis (scandalum);

e) ex coalescentia: per se peccata venialia, quamvis multa, non possunt coalescere in peccatum mortale; per accidens autem coalescit eorum materia 1) si cadunt sub eodem praecepto et moraliter unum constituunt, sicut repetita furtula, leves comestiones eadem die ieiunii, leves omissiones in Divino Officio eiusdem diei; 2) propter effectum: e. g. si quis saepe leviter detrahit proximo, potest in fine grave damnum inferre famae eius. Tale peccatum fit mortale quando peccans advertit gravitatem coalescentiae materiae et tamen non desistit; tunc enim voluntate adhaeret transgressioni in materia gravi.

185. — SCHOLION I. *Utrum sit peccatum mortale voluntas committendi omnia peccata venialia quorum se obtulerit occasio?*

Gravis obligatio vitandi peccata venialia statui non potest et proinde incuria in vitandis venialibus non potest dici peccatum mortale, sed veniale, nisi certum sit in casu determinato aliquam speciem venialium constituere periculum proximum labendi in peccato mortali (e. g. si actus leviter impudici constituunt periculum proximum pollutionis): tunc enim, vel unum peccatum veniale posset fieri mortale.

Patet tamen ita dispositum in magno se ponere periculo, saltem remoto: si enim omne peccatum veniale iam minuit fervorem caritatis et ita ad peccatum mortale praedisponit, quantum magis illa dispositio non curandi de peccatis venialibus vitandis!

Insuper autem illa dispositio est foetida ingratitude, et veri hominis, a fortiori veri Christiani, indigna.

186. — SCHOLION II. *Utrum sit peccatum deliberare circa peccatum committendum necne?*

Totum pendet a natura deliberationis, et in praxi saepe difficile erit distinguere.

Si est vera haesitatio, ita ut voluntas iam non abhorreat a peccato committendo, est peccatum, et quidem, mortale vel veniale prout agitur de mortali vel veniali committendo. Si vero haesitatio est potius lucta conscientiae vel negligentia in repellenda tentatione, non est peccatum vel saltem minus peccatum.

§ 4. DISTINCTIO SPECIFICA

187. — Sub specificatione morali peccatorum intendimus illam differentiam iuxta quam peccata nominari seu classificari solent. Momentum huius specificationis ergo praesertim est pro confessionalis, ubi peccata accusari et proinde nominari debent.

Modus ordinarius designandi peccata est per oppositionem ad diversas virtutes, et ita loqui solemus de in-oboedientia, in-temperantia, im-moderatio, etc.

S. Thomas specificationem moralem desumit ex obiecto ; patet autem tunc sub obiecto etiam finem et circumstantias intelligi, cum et ipsae sint fontes moralitatis actus.

Vasquez eam desumit ex diversitate praecepti, ita ut formalis diversitas obligationum constituat etiam diversitatem peccatorum. Notat tamen unam obligationem a diversis legislatoribus sed ex eodem motivo datam non esse formaliter, sed solum materialiter diversam.

Scotus tandem eam desumit ex diversitate virtutum quibus opponuntur, vel ex diverso modo quo uni virtuti opponuntur.

Tres illae sententiae optime componuntur: peccatum enim consistit in illo actu humano concreto qui evidenter ex eius obiecto (i. e. incluso fine et circumstantiis) nominari potest; ille actus autem est peccatum quia est transgressio obligationis et proinde etiam ex hac obligatione designari potest. Obligationes autem nostrae classificantur sub diversis virtutibus, unde etiam virtutes possunt optimam praebere classificationem peccatorum. Unde patet illam normam recte adhiberi quae hic et nunc magis convenit ad recte exprimendum actum.

188. — COROLLARIUM PRACTICUM.

1. Unum peccatum sed cum quadruplici malitia committit sacerdos fornicans cum consanguinea coniugata.

2. Unum peccatum sed cum triplici malitia committit qui sacerdotem in ecclesia occidit.

3. Unum peccatum cum unica malitia committit qui in die festo de praecepto in dominica incidente Missae non assistit.

4. Unum peccatum cum unica malitia committit qui ieiunium non observat ad quod tum e Codice tum ex propria regula tenetur.

5. Unum peccatum cum duplici malitia committit qui ieiunium non observat ad quod tum e Codice tum ex poenitentia sacramentali tenetur.

§ 5. DISTINCTIO NUMERICA

189. — Patet tot esse peccata quot sunt actus voluntarii distincti. Quandoque vero non facile apparet quomodo actus voluntarii sint numerice distinguendi, sive quia plures actus phy-

sici in unum actum moralem coalescunt, sive quia unus actus plura obiecta habet.

Solent multi moralistae etiam loqui de tot peccatis quot sunt species morales in actu. Hoc autem minime congruit: species morales diversae in uno actu non multiplicant peccata, sed malitias in unico peccato contentas. Ita qui fornicavit cum muliere voto castitatis ligata non satisfacit confitendo se sacrilegium commisisse et se fornicasse, nam sacrilegium ibi non est aliud peccatum a fornicatione, sed circumstantia novam addens malitiam ipsi fornicationi.

190. — I. Actus physice plures:

1. Moraliter uniuntur *a)* ex intentione agentis: si scii, ab agente adhibentur tanquam media vel complementum actionis principalis: ita actus impudici in praeparationem vel tanquam complementum copulae efficiunt fornicationem; omnia quae fiunt ad praeparandum animum (meditationes odii et irae) vel ad disponenda media ad homicidium, unum efficiunt homicidium.

NOTA. Si actus principalis quacumque de causa secutus non sit, actus secundarii tamen ex voluntate suam connectionem cum actu principali conservant, et etiamsi essent indifferentes ex obiecto, sunt mali ex fine ex quo positi sunt, et proinde sunt in confessione saltem generice declarandi: e. g. volui fornicari et iam media adhibui, sed non fornicavi quia impeditus fui vel quia mutavi voluntatem.

b) Ex affectu voluntatis quae in eodem impetu passionis pluries repetit actum sive externum sive internum, e. g. plura vulnera infert homini, pluries homini maledicit; vide tamen infra 2, *d)*, *per* completionem actus.

c) Ex natura operis quae plures actus supponit, e. g. percussio, lectio libri pravi, in statu peccati audire plures confessiones in una sessione, distributio S. Communionis in statu peccati.

2. Sunt moraliter multiplices:

a) Per retractationem voluntatis: quoties scii, voluntas ab actu malo poeniteat et postea tamen ad eundem redit, censetur novum peccatum.

NOTA. In lucta autem cum tentatione non adest peccatum si voluntas a lucta fatigata quandoque incipit cedere, dein iterum vires resumit

et sese determinat ad non cedendum, dein iterum impugnata iterum incipit cedere, iterum vires resunit, et ita pluries: ibi enim non est verus consensus voluntatis, sed potius resistentia.

b) Per cessationem voluntariam: quoties scii, voluntas deliberate cessat ab actu, quin tamen de eo poeniteat, et tamen postea eundem actum iterum ponit, censetur novum peccatum.

c) Per cessationem involuntariam: e. g. per somnum, vel quia tempore minuente affectu, paulatim actus cessat. Ibi autem difficile dictu est quandonam vere cessaverit actus voluntatis, et proinde novum numerice sit peccatum, quandonam actus novus sequatur ex priore, ita ut non sit novum peccatum. Consideranda ad hoc veniunt natura peccati, natura occupationum quibus interim se dederit, et etiam indoles personae. Ita e. g. sensus odii et vindictae longius durare possunt quam e. g. desiderium luxuriosum; si homo natura sua pacificus est, facilius cessabit actus odii quam si est iracundus, nisi plane propter suam naturam pacificam odium profundius senserit. Actus qui externe complendus est, uti propositum vindictae, saepe per tempus valde notabile (per menses et annos) durare potest usquedum occasio illum complendi sese praeberit.

d) Per completionem actus externi: quoties scii, actus externus completus est in se et alius actus, etiam ex impetu eiusdem passionis incipitur, novum peccatum censetur; e. g. plures pollutiones vel plures copulae successivae; omissio Divini Officii diversis diebus, etiamsi illos dies per modum unius (una hebdomada) consideret, tot constituit peccata quot sunt dies; omissio ieiunii per totam quadragesimam tot sunt peccata quot sunt dies ieiunii.

e) Per mutationem obiecti: ita qui prius unam, postea aliam mulierem ad copulam desiderat, etiam in eodem aestu passionis, duo peccata committit.

191. — II. Actus physice unus circa plura obiecta.

1. Si voluntas tendit ad singula ut singularia: tot peccata committit quot sunt obiecta. Ita qui distincte uni homini optat diversa mala quae non per modum unius maledictionis intendit,

tot habet peccata quot mala optat; qui tribus hominibus distinctim optat unum malum, habet tria peccata.

2. Si voluntas tendit in omnia simul tanquam in unum:

a) Actus mere internus continet unum tantum peccatum dummodo obiecta non ita sint specificè diversa ut per modum unius apprehendi non valeant; distinguimus inter actum mere internum et actum externum quia actu mere interno facilius uti unum apprehendi valent plura obiecta, quae actu externo propter physicas circumstantias indissolubiles uniri non possunt. Ita qui diversa mala optat inimico habet unum peccatum; si illa inferret haberet plura peccata. Qui proponit per totam Quadragesimam non ieiunare habet unum peccatum (etsi gravius); si vero de facto non ieiunat, habet tot peccata quot sunt dies ieiunii (cf. supra, I, 2, *d*).

b) Actus externus continet unum peccatum dummodo obiecta per modum unius apprehendi possint. Ita qui unum obiectum ad plures dominos pertinens furatur, unum peccatum habet; qui in unica confabulatione cum pluribus mulieribus, inter quas consanguineae et coniugatae, inhoneste agit, plura habet peccata, quia a circumstantia quod sunt consanguineae vel coniugatae abstrahere non potest.

NOTA. Nonnulli Theologi tamen cum S. Alphonso tenent semper tot esse peccata quot sunt obiecta. Quomodocumque intelligas, parum interest: utrum unum peccatum vel decem peccata computanda sit occisio decem hominum, actus est idem, iniuria Deo illata est eadem, et etiam in confessione idem erit accusandum.

Recte notandum cum Priimmer, I, 376: « Veteres Auctores ante Concilium Tridentinum non solent loqui de distinctione numerica peccatorum, et inter scriptores modernos non adest consensus. Nihil de hac re Ecclesia hucusque definivit ». Tum specifica, tum numerica distinctio sunt solum media ad integritatem confessionis procurandam. Multo magis proinde interest realitatem actus proponere quam numerum peccatorum in eo distinguere.

192. — APPENDIX. *De Peccato Habituali.*

Peccatum habituale duplici sensu dicitur (cf. n. 172). Uno sensu est habituale in quantum actus peccaminosus sive mortalis sive

venialis, inducit in animam statum peccati seu statum affectus voluntatis ad illam transgressionem peractam, qui status perdurat usquedum voluntas se convertat poenitentia. Si actus peccaminosus fuit peccatum mortale, ille status secum fert carentiam vitae gratiae. - Illud peccatum habituale non distinguitur in sua malitia a peccato actuali.

Alio sensu dicitur peccatum habituale praesertim omissio cuiusdam obligationis, imprimis removendi periculum peccandi, in qua difficile dictu est quandonam committatur peccatum, sed in qua ipsa omissio habitualis est peccatum, e. g. parentes qui pueros suos non docent doctrinam catholicam, homo qui in domo sua retinet ancillam cum qua peccare solet: ipsa retentio est peccatum habituale distinctum a singulis fornicationibus.

§ 6. DE PECCATIS INTERNIS

193. — NOTIO. Peccatum internum est transgressio legis potentiis internis patrata.

Revera non est transgressio legis in foro externo; est tamen vera transgressio, quia voluntas tendit ad obiectum malum.

Exsistentia. Actus internos etiam posse esse peccaminosos aperte patet ex S. Scriptura: nonum et decimum praeceptum Decalogi agunt de actibus internis.

Abominatio Domini cogitationes malae (Prov. 15,26).

Perversae cogitationes separant a Deo (Sap. 1,3).

Ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moechatus est eam in corde suo (Mt. 5, 28).

Species. Tres sunt actus interni peccaminosi: *desiderium* obiecti mali, *gaudium* de peccato praeterito, et *delectatio morosa* de prava repraesentatione.

1. *Desiderium pravum.*

194. — NOTIO. Desiderium pravum est actus voluntatis ineffaciter ad malum tendentis.

Explicatur. *Ineffaciter*: desiderium enim de quo hic agitur,

scii, tanquam actus internus, non tendit ad complementum actu externo; secus enim ab actu externo non distinguitur, sed est elementum quod actui externo suam dat malitiam moralem (cf. n. 42). Desiderium de quo hic agitur, est vera tendentia voluntatis in obiectum malum, ita tamen ut ad opus externum transire non intendat, sive quia scit se non posse opus perficere, sive quia timet, sive ob quamlibet aliam rationem.

Sedulo distinguenda est ab hoc desiderio simplex velleitas seu actus primo-primus qui oritur in voluntate absque ullo consensu. Desiderium est verus consensus voluntatis.

195. — PRINCIPIA. I. Desiderium transgrediendi legem est peccatum eiusdem speciei et gravitatis ac actualis transgressio.

Explicatur. Transgrediendi legem: supponitur desiderium ire ad obiectum non obstante prohibitione legis.

Probatur. Ex S. Scriptura: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moechatus est eam in corde suo (Mt. 5,28).

Ex ratione: Actus externus non est nisi complementum peccati quod propriam moralitatem non habet (cf. n. 42), sed tota malitia est ex actu voluntatis. A. hic actus voluntatis aequae adest in desiderio ac in actu externo. Ergo.

II. Desiderium obiecti a lege prohibiti non est peccatum, dummodo adsit conditio quae auferat malitiam actus.

Explicatur. Quae auferat malitiam actus: talis esset: si non esset mihi prohibitum. E. g. Desidero comedere carnes, sed quia est Feria VI non manduco (cf. n. 88, 1).

Uti patet, si obiectum est in se malum, nulla conditio apponi potest quae auferat malitiam actus: e. g. desidero blasphemare... Similiter non aufertur peccatum si conditio non aufert malitiam actus: e. g. furarem si non esset timenda punitio; occiderem inimicum si possem.

Probatur. Actu interno a circumstantiis quae rem malam reddunt abstrahi potest. Iamvero, ubi aufertur omne quod in actu est malum, actus iam non potest constituere peccatum.

NOTA. Quamvis talia desideria non sint peccata, tamen otiosa sunt et periculosa. Nam qui talia desideria in corde suo nutrit, in se paulatim creare potest necessitudinem et mentem quae veram tentationem constituat ad etiam externe legem transgrediendam. Unde ea omnino vitanda esse patet.

196. — SCHOLION. *De desiderio mali propter bonum finem vel effectum.*

Agitur de desiderio seu optione mali physici. Malum enim morale seu peccatum formale nemini unquam optare licet. Malum autem physicum sibi vel proximo optare licet, dummodo voluntas non directe feratur in malum, sed in bonum effectum, et insuper bonum superet vel saltem aequivaleat malum, seu servetur rectus ordo caritatis. Qui enim ita malum physicum optat, illud non desiderat in se, sed solum tanquam medium ad maius bonum, quod constituit rationem sufficientem (cf. n. 49). Ita licitum est proximo vel sibi optare mortem propter bonum spirituale proprium vel alienum, e. g. propter periculum perdendi animam si diutius viveret; licitum est optare mortem alicuius propter bonum temporale maioris momenti, e. g. mortem tyranni ut redeat pax et felicitas communis; licet uxori optare mortem mariti a quo citra spem emendationis durissime tractatur; imo licet tali uxori sibi optare mortem: nam melior est mors quam vita amara (Eccli. 30,17); non vero licet optare mortem patris propter haereditatem pinguem obventuram (cf. DB 1163-1164).

197. — OBJECTIO. Quod licet desiderare, licet et efficere. Ergo si liceret desiderare mortem propriam vel proximi, liceret etiam eam inferre. Quod est falsum.

Resp. Non est paritas: optare enim mortem nihil aliud est quam desiderare ut Deus mortem mittat; inferre vero mortem est propria auctoritate eam inferre.

2. *Gaudium pravum.*

198. — NOTIO. Gaudium pravum est deliberata complacentia de peccato a se vel ab alio patrato.

Est igitur quaedam saltem implicita approbatio mali antea patrati.

Ad illud gaudium revocatur etiam 1) iactantia de peccato commisso; 2) tristitia de peccato non commisso vel de obligatione impleta.

Obiectum. Gaudium potest esse 1) circa ipsum peccatum; 2) circa modum quo peccatum peractum est, v. g. ingeniose, ut si quis admiratur et gaudet de modo ingenioso quo proximus fuit deceptus, quin tamen ipsam deceptionem approbet; 3) circa bonum effectum ex peccato secutum.

199. — PRINCIPIA. I. Gaudium de ipso opere malo est peccatum eiusdem speciei et gravitatis ac peccatum de quo est gaudium.

Probat ur. In quantum enim actus voluntatis, sibi omnino equivalent.

NOTA. Idem principium valet quoad iactantiam de peccato commisso et quoad tristitiam de peccato non commisso vel de obligatione impleta.

II. Gaudium de modo quo opus peractum est, est licitum dummodo ille modus non sit peccaminosus.

Probat ur. Obiectum gaudii enim non est malum, sed saltem indifferens, e. g. agilitas agentis.

III. Gaudium de effectu bono est licitum, dummodo sit de solo bono effectu, et causam seu peccatum non includat; imo licet gaudere de ipso opere malo, sed solum et exclusive propter effectum bonum.

Probat ur. Primum : Obiectum gaudii enim non est malum, sed bonum.

Secundum : in hoc enim casu gaudium de malo est de malo materialiter tantum sumpto, et ratio sufficiens est effectus bonus (cf. infra, Principium IV).

IV. Gaudium de peccato materiali licitum est, dummodo adsit causa sufficiens ob quam peccatum materiale permitti possit.

Explicatur. Ita licet gaudere de copula habita in matrimonio invalido sed bona fide, vel de libri prohibiti lectione in ignorantia prohibitionis. Non vero licet gaudere de parricidio in ebrie-

tate commissio propter ingentes divitias inde consecutas (DB 1165).

Probatur. Quod licet facere, de eo et licet gaudere.

— SCHOLION I. *De gaudio de malo physico proprio vel alieno.*

Gaudium de malo physico proprio vel alieno licitum est dummodo congruat ordini caritatis. Hoc principium eandem extensionem habet ac supra, n. 196, de desiderio mali physici: quod enim licet optare, de hoc etiam licet gaudere.

201. — SCHOLION II. *De gaudio super actum antea licite positum, qui autem nunc factus est illicitus.*

Exemplum est gaudium viduae super actum conjugalem cum marito habitum. In se est gaudium licitum: non enim est de actu malo, sed de licito. Attamen, si, ut in exemplo allato facile occurrit, secum fert periculum peccati actualis (puta pollutionis), est prohibitum.

202. — SCHOLION III. *De gaudio de scientia acquisita circa peccatum.*

Scientia de peccato potest esse vel circa naturam ipsius peccati, e. g. circa modum quo consummantur peccata luxuriae contra naturam, vel circa factum peccati commissi. Haec scientia non est peccatum, et proinde de eius acquisitione gaudere neque est illicitum.

3. *Delectatio morosa.*

203. — NOTIO. Delectatio morosa est complacentia voluntatis (sine desiderio) in aliqua actione mala, per cogitationem vel imaginationem exhibita.

NOTA. Vocatur morosa, non quia per aliquam moram seu tempus durare debeat, sed quia voluntas, post advertendam in ea ad complacendum moratur. Inde ergo distinguitur ab actibus primo-primis, qui fiunt in voluntate absque advertentia.

Delectatio morosa potest esse de peccato quod antea accidit vel de peccato quod accidet, vel etiam de peccato mere possibili.

Obiectum. Obiectum delectationis potest esse 1) ipsum peccatum ; vel 2) modus quo peccatum committitur.

NOTA. Sedulo distinguenda est a delectatione morosa occupatio mentis mere intellectualis de actibus peccaminosis, uti pro studio theologiae, medicinae, iuris, etc. Ibi non est complacentia voluntatis. Curare tamen debent talia studentes ut per intentionem puram inde periculum tentationum remotum teneant. Merito enim notant Salmanticenses (quod et sacerdotes prae oculis habeant) eos non raro delectatione carnali latenter ferri, qui frequenter et libenter de occultis partibus corporis, de morbis aliisque ad eas pertinentibus loquuntur et facile in risus incompositos prorumpunt. Unde sacerdos, cum talia vel invitatus audit vel iusta de causa profert, nullum debet praebere signum laetitiae, sed serenitatem et gravitatem vultus in omnibus servare.

204. — PRINCIPIA. I. Delectatio morosa est peccatum eiusdem speciei et gravitatis ac peccatum circa quod versatur.

Probatur. Delectatio morosa est complacentia voluntatis in actu peccaminoso ; ergo praeter periculum peccandi, includit quandam approbationem, vel saltem affectum ad hunc actum.

II. Delectatio morosa de modo quo peccatum committitur est licita, dummodo ipse modus non sit peccaminosus.

Probatur. Obiectum complacentiae non est malum, sed saltem indifferens.

NOTA. Patet tamen talem delectationem saepe esse valde periculosam.

§ 7. DE RESISTENTIA CONTRA PECCATUM

205. — 1. Omnis homo tenetur quodlibet peccatum, etiam minimum, vitare.

Probatur. Hoc patet ex ipsa notione peccati, quod est transgressio obligationis. Quodsi homo etiam imperfectiones morales vitare debet eo quod sunt transgressiones obligationis seu voluntatis Dei (cf. supra, Art. 2, n. 169 ss.), a fortiori omnia peccata, etiam minima, quae insuper merentur punitionem Dei.

2. Omnis homo tenetur quamprimum poenitentia remove- re statum peccati, praesertim mortalis.

Explicatur. Tenetur: Illa autem obligatio non est distincta ab illa vitandi ipsum peccatum.

Statum peccati: H. e. tum adhaesionem voluntatis ad transgressionem obligationis antea commissam, tum illam malam voluntatem qua obligationem suam non implet vel periculum peccati non removet.

Praesertim mortalis: Hoc addimus ad notandum quod etiam remotio status peccati venialis est omnis hominis obligatio.

Probat ur. Status peccati aequae ac actus peccaminosus est inobedientia erga voluntatem Dei, dissensus a voluntate Dei, quod certe est contra rectam rationem et proinde nulli homini potest esse licitum. Praesertim autem status peccati mortalis homini est illicitus, quia facit hominem absolute incapacem ad finem suum obtinendum, imprimis finem in hac vita, qui est perfectio Christiana (cf. nn. 11-14).

3. Omnis homo tenetur, nisi habeat rationem proportionate gravem, remove periculum peccandi.

Probat ur. Periculum peccandi est causa mali, scii, peccati. Unde qui in periculo peccandi se ponit, ponit causam cum effectu malo. Applicanda ergo sunt ibi principia de imputabilitate mali in causa (cf. n. 49). Sicut ergo causam etiam indifferentem vel imo bonam absque ratione proportionate gravi ponere non licet si habet malum effectum, ita etiam non licet se ponere in circumstantiis etiam indifferentibus vel bonis, quae constituent periculum peccandi.

Qui autem periculo proximo peccandi sese exponit cum ratione proportionate gravi, debet saltem media adhibere illud mutandi in periculum remotum; quae media sunt: firmum propositum non peccandi, fervens oratio et confidentia in Deo, usus sacramentorum et pia cogitationes et lectiones.

NOTA. Periculo proximo sese exponere constituit peccatum eiusdem gravitatis et speciei ac peccatum cuius periculum adest, seu potius, peccatum iam committitur in causa: unde etiamsi peccatum reapse

non committitur, ipsa positio periculi iam imputatur, nisi habeatur ratio proportionate gravis. Quo remotius autem est periculum, eo levius est peccatum, ita ut e. g. sine ratione sufficienti in periculo remoto peccati mortalis se constituere generatim sit peccatum veniale.

4. **Omnis homo tenetur tentationibus resistere.**

Explicatur. *Resistere:* potest quis mere passive se habere (resistentia passiva) erga tentationem vel positive eis resistere. Mere passive se habet, qui nec consentit nec media adhibet ad illas removendas. Illa autem media possunt esse directa vel indirecta. Directum medium est positio actus contrarii: e. g. in tentatione odii erga proximum, ei benefacere; indirecta sunt omnia alia media, quae tentationem supprimunt, e. g. mortificationes. A S. Alphonso sequentia citantur: 1) elicere actum dissensus seu displicentiae, ut caveatur saltem a consensu voluntatis; 2) cogitare de Passione Domini vel de Novissimis; 3) oratione recurrere ad Deum, ad B. Mariam Virginem vel Sanctos; 4) elicere actum amoris Dei et propositi potius moriendi quam peccandi; 5) mentem ad alia divertere.

Mere passive se habere per se non sufficit, cum tentationes constituent periculum peccandi, quod proinde removendum est; quodsi tamen ex experientia (propria vel aliena) constet positivam resistentiam magis nocere quam prodesse et potius augere quam remove tentationem (uti frequenter est in tentationibus contra castitatem), licet, imo melius est se mere passive habere.

Resistentia autem directa seu positio actus contrarii etsi consuli possit, non tamen praecipitur.

5. **Omnis homo tenetur vitare occasiones peccandi, nisi habeat rationem proportionate gravem.**

Probatur. Occasiones peccandi constituunt periculum peccandi; occasiones proinde eodem modo ac pericula sunt vitandae.

NOTA. Quoad occasiones necessarias semper habetur ratio proportionate gravis: ad impossibile enim nemo tenetur. Attamen in tali occasione necessaria constitutus, tenetur media adhibere ut periculum in occasione contentum fiat periculum remotum.

APPLICATIO

Peccatum, mysterium iniquitatis.

Mysterium, quia eius naturam intimam intelligere non vale-
mus, qui duos terminos, Deum et hominem, non comprehendimus. Mysterium etiam quia non intelligitur quomodo homo, qui nihil est, possit peccato offendere Deum, qui in se et illi homini omnia est.

Quemnam locum habet peccatum in vita mea? Possumne dicere quod saltem peccatum mortale nunquam intravit in vitam meam? Deo gratias, sed non fuit meo merito! Omnis Christianus (ergo et ego) in labiis suis portat, simul cum possibilitate dandi illud quadam die, osculum iudae: ita loquitur Mgr. Hugh Benson, — et verum dicit! Non sum praemunitus contra propriam meam voluntatem, et peccatum est possibile, etiam in vita mea! Sed omnis confidentia mea in Domino, qui fidelis est me etiam contra meam pravam voluntatem praeservare.

Virtutes, imago Christi.

Qualis est mens mea? Sufficitne mihi vitare peccata, etiam venialia? Hic non est verus spiritus Christi, spiritus qui convenit Christiano, — quantum minus qui convenit sacerdoti! Nisi superabundaverit iustitia vestra... Vocatio mea altior est, excel-
sior est, in sublimibus est. Quidquid obligatio est, quamvis minima, est regula vitae meae; quidquid praescriptum est, undecumque venit, est norma vitae meae. Nam virtutes et perfectiones sunt imitationes Christi, et Christianus alter Christus, sacerdos alter Christus.

INDEX ALPHABETICUS

Numeri referunt ad numeros marginales

A

- Abulia: 34.
Acceptatio *legis*: 76.
Actus: primo-primus, secundo-primus, secundus, 21; 194; multiplicatio, 190, 191.
— *externus*: 17; sub violentia positus, 25; eius moralitas, eius notio, 42; quare declarandus in confessione, 42; 194.
— *heroicus*: num lex possit praecipere, 67; 127.
— *hominis*: 16.
— *humanus*: definitio, 16; divisio, 17; supematurales, boni, mali, indifferentes, meritorii, externi, 17; num dentur actus indifferentes, 17, 43, 61; principia constituentia, 19 ss.; eius impedimenta, 20 ss.; eius moralitas, 35 ss.; eius obiectum, 37; eius circumstantiae, 38; eius finis, 39; eius imputabilitas, 45 ss.; actus humanus imperfectus, eius imputabilitas, 50 ss.; eius supcmaturalitas, 59-60.
— *salutares*: 16 ss.; 60.
— *virtuosi*: 161 ss.; « in medio virtus », 163.
Advertentia: 16; quid sit, eius divisio, 19; eius impedimenta, 20, 21; 182, 183.
Acqulprobabilismus: 144.
Alcoholica: 20.
Amentes: defectus usus rationis, 20.
Anormalitas: 34.
Appellatio: 76.

B

- Bona fides: de relinquendis in bona fide, 153.
Bonitas moralis: 35.

C

- Causa excusans: notio, 91; principia, 92.
Cessatio: obligationis, 90; finis legis, 93; dispensationis, 100; privilegii, 103, 104; legis, 105 ss.; legis naturalis, 112; legis positivae divinae, 118; praecepti, 131.
Character: notio, 32; *character natus*, 32; eius imputabilitas, 54.
Circumstantiae: fons moralitatis, notio, numerus, divisio, principia, 38.
Civis: subiectum legis civilis, 123.
Collisio *officiorum et iurium*: 94, 151.
Concupiscentia: notio, in se est indifferens, eius divisio, principium, 28; eius imputabilitas, 51; causa temptationum, 176.
Conscientia: 35; est norma moralitatis subjectiva, 132; definitio, fundamentum et divisiones, 133; eius vis normativa, 134 ss.; conscientia recta et erronea, principia, 134-136; libertas conscientiae, 137; conscientia certa, principia, 138; conscientia incerta (practice certa), 139 ss.; educatio conscientiae, 152 ss.
— *dubia*: notio, divisio, 140; principia, 141; de modo mutandi dubium in certitudinem practicam, principia reflexa, 142.
— *probabilis*: notio, 143; systemata moralia, 144; vide Probabilismus.
— *perplexa*: notio, regulae, 151.
— *laxa*: notio, divisio, causae, principia, remedia, 156.
— *scrupulosa*: notio, signa, causae, effectus, remedia, 157; normae pro Confessario in tractandis scrupulis, 158, 159.
— *timorata seu tenera*: 159.

INDEX ALPHABETICUS

Consensus: 25; 172; 182, 183.
 Consilia cvangelica: 15; 119.
 Consuetudo: 76.

D

Defectus usus rationis: 20; eius imputabilitas, 50; excusat ab observatione legis, non ab effectu legis irritantis et inhabilitantis, 92.
 Delectabilia: eorum usus, 41.
 Delectatio morosa: notio, obiectum, 203; principia, 204.
 Desiderium: 42.
 — *pravum*: notio, 194; principia, 195; desiderium mali propter bonum finem vel effectum, 196.
 Diabolus: non est causa efficiens peccati, 174; causa tentationum, 176.
 Dispensatio: notio, conditiones, 95; cessatio, 100; utrum habens potestatem dispensandi alios, possit etiam seipsum dispensare, 96; utrum non-existentia causae invalidet dispensationem, 97; utrum error faciat dispensationem invalidam, 98; utrum dispensatio ex metu data sit valida, 99; potestne quis uti dispensatione pro quodam territorio vel communitate data, si pro seipso motivum non obtinet, 101; cessatne dispensatio resoluta iure dispensantis, 102; dispensatio in legem naturalem, 113.
 Distinctio peccatorum:
 — *theologica*: 178 ss.; existentia, 179; species discriminis, criteria, 180; tres classes peccatorum, 181; peccatum mortale, 182; peccatum veniale, 183; mutatio speciei theologiae, 184.
 — *specifica*: 187, 188.
 — *numerica*: 189-191.
 Duplex effectus: 49.

E

Educatio: notio, quomodo influxum exercet, 33; eius imputabilitas, 55; 154.
 — *conscientiae*: 152 ss.; 156.
 Effectus *praevisus*: 48.
 — *duplex*: 49.
 Epikeln: notio, principia, 87; in praecepto, 130.
 Epilepticus: 34.
 Error: 19; notio, principium de eius imputabilitate, 58; 134.

Exempti: a lege civili, 123.
 Extraneus: subiectum legis civilis, 123.

F

Fictio iuris: distinguenda a lege fundata in praesumptione, 84.
 Finis: fons moralitatis, principia, 39; finis requisitus pro opere bono, 40.
 — *ultimus hominis*: 1, 8; post mortem, 9; in hac vita, 11; necessitas finis ultimi attingendi, 12.
 Fortitudo: notio, 166.
 Freneticus: 34.
 Fuga mundi: 15.

G

Gaudium pravum: notio, obiectum, 198; principia, 199; gaudium de malo physico proprio vel alieno, 200; gaudium super actum antea licite positum, qui autem nunc factus est illicitus, 201; gaudium de scientia acquisita circa peccatum, 202.
 Gratia: vita gratiae est causa formalis Perfectionis Christianae, 13; 59, 60; officium conservandi in se vitam gratiae, 161, 162; 182, 183.

H

Habitus: notio, divisio, principia, 30; eius imputabilitas, 53.
 Hebetes: 20.
 Honestas *moralis*: 35.
 Hypnosis: 20.
 Hysteria: 34.

I

Ignorantia: 19; notio, divisiones, principia imputabilitatis, 56; 92; ignorantia in exercitio officii, 57; legis naturalis, 77; ignorantia invincibilis excusat ab observatione legis, non ab effectu legis irritantis et inhabilitantis, 92; ignorantia vincibilis non excusat ab observatione legis, 92; ignorantia invincibilis, 172.
 Imitatio Christi: 2; quid est, 14; est causa exemplaris Perfectionis Christianae, 14.
 Imperfectio: 11; eius natura, 169; eius existentia, 170-171.
 Impossibilitas *observandi legem*: 92.

INDEX /XLPIIABETICUS

Imputabilitas: definitio, fundamentum, principium, 45.
 — *actus boni*: 46.
 — *actus mali*: 47.
 — *boni voluntarii in causa*: 48.
 — *mali voluntarii in causa*: 49.
 — *actus humani imperfecti*: 50 ss.
 Inadvertentia: notio, principium, 21; excusat ab observatione legis, non ab effectu legis irritantis et inhabilitantis, 92.
 Indifferentia *moralis*: 35.
 Infantes: usus rationis in infantibus, 20.
 Inhonestas *moralis*: 35.
 Interpretatio *legis*: 85 ss., vide *Legis*, *Lex*.
 Intimatio *praecepti*: 129.
 Involuntarium: quid sit, quotuplex, differt a non-voluntario, 16.
 Iustitia: virtus cardinalis, notio, 168.
 Ius: collisio officiorum et iurium, 94, 151.

L

Legis obiectum: 66, 67; qualitates legis, 66; an possit praecipere actus heroicis, 67.
 — *sanctio*: 65.
 — *subiectum*: notio, principium, 68; utrum legislator sit subiectum legis, 69; utrum liceat causam ponere quo quis non amplius sit subiectum legis, 81.
 — *auctor seu legislator*: notio, 70-73; utrum sit subiectum legis, 69.
 — *promulgatio*: notio, 74; principium, 75.
 — *acceptatio*: quid sit, an requiratur, 76.
 — *obligatio*: vis obligationis, 78; obiectum obligationis, 79 ss.; utrum liceat causam ponere quae legis obligationem impossibilem reddat, 80; obligatio legis poenalis, 82; obligatio legis irritantis, 83; obligatio legis fundata in praesumptione, 84; modus et tempus implendi obligationem, 88; utrum possint plures obligationes simul impleri, 89; cessatio obligationis, 90 ss.; vide *Causa excusans*, *Dispensatio*, *Privilegium*; utrum cessante fine legis in casu particulari, quis ab eius observatione excusetur, 93.

— *interpretatio*: notio, divisiones, 85; principia, 86.
 — *cessatio*: quomodo possit cessare, principium, 105.
Legislator: notio, 70-73; utrum sit subiectum legis, 69.
Lex: 35; discrimen a praecepto, 62; eius definitio, 63; eius divisiones, 64; eius sanctio, 65.
 — *naturalis*: 64; definitio, divisio, 106; eius existentia, 107; eius obiectum, 108; eius subiectum, 109; eius promulgatio, 110; eius interpretatio, 111; eius cessatio, 112; potestas Ecclesiae dispensandi in legem naturalem, 113; quoad actus heroicis, 67; ignorantia legis naturalis, 77; epikeia, 87; an datur impossibilitas physica eam observandi, 92 nota.
 — *humana*: 64; epikeia, 87; quoad actus heroicis, 67.
 — *positiva*: quoad actus heroicis, 67.
     divina: notio, 114; eius existentia, 115; eius subiectum, 116; eius obligatio, 117; eius cessatio, 118.
 ----- *ecclesiastica*: 64; 120.
 ----- *civilis*: definitio, 122; eius subiectum, 123; eius obligatio, 124; eius epikeia, 64; 87.
 — *aeterna*: 35, 64.
 — *poenalis*: eius obligatio, 82.
 — *inhabilitans*: 83; non-excussio ab eius effectu, 92.
 — *irritans*: notio, divisiones, obligatio, 83; epikeia, 87; non-excussio ab eius effectu, 92.
 — *fundata in praesumptione*: notio, divisio, obligatio, distinguenda a fictione iuris, 84; 142.

Libera voluntas: causa efficiens peccati, 174.

Libertas: 16; eius natura, 22; arbitrii, a peccato, ab obligatione, a coactione, 22; eius existentia, 23; causae in libertatem influentes, 24 ss.; 154.

— *conscientiae*: 137.

Liberum arbitrium: fundamentum imputabilitatis, 45.

M

Malitia moralis: 35.

Martyrium: 166.

Metus: notio, divisio, principia, 27; num metus revcrentialis possit esse gravis, 27.

INDEX ALPHABETICUS

Moralis: ordo, 1; Theologiae moralis definitio, 2; vita moralis, 160 ss.
 Moralitas: actus humani, 35 ss.; natura moralitatis, definitio, divisio, 35; eius fontes, 36 ss., 190; eius extensio, 42 ss.; moralitas actus externi, 42; pluralitas moralitatis, 44.
 Mundus: causa tentationum, 176; fuga mundi, 15.

N

Narcotica: 34.
 Neurasthenia: 34.
 Non-voituntarium: 16.
 Norma *moralitatis*: 35; fundamentalis, obiectiva, subjectiva, 35.

O

Obiectum: fons moralitatis, notio, principium, 37; an moralitas ex obiecto sit essentialis, 37.
 Obligatio *legis*: 78 ss.; vide *Legis obligatio*.
 Obsessio: 34.
 Occasiones *peccandi*: notio, divisio, 177; 205.
 Officium: ignorantia in exercitio officii, 57; collisio officiorum, 94; 151.
 Ordo: moralis, 1; naturalis et supernaturalis, 1.

P

Passiones: notio, 29; in se sunt indifferentes, principium, 29; distinguendae a concupiscentia, 29; carum imputabilitas, 52.
 Pathologici (*status* —): 34.
 Peccandi *occasiones*: notio, divisio, 177; 205.
 — *periculum*: notio, divisio, 175; 205.
 Peccatum: 11; notio, divisio, 172; peccatum alienum, 173; causae peccati, 174-177; distinctio theologica, 178 ss.; conditiones, signa, effectus peccati mortalis. 182; peccatum veniale, eius effectus, 183; mutatio speciei theologicae, 184; utrum sit peccatum mortale voluntas committendi omnia peccata venialia quorum se obtulerit occasio, 185; utrum sit peccatum deliberare circa peccatum committendum. 186; distinctio specifica, 187, 188; distinctio numerica, 189-191; peccatum habituale, 192; peccata

interna, notio, exsistentia, species, 193-204, vide *Desiderium pravum*, *Gaudium pravum*, *Delectatio morosa*; resistentia contra peccatum, principia, 205.

Perfectio Christiana: est finis ultimus hominis in hac vita, 8, 11; obligatio tendendi ad Perfectionem Christianam, 12; eius causa formalis, 13; eius causa exemplaris, 14; viae Perfectionis, 15; non est « vita religiosa », non consistit in vita iuxta consilia evangelica, 15; non est fuga mundi, 15.

Periculum *peccandi*: notio, divisio, 175; 205.

Perseverantia: 166.

Praeceptum: discrimen a lege, 62; definitio, 126; eius obiectum, 127; eius auctor, 128; eius intimatio, 129; eius obligatio, an detur epikeia in praeecepto, 130; eius cessatio et suspensio, 131.

Pravitudo *moralis*: 35.

Principia reflexa: 142.

Privilegium: notio, divisiones, concessio, cessatio, 103; an cesset privilegium resolutio iure concedentis, 104.

Probabiliorismus: 144.

Probabilismus: 145-146; utrum possimus sequi sententiam probabilem cuius falsitas nobis apparet, 147; utrum debeant Confessarii sequi opinionem probabilem, 148; utrum adhuc teneamur satisfacere obligationi certe contractae cui probabiliter iam satisfactum est, 149; utrum liceat nunc una tunc altera opinione ex duabus oppositis probabilibus uti, 150.

Promulgatio: vide *Legis*, *Lex*.

Propensiones *naturales*: notio, 31; propensiones *haereditariae*, 31; a quonam pendeant propensiones, 31; principia. 31; earum imputabilitas, 54.

Prudentia: notio, functiones, 165.

Psychopathic! (*status* —): 34.

R

Reatus *culpae*: 182.

— *poenae*: 183.

Rectitudo *moralis*: 35.

Resistentia: externa et interna, 26; resistentia contra peccatum, principia, 205.

INDEX ALPHABETICUS

S

Sanctio *legis*: 65.
 Situationis *ethica*: 35 bis.
 Somnambulismus: 20.
 Somnus: 20.
 Sopitus: 20.
 Status *pathologici*: 34.
 — *psychopathici*: 34.
 Supernaturalitas: actus humani, 59-60.
 Suspensio *praecepti*: 131.
 Synderesis: 133.
 Systemata *moralia*: 144.

T

Temperamentum: 31.
 Temperantia: virtus cardinalis, notio, 167.
 Tempus utile: 88.
 Tentatio: notio, causae, 176; non est peccatum, 172; 190; 205.
 Theologia *moralis*: definitio, 2; eius subiecta: soli Christiani, 2; eius relatio ad alias scientias, 3; eius fontes, 4, 8; eius progressus, 4; brevis historia, 5; eius methodus, 6; eius

divisio, 7; dirigit actus humanos ad Perfectionem Christianam, 10.

Timor: 27.

Tuta sententia: 144.

Tutior (*pars* —): 141, 144.

Tutiorismus *absolutus*, *mitigatus*: 144.

V

Viae *vitae Christianae*: 15; carum libera electio, 15.

Violentia: notio, principium, num possit cadere in voluntatem, 25; quae resistentia ei opponenda, 26.

Virtus: officium virtutes colendi, 162; « in medio virtus », 163; virtutes cardinales, 164 ss.

Virtutes cardinales: 164 ss.

Vita religiosa: 15.

Voluntarium: 16; divisio, 18; reluctancia in subiecto non impedit voluntarium perfectum, 18; simpliciter, secundum quid, in se, in causa, 18.
 — *in causa*: eius imputabilitas, 48-49; tempus imputationis, 48.

Voluntas libera: causa efficiens peccati, 174; roboratio voluntatis, 154.

INDEX ANALYTICUS

	Pag.
<i>Praefatio</i>	V
<i>Bibliographia - Sigla</i>	vn

INTRODUCTIO

§ 1. De ordine moralin. 1	1
§ 2. Notio Theologiae Moralis n. 2	2
§ 3. Relatio ad alias scientias n. 3	3
§ 4. Fontes n. 4	5
§ 5, Brevis historian. 5	?
§ 6. Methodus n. 6	
§ 7. Divisio n. 7	12

PARS FUNDAMENTALIS

CAP. I. - DE PERFECTIOE CHRISTIANA

seu de Fine ultimo Hominis Christiani

§ 1. Finis ultimus post mortem: Coelum n. 9-10.....	16
§ 2. Finis ultimus in vita: Perfectio Christiana n. 11	17
<i>Scholion.</i> Necessitas finis ultimi attingendi n. 12	20
§ 3. Causa formalis perfectionis Christianae: Vita gratiae n. 13 .	22
§ 4. Causa exemplaris perfectionis Christianae: Imitatio Chnsti n. 14	23
§ 5. Viae perfectionis n. 15	26
<i> Applicatio</i>	27

INDEX ANALYTICUS

CAP. IL - DE ACTIBUS SALUTARIBUS
SEU DE MEDIIS AD FINEM

	Pag.
Art. 1. De actibus humanis	29
§ 1. Notio n. 16	29
§ 2. Divisiones n. 17-18	30
§ 3. Principium primum actum humanum constituens: cognitio seu advertentia n. 19	34
1. Defectus usus rationis n. 20	34
2. Inadvertentia n. 21	35
§ 4. Principium alterum actum humanum constituens: Libertas . . .	36
A. Natura libertatis n. 22	36
B. Exsistentia libertatis n. 23	37
C. Causae in libertatem induentes n. 24	41
1. Violentia n. 25	41
<i>Scholion</i> . De resistentia externa n. 26	42
2. Metus n. 27	43
3. Concupiscentia n. 28	45
4. Passiones n. 29	46
5. Habitus n. 30	47
6. Propensiones naturales n. 31	48
7. Character n. 32	50
8. Educatio n. 33	50
<i>Scholion</i> . De statibuspathologicis n. 34	51
Art. 2. De moralitate actus humani	52
§ 1. Natura moralitatis n. 35	52
<i>Scholion</i> . De ethica situationis n. 35 bis	54
§ 2. Fontes moralitatis n. 36	55
1. Obiectum n. 37	55
2. Circumstantiae n. 38	57
3. Finis n. 39	
<i>Scholion</i> . De line requisito pro opere bono n. 40	61
<i>Corollarium</i> . De usu delectabilium n. 41	63
§ 3. Extensio moralitatis.....	53
1. Moralitas actus externi n. 42 - - - -	64
2. Actus indifferentes n. 43 . . .	a a
3. Pluralitas moralitatis n. 44 .	
Art. 3. De imputabilitate actuum humanorum n. 45	
§ 1. Imputabilitas actus boni n. 46	
§ 2. Imputabilitas actus mali n. 47 * . . . e t	
§ 3. Imputabilitas boni voluntarii in causa n. 48 .	
§ 4. Imputabilitas mali voluntarii in causa n. 49	

INDEX ANALYTICUS

	<i>Pag.</i>
§ 5. Imputabilitas actus humani imperfecti	73
1. Defectus usus rationis n. 50	
2. Concupiscentia n. 51	
3. Passiones n. 52	
4. Habitus n. 53	
5. Propensiones naturales et character n. 54	74
6. Educatio n. 55	74
§ 6. Ignorantia n. 56	75
<i>Scholion</i> . De ignorantia in exercitio officii n. 57	78
§ 7. Error n. 58	78
Art. 4. De supernaturalitate actus humani n.59-60	79
<i>Corollarium</i> . De actibus indifferentibus n. 61.....	82
<i> Applicatio</i>	82

CAP. III. - DE LEGE ET PRAECEPTO

SEU DE ACTUUM HUMANORUM NORMA OBJECTIVA

Art. 1. De lege in genere	85
§ 1. Natura n. 63-64	85
<i>Scholion</i> . De sanctione n. 65	87
§ 2. Obiectum n. 66	88
<i>Scholion</i> . Utrum lex praecipere possit actus heroicos? n. 67 . . .	90
§ 3. Subiectum n. 68	90
<i>Scholion</i> . Utrum ipse legislator sit subiectum legis? n. 69 . . .	91
§ 4. Auctor seu legislator n. 70-73	92
§ 5. Promulgatio n. 74-75	94
<i>Scholion I</i> . De acceptatione legis n. 76	95
<i>Scholion II</i> . De ignorantia legis naturalis n. 77.....	96
§ 6. Obligatio	98
A. Vis obligationis n. 78	98
B. Obiectum obligationis n.79.....	98
<i>Corollarium I</i> . Utrum liceat causam ponere quae legis obser-	
vationem impossibilem reddat? n. 80	99
<i>Corollarium II</i> . Utrum liceat causam ponere quo quis non	
amplius sit subiectum legis? n. 81	99
<i>Scholion I</i> . De obligatione legis poenalis n. 82	100
<i>Scholion II</i> . De obligatione legis irritantis n. 83	100
<i>Scholion III</i> . De lege fundata in praesumptione n.84 . . .	103
C. Interpretatio n. 85-86	104
<i>Scholion</i> . De Epikeia n. 87	106
D. Modus implendi obligationem n. 88	108
<i>Scholion</i> . Utrum possint plures obligationes simul impleri?	
n. 89	111

INDEX /XNALYTICUS

	<i>Pag.</i>
E. Cessatio obligationis n. 90	112
1. Causa excusans n. 91-92	112
<i>Scholion I.</i> Utrum cessante fine legis in casu particulari, quis ab eius observatione excusetur? n. 93 .. .	114
<i>Scholion II.</i> De collisione officiorum et iurium n. 94 . . .	115
2. Dispensatio n. 95-100	116
<i>Corollarium I.</i> Utrum habens potestatem dispensandi alios, possit etiam seipsum dispensare? n. 96	117
<i>Corollarium II.</i> Utrum non exsistentia causae invalidet di- spensationem? n. 97	118
<i>Corollarium III.</i> Utrum error faciat dispensationem inva- lidam? n. 98	118
<i>Corollarium IV.</i> Utrum dispensatio ex metu data sit va- lida? n. 99	118
<i>Cessatio</i> n. 100	118
<i>Scholion I.</i> Potestne quis uti dispensatione pro quodam ter- ritorio vel communitate data, si pro scipso motivum non obtinet? n. 101	120
<i>Scholion II.</i> Cessatne dispensatio resoluto iure dispensan- tis? n. 102	120
3. Privilegium n. 103	120
<i>Scholion.</i> Cessatne privilegium resoluto iure concedentis? n. 104	122
§ 7. Cessatio n. 105	122
Art. 2. De lege naturali	124
§ 1. Natura n. 106	124
§ 2. Exsistentia n. 107	125
§ 3. Obiectum n. 108	126
§ 4. Subiectum n. 109	126
§ 5. Promulgatio n. 110	126
§ 6. Interpretatio n. 111	127
§ 7. Cessatio n. 112	127
<i>Scholion.</i> De potestate Ecclesiae dispensandi in legem natura- lem n. 113	127
Art. 3. De lege positiva	128
A. Divina	128
§ 1. Natura n. 114	128
§ 2. Exsistentia n. 115	128
§ 3. Subiectum n. 116	129
§ 4. Obligatio n. 117	129
§ 5. Cessatio n. 118	129
<i>Scholion.</i> De Consiliis n. 119	130
B. Ecclesiastica n. 120	130

INDEX ANALYTICUS

	<i>Pag.</i>
C. Civilis n. 121	
§ 1. Natura n. 122	
§ 2. Subiectum n. 123	
§ 3. Obligatio n. 124	
 Art. 4. De Praecepto n. 125	
§ 1. Natura n. 126	134
§ 2. Obiectum n. 127	
§ 3. Auctor n. 128	
§ 4. Intimatio n. 129	135
§ 5. Obligatio n. 130	135
§ 6. Cessatio n. 131	135
Applicatio	136

CAP. IV. - DE CONSCIENTIA

SEU DE ACTUUM HUMANORUM NORMA SUBIECTIV\

Art. 1. Natura conscientiae n. 133	139
 Art. 2. Vis normativa conscientiae	141
§ 1. Conscientia recta et erronea n. 134-136	141
<i>Corollarium. De libertate conscientiae n. 137</i>	143
§ 2. Conscientia certa n. 138	144
§ 3. Conscientia incerta n. 139	144
1. Dubia n. 140-141	145
<i>Scholion. De modo mutandi dubium in certitudinem practi-</i> <i>cam n. 142</i>	146
2. Probabilis n. 143-146	148
<i>Scholion I. Utrum possimus sequi sententiam probabilem cuius</i> <i>falsitas nobis perspicua est? n. 147</i>	155
<i>Scholion II. Utrum debeat confessarius in docendo et absol-</i> <i>vendo poenitentes, sequi opinionem probabilem etiamsi ipse</i> <i>illam sententiam non teneat? n. 148</i>	155
<i>Scholion III. Utrum adhuc teneamur satisfacere obligationi</i> <i>certe contractae, cui probabiliter satisfactum est? n. 149</i>	155
<i>Scholion IV. Utrum liceat nunc una, tunc altera opinione ex</i> <i>duabus oppositis probabilibus uti? n. 150</i>	156
3. Perplexa n. 151	157
 Art. 3. Educatio conscientiae	158
§ 1. Recta instructio n. 152	159
<i>Scholion. De omissione rectae institutionis seu de relinquendis</i> <i>in bona fide n. 153</i>	159

STAMPATO COI TIPI
DELLA CASA
EDITRICE MARIETTI
TORINO - 1962

